

DOST DİYARININ YOLÇULARI

**MÜƏLLİF:
DOKTOR MİSBAH YƏZDİ**

Kitabın adı:...Dost diyarının yolçuları
Müəllif:.....Doktor Misbah Yəzdi
Tərcümə edən:.....Fəyyaz Rəfiq
Nəşr edən:.....Moce-elm
Çap növbəsi:.....Birinci
Çap tarixi:.....2005
Tiraj:.....3000

964-96439-9-0

MÜQƏDDİMƏ

Şəksiz ki, insanın ruh aynası yalnız ilahi nur sayəsində şölələnir və qəlb pasını yalnız ilahi kəlam iksiri təmizləyə bilir. İnsan fitrətinin yandırıcı təşnəsini mənəvi pak şərbətdən savay heç nə sirab edə bilmir. Çırpınan könül simurğunu yalnız məşuqun vüsali toxdada bilir. İlahi peyğəmbərlərin hər biri bəşəriyyətə insanlıq yolunu işıqlandıran məşəl olmuşdur. Onlar insanı torpaqdan Allaha, yerdən fələklərə qanadlandırmışlar. Peyğəmbərlər hikmət cövhərini və mərifətin mahiyyətini vəhy sədəfində tapmış, yer insanının yüksəliş zirvəsini öz səma kitablarında sətir-sətir qeyd etmişlər. Onlar insanın həqiqi meracını (səmaya yüksəliş) onun Allah qarşısında bəndəliyində görmüş və onu səmimicəsinə dost məhəllinə səsləmişlər.

Şübhəsiz ki, Allaha iman sayəsində əldə edilən ləzzət bütün ləzzətlərdən üstün və ucadır. İlahi övliyaların təvəkkül və şükür məqamını, təqva və dünyadan azadlıq mərtəbəsini heç nəyə dəyişmədiyi göz qabağındadır.

Əlinizdəki kitab böyük ustad həzrət Ayətullah Misbah Yəzdinin Qum elmi mərkəzində tədris etdiyi bir silsilə əxlaq dərslərindən ibarətdir. Dərslərin əsas mövzusu gözəl bir dillə bəyan

olunmuş, Quran ayələri ilə şərh edilmiş məşhur “Merac hədisi”dir. Uyğun hədisin mətni Deyləminin “İrşadül-qülub”, Məclisinin “Biharül-ənvar” kitablarında və bir çox başqa mənbələrdə nəql olunmuşdur. Həqiqətən də, bu qüdsi hədisin mənaları bir dövrə irfan, hikmət, əxlaq və mənəviyyat dərslərinin mövzusunur. Ümid edirik ki, bu əsərin müəliəsi diqqət və bəsirət sahibləri üçün faydalı olacaq. Bu kitabın Allahın razılığına səbəb olacağına və əsrin İmamı (ə) tərəfindən qəbul ediləcəyinə ümid edirik.

BIRINCI DƏRS

RIZA VƏ TƏVƏKKÜL MƏQAMI

«رَوَى عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَام إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ رَبَّهُ فِي لَيْلَةِ الْمِعْرَاجِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَيْسَ شَيْءٌ عِنْدِي أَفْضَلَ مِنَ التَّوَكُّلِ عَلَى وَ الرِّضَى بِمَا قَسَمْتُ»

RIZA VƏ TƏVƏKKÜL MƏQAMI

Merac hədisi əziz İslam Peyğəmbərinin (s) Allahın müqəddəs zəti hüzuruna ünvanladığı suallardan ibarət qüdsi hədislərdəndir. Allah-təala həzrət Peyğəmbərin (s) suallarını bu hədisdə cavablandırır.

Həzrət Peyğəmbər (s) Allah-təaladan əvvəlcə belə soruşur: **“Pərvərdigara, əməllərin ən üstünü hansı əməldir?”** (“Ya Rəbbi əyyul-əməli əfzəlu?”) Allah-təala həzrətin cavabında buyurur: **“Mənim yanımda (mənim üçün) mənə təvəkküldən və qismət etdiyimə razılıqdan üstün bir şey yoxdur.”** (“Ləysə şeyun indi əfzələ minət-təvəkkuli ələyyə vərriza bima qəsəmtu”)

Bir çox rəvayətlərdə insanın əzaları ilə bağlı bəzi əməllərin mühümlüyündən danışılsa da, (məsələn, göz, qulaq və əllə bağlı əməllər) merac hədisinin uyğun cümlələrində əməl dairəsi genişləndirilmiş və qəlblə bağlı işlər də bu dairəyə daxil edilmişdir. Çünki qəlblə bağlı hərəkətlərdə də nəfsin hansısa fəaliyyətləri vardır. Bu hərəkətlər qəlbin dərinliyində baş versə də, hansısa dərəcədə əməl xarakteri daşıyır.

QURAN BAXIMINDAN TƏVƏKKÜLÜN MAHIYYƏTİ

“Təvəkkül” sözü “vəkalət” kökündəndir və İslam lüğətində insanın Allahı özünə etibarlı bir dayaq seçməsi, bütün işlərini ona həvalə etməsi mənasında nəzərdə tutulur. Bir hədisdə İslam Peyğəmbəri (s) Cəbrəildən təvəkkül haqqında soruşur. Cəbrəil onun cavabında deyir: “Təvəkkülün mənası budur ki, insan bütün xeyir və ziyanın, bəxşiş və məhrumiyyətin xalqın əlində olmadığına əmin olsun. Əgər insan elə bir mərifət mərtəbəsinə çatsa ki, Allahdan qeyrisi üçün iş görməsin, Allahdan qeyrisinə ümidvar olmasın, Allahdan qeyrisindən qorxmasın, Allahdan qeyrisindən bir şey gözləməsin, bu hal Allaha təvəkküldür.”¹ Qurani-məciddə təvəkkül haqqında çoxsaylı ayələr vardır. Təvəkkül sözünün mahiyyətini aydınlaşdırmaq məqsədi ilə bu ayələrdən bəzilərini nəzərdən keçiririk. Bu mövzu ilə bağlı digər incə nöqtələri başqa bir məqamda araşdıracağıq.

Allah-təala təvəkkülü imanın ayrılmaz bir hissəsi sayır və buyurur: “ **İmanlı insanlar yalnız Allaha təvəkkül etməlidirlər.**”² Digər bir ayədə

¹ “Biharül-ənvar”, c. 68, s. 138.

² “Ali-İmran”, 122.

oxuyuruq: **“Əgər imanınız varsa, Allaha təvəkkül edin.”¹**

Başqa bir ayədə təvəkkül və Allaha etimad möminlərin bariz sifətlərindən sayılır: **“Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allahın adı çəkiləndə qorxudan ürəkləri titrəyər, Allahın ayələri oxunduğu zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırar, onlar yalnız öz Rəblərinə təvəkkül edərlər.”²** Növbəti bir ayədə Allaha etimad və təvəkkül olduqca şiddətlə vurğulanır. **“Şərqin və qərbin Rəbbi Odur. Ondan başqa heç bir məbud yoxdur. Yalnız Ona təvəkkül et.”³** “Şərqin və qərbin Rəbbi” ifadəsi Allahın bütün varlıq aləminə hakimiyyətindən danışır. Ayənin məqsədi budur ki, yalnız bütün varlıq aləminə hakim olan Allah pərəstişə layiqdir. Bütün varlıq aləminə hakim olan Allaha təvəkkül etməmək, Onu bütün işlərdə təsirli saymamaq mümkündürmü?! Əgər Allahı yaddan çıxarmasaq, Ona təvəkkül etsək, ruhumuzu Onun zikri ilə gücləndirsək, könül bağlarımız daim xürrəm olacaq.

¹ “Maidə”, 23.

² “Ənfal”, 2.

³ “Müzzəmmil”, 9.

*Könlümüzü güllər alıb qoynuna,
Pərişanlıq? – Könüldə yer yox ona!*

Belə bir məqamda insan heç bir üstünlük dalınca qaçmır və hər iki aləmə arxa çevirir. Necə ki, Hafiz buyurur:

*Dostdan savay bir kimsə yox könüldə,
Boşla dünyaları, dost varsa əldə.*

Başqa bir beytdə isə belə oxuyuruq:

*Qəlbə dostun bircə əlifqaməti,
Öyrədən olmamış başqa hikməti.*

Adi insanlar dünyəvi işlərdə daha çox müvəffəqiyyət qazanmaq üçün özlərinə vəkil seçdikləri kimi, Allah bəndəsi də bütün işlərdə Allah-təalanı vəkil seçməlidir. Bu halda istəklər iztirab və təşvişsiz həyata keçir. Başqa sözlə, öz ehtiyaclarını ödəmək istəyən insanın qarşısında üç yol var: Öz gücünə güvənmək; başqalarına güvənmək; hər şeydən ümidi üzüb, Allaha təvəkkül etmək.

Bu üç yol arasında ən pis yol başqalarına güvənməkdir. Belə bir üsul təkcə dini baxımdan yox, psixoloji baxımdan da bəyənilməmişdir. Belə

bir üsul insanı cəmiyyət üçün ağır yükə çevirir. Belə bir yolla gedən insan tədricən öz müqəddəs ehtiyacsızlıq hissini unudur və ən kiçik işlərdə də başqalarının köməyinə göz dikir.

Amma psixoloqların "Özünəinam" ("Etimad be nefs") adlandırdığı birinci yol iki baxımdan araşdırılmalıdır: Pozitiv (müsbət) və neqativ (mənfi) baxımlardan.

Özünə inam yolunu müsbət mənada qəbul etmək bütün işlərdə özünə güvənməkdən ibarətdir. Psixologiya özünəinam məhfumunu həmin bu müsbət mənada qəbul etsə də, tövhidi etiqad baxımından, bu baxış məqbul deyil. Çünki insan öz-özünü və Allahını daha dəqiq şəkildə tanıdıqda, zəif və aciz olduğunu anlayır. Aydın məsələdir ki, insanın malik olduğu bütün güc və enerji Allahdandır. Belə bir halda insan hansı əsasla yalnız özünə güvənə bilər?! Əgər insan özü və onun ixtiyarından olan hər şey Allaha aiddirsə, insan özünü həqiqi malik hesab edə bilməz. İnsanın Allaha təvəkkül və etiqadı öz Rəbbini tanıması yolu ilə hasil olan bir xüsusiyyətdir. Əgər insan bütün varlıq aləminin, eləcə də öz varlığının həqiqi sahibi kimi Allahı tanıyarsa, öz ehtiyaclarının təmini üçün başqalarına əl açmaz. Özünəinam hissinin mənfi yönümü, yəni

başqalarına etimadsızlıq həm psixoloji, həm də tövhidi baxımdan məqbul sayılır, özünü, başqalarına möhtac bilməyən insan üstün tutulur. Qurani-kərimdə və məsum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə uyğun mövzuda ətraflı şəkildə danışılmışdır. Uyğun mənbələrdə Allahdan qeyrilərinə güvənməyin ümitsizliklə sonuclandığı bildirilir. Əslində bu ayələrdə təvəkkül məsələsində tövhidə işarə olunur. Allah kimi etibarlı bir dayağa malik olan insan başqalarına ehtiyac duymadığından Qurani-məciddə buyurulur: **“Diri və ölməz Allaha təvəkkül et.”**¹ Başqa bir ayədə oxuyuruq: **“Yalnız Allaha təvəkkül et. Əlbəttə ki, sən haqsan və haqq olduğun açıq-aşkardır.”**²

Axı Allah mövcud olduğu bir halda ondan qeyrilərinə üz tutmağa əsas nədir?! Məgər Allah-təalanın insana diqqəti ona bəs etmirmi?! Allah-təala buyurur: “Məgər Allah öz bəndəsi üçün bəs deyilmi?!”³ Başqa bir ayədə oxuyuruq: “Allah göylərin və yerin Rəbbi olduğu halda ondan qeyrisinimi özünüzə hami seçirsiniz?!”⁴

¹ “Furqan”, 58.

² “Nəml”, 79.

³ “Zumər”, 36.

⁴ “Ən`am”, 14.

Əgər insan bir təhlükə və zərərlə üzləşərsə, onu həmin vəziyyətdən yalnız Allah-təala qurtara bilər. Bütün səadət və xoşbəxtlikləri də öz bəndəsinə nəsis edən Allahdır. Quranda oxuyuruq: **“Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, Ondan qeyrisi bu zərəri aradan qaldıra bilməz və əgər sənə bir xeyir yetirsə, O hər şeyə qadirdir.”**¹ İstənilən bir şəkildə Allaha sığınib ona ümid bəsləyən insana Allah bəs edir. Allah-təala Qurani-kərimdə buyurur: **“Kim Allaha təvəkkül etsə, Allah ona bəs edər. Allah öz buyuruğunu yerinə yetirəndir. Allah hər şey üçün bir ölçü təyin etmişdir.”**² Başqa bir ayədə İslam Peyğəmbərinə (s) xitabən buyurulur: **“De ki, mənə təkcə Allah bəs edər. Təvəkkül edənlər yalnız Ona təvəkkül edərlər.”**³

MƏSUMLARDAN NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏRDƏ TƏVƏKKÜL MÖVZUSU

İmam Baqir (ə) buyurmuşdur: *“Allaha təvəkkül edən kəs məğlub olmaz, Allaha sığınan kəs yenməz.”*⁴ İnsan öz istəyi ilə Allaha bağlanmalıdır. Çünki bizim ixtiyarımızda olan hər hansı bir vasitə məhdud təsirə malikdir. Bu vasitələrin təsiri də

¹ “Ən`am”, 17.

² “Təlaq”, 3.

³ “Zumər”, 38.

⁴ “Mustədrəkul-vəsail”, c. 2, s. 288.

Allahın ixtiyarındadır. İmam Sadiq (ə) buyurur: *“Sizlərdən hər hansı biriniz arzusuna çatmaq istədiyi vaxt hamıdan ümidini üzməli və bilməlidir ki, onun arzusunun həyata keçməsi yalnız Allahın əlindədir.”*¹ “Əl-mizan”da nəql olunmuş bir rəvayətdə İmam Sadiq (ə) buyurur: Allah-təala öz peyğəmbərlərindən birinə belə vəhy etdi: **“And olsun izzət və cəlalıma, məndən qeyrisinə ümid bağlayanı naümid edəcək, xalq arasında ona zillət libası geydirəcək və onu öz mərhəmətimdən uzaqlaşdıracağam. Əgər çətinliklər mənim əlimlə açılırsa, nə üçün bəndəm başqasına ümid bəsləyir?**

Əgər mən ehtiyacsız və bağışlayanamsa, bağlı qapıların açarı mənim əlimdədirsə, istəyənlərə bu qapını açıramsa, nə üçün mənim bəndəm məndən qeyrilərinə əl açır və ümidvar olur?!” Uyğun mövzunu İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş başqa bir hədislə davam etdiririk:

Hüseyn ibn Ülvən deyir: “Elm və bilik qazanmaq məqsədi ilə bir məclisdə oturmuşdum. Səfər xərcliyim də qurtarmışdı. Dostlardan biri mənə dedi: “Bu vəziyyətdə ümidini kimə bağlamısan?” Dedim ki, filankəsə. Dedi: “And olsun Allaha, istəyin yerinə yetməyəcək və arzuna

¹ “Misbahuş-şəriət”, s. 134.

çatmayacaqsan.” Həmsöhbətim Allaha and içdiyindən təəccübləndim və soruşdum ki, haradan bilirsən? O dedi: “İmam Sadiqdən (ə) belə buyurduğunu eşitdim: “Allah-təala buyurmuşdur: **“İzzət və cəlalıma, böyüklük və vüsətimə, ərşə olan hakimiyyətimə and olsun, məndən qeyrisinə ümid bağlayanı ümitsiz qoyacağam, xalq arasında ona zəlillik libası geydirəcəyəm, onu özümdən uzaqlaşdıracaq və mənə bağlılığını qıracam.”**

Rəvayətin davamında nəql olunur ki, Allah öz bəndəsi üçün çətinliyi özü yaratdığını və onu özü aradan qaldıra biləcəyini önə çəkir. Belə bir halda insan hansı əsasla başqalarına əl açmalıdır?! Axı bu çətinliyi insanlar yaratmamışdır ki, onlar da aradan qaldıra bilsinlər. Rəvayətdə Allah-təalanın belə buyurduğu nəql olunur: **“Çətinliklər mənim əlimdə olduğu halda, başqa birindən kömək istəyirmi?! Öz düşüncəsində məndən başqasının qapısını döyürmü?! Hansı ki, bütün qapıların açarı mənim əlimdədir və mənim qapım məni çağıranların üzünə açıqdır. Çətinlik zamanı mənə üz tutan hansı adamı çətinlikləri ilə təkbətək buraxmışam?! Böyük bir işdə mənə ümid bəsləyən hansı kəsin ümidini qırmışam?! Mən öz bəndələrimin arzularını özümdə saxladığım**

halda, onlar bununla razılaşmamış, başqalarının sorağına getmişlər. Səmələrimə mən təsbihdən yorulmayan mələklərlə doldurdum. Onlara tapşırıdım ki, mənimlə bənlədərim arasındakı qapıları bağlamasınlar. Amma bəndələr mənim dediklərimə etina etmədilər. Bəndələrim bilmirmi ki, kimsə mənim iznim olmadan onların çətinliklərini aradan qaldıra bilməz?!”

Qurani-kərimdə də uyğun mövzuya toxunulur: Allah-təala buyurur: “Əgər Allah sənə bir zərər yetirsə, səni bu zərərdən Ondan başqası qurtara bilməz. Əgər Allah sənə bir xeyir istəsə, kimsə Onun nemətinin qarşısını ala bilməz. Allah onu, bəndələrindən istədiyinə nəsib edər. O bağışlayandır.”¹

Əvvəlcə zikr etdiyimiz rəvayətin davamında Allah-təala buyurur: “Nə üçün bəndəm məndən üz döndərmişdir?! Öz mərhəmətimlə ona istəmədiyi şeyləri verdim. Həmin nemətləri geri aldığı zaman o mənə yox, başqalarına üz tutdu.” Bəli, Allah-təala öz bəndəsinə onun ağına gəlməyən nemətlər əta etmişdir. Sağlamlıq, göz, qulaq, ata-ana, övlad, müəllim və bu kimi başqa nemətlər məgər bəşəriyyətin ağına gələrdimi?! Hələ insan dünyaya gəlməmiş Allah-təala ananın

¹ “Yunus”, 107.

sinəsində onun üçün qida hazırladı. Amma bəzi nemətlər insandan alındığı vaxt o başqalarına üz tutdu, başqalarına əl açdı! Rəvayətdə buyurulur: **“Mən ki əvvəllər, bəndəm istəmədiyi halda ona əta edirdim. Yoxsa güman edir ki, onun istəklərinə cavab verməyəcəyəm?! Yoxsa bəndəm mənə xəsis tanıyır?! Məgər bütün bəxşislər məndən deyilmi?! Məgər əfv və mərhəmət mənim əlimdə deyilmi?! Məgər arzuları yerinə yetirən mən deyiləmmi?! Arzuları məndən savay qət edəcək bir kəs varmı?! Məndən qeyrisinə üz tutanlar qorxmurlarmı?! Əgər bütün göylərin və yerin əhli mənə ümid bağlasalar və onların hər birinə istədikləri qədər əta etsəm, mülkümdən qarışqa qılçası qədər azalmaz. Mənim öhdəmə götürdüyüm bir mülk necə azala bilər?!”** Bəli, insanların ağına gələn istənilən bir nemətin onlara əta olunması Allahın mülkünü azaltmaz. Bu nemətləri bir istəklə yaratmış Allah üçün bənədlərinə əta etmək çətin deyil. Qurani-məciddə oxuyuruq: **“Bir şey istədiyi zaman Allah yalnız “ol” buyurar, o da dərhal olur”**¹

Rəvayətlərdən birində oxuyuruq: “Vay o insanların halına ki, mərhəmətimdən ümitsizdirlər. Vay o insanların halına ki,

¹ “Yasin”, 82.

itaətsizlik etdilər və məndən çəkinmədilər.”¹ Belə bir mülk və əzəmət sahibi olan Allaha qarşı itaətsizlik necə də pisdır! Bu rəvayət başqalarına ümid bəsləməyin məzəmmət edildiyi rəvayətlərdən biridir. Bu xüsusiyyət tövhid ruhi ilə bir araya sığmır.

Bugünkü dünyamızda özünəinam haqqında çox danışılır və psixoloqlar bunu müsbət bir xüsusiyyət kimi qəbul edirlər. Bu mövzuda çoxsaylı kitablar yazılır, insanlar özünəinama təşviq olunur. Eyni zamanda başqalarına ümid bəsləməyin zərərləri önə çəkilir. İnsanın özünə inamı əqli cəhətdən müsbət görünə də, tövhid baxımından məzəmmət olunmuşdur. Çünki bizim nəyimiz varsa əmanətdir. Əgər insanın malik olduğu bütün şeylər Allahın mülküdürsə, əmanət verilmiş şeylərə etimad göstərmək olarmı?! Axı insan hansı əsasla arxayındır ki, Allah verdiyi əmanəti geri almayacaq?! Demək, yalnız Allaha etimad göstərilməlidir. Allaha etimad və təvəkkül çoxsaylı ayələrdə mədh olunmuş, vəd edilmişdir ki, Allaha təvəkkül edənlər üçün Allah bəs edəsidir. İki Quran ayəsinə nəzər salaq: **“Kim Allaha təvəkkül edərsə, Allah ona kifayət edir.”**²

¹ “Üsuli-kafi”, c. 3, s. 107.

² “Təlaq”, 3.

Məgər Allah öz bəndəsinə kifayət deyilmi?!”¹

Doğrudan da, Allah-təalanı Rəbb, Malik, ixtiyar sahibi kimi tanıyan insan başqalarına əl açmaz.

Ustadlarımızdan biri belə bir əhvalat nəql edirdi: “Qonşuluğumuzda bir uşaq öz evlərinin kənarında oturmuşdu. Bu vaxt bir dilənçi ona yaxınlaşdı və dedi: “Get, anandan mənim üçün bir qədər çörək al gətir.” Uşaq ona dedi: “Get öz anandan al.” Uşağa elə gəlirdi ki, hərənin ehtiyacını öz anası ödəməlidir. Əgər biz Allahı bu uşaq öz anasını tanıdığı kimi tanısaydıq, başqalarının ardınca qaçmazdıq. Bir halda ki, Allah ən mehriban, ən qüdrətli varlıqdır, nə üçün də başqalarına əl açmaq?!

TƏVƏKKÜL ALLAHA İMANIN ŞƏRTİDİR

Bir çox peyğəmbərlərin dəvətinin sərlövhəsini Allaha iman və ona təvəkkül təşkil etmişdir. Allaha imanın xüsusiyyətlərindən biri budur ki, insan ona təvəkkül etsin. Allahın rübubiyyətini qəbul edən insan inanır ki, bütün varlıq aləminə məhz o hakimdir və pərəstişə layiq olan yeganə məbud Odur. Belə bir etiqada malik olan insan başqalarına ağız açmır, kömək istəmir. O xəstələndikdə Allahdan şəfa diləyir, çətinliyə düşdükdə Allah dərgahında çarə axtarır. Qurani-

¹ “Zumər”, 36.

kərimdə müxtəlif məqamlarda Allaha təvəkkül iman xüsusiyyəti kimi təqdim olunur. Ayələrdən birində oxuyuruq: “İmanlı insanlar yalnız Allaha təvəkkül edər.”¹ İmanlı insanlar Allaha təvəkkül və etimad vasitəsi ilə onunla bağlılıqlarını möhkəmləndirir və kamala doğru hərəkət edirlər. Çünki ruhi və mənəvi kamillik yalnız ilahi eşq sayəsində hasil olur. Dəyərsiz bir zərrə Allaha etimad və eşq sayəsində günəş tək parlayır və kiçik bir damcı sonsuz dərya tək coşub daşır. Hafizin təbirincə:

*Özünü zərrədən əskik bilmə sən,
Parlaq günəşin də ilki zərrədən.
Zərrə tək dəyərsiz olsam da bax gör,
Eşqin sayəsində torpaq oldu dürr.*

TƏVƏKKÜL VƏ FƏALİYYƏTİN ZƏRURILIYI

Təvəkkül o demək deyil ki, insan məsciddə etikaf edib, Allaha ümüd ilə bütün işlərdən əl çəksin. Şübhəsiz ki, belə bir yol seçən insanlar yanılmışlar. Həqiqi təvəkkül belə bir düşüncədən çox-çox uzaqdır. Rəvayətdə nəql olunur:

İslam Peyğəmbəri (s) bir qrup adamın işdən çəkdiyini görüb, bunun səbəbini soruşdu.

¹ “Ali-İmran”, 122.

Dedilər: “Biz Allaha təvəkkül edənlərik.” Həzrət buyurdu: **“Siz təvəkkül edənlər yox, cəmiyyətə artıq yüksünüz.”**

Allahı tanıyanlar yaxşı bilirlər ki, Allahın hikmətinə əsasən, işlər vasitələrlə gerçəkləşir. Bəzən bu vasitələr maddi və təbii olur, bəzən isə mənəvi. Qeyri-adi və xariqüladə səbəblər də ola bilər. İstənilən bir halda hadisələr səbəblər yolu ilə həyata keçir. İnsan Allahı tanımaqla işlərin səbəblər vasitəsi ilə həyata keçdiyini də anlayır. İnsanın təkamülü səbəblər nizamından asılı olur və bu yolla bəşəriyyət imtahana çəkilir. Əks təqdirdə, insan kamala çatma bilməzdi. Çünki təkamül bəndəlik vəzifələrinin icrasından asılıdır. Bir kənara çəkilib yalnız ibadətlə məşğul olan, gün uzununu əlini ağdan qaraya vurmayan insan ilahi hikmətin ziddinə hərəkət edir. Bu halda Allahdan ruzi gözləmək də nahaqdır. Mövləvinin təbirincə:

*Təvəkkül etdinsə, ək-becər ki, sən
Zəhmətlə bərəkət enəsi göydən.*

Bəli, ilahi hikmət tələb edir ki, insan öz ehtiyaclarını ödəmək üçün vasitələrdən bəhrələnsin. Əgər Allahı çağırmaqla göydən ruzi nazil olsaydı, kimsə iş dalınca getməzdi. Belə bir halda insanların sınağa çəkilməsi də mümkünsüz

olardı. İnsan məhz çətinliklər meydanında imtahan verir. Müxtəlif çətinliklərlə üzləşən insan ya kamala çatır, ya da süquta uğrayır. İnsanın müxtəlif vasitələrə üz tutması üçün vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Ruziyə ehtiyac duyan insan işləməli, öz zəhməti sayəsində möhtaclıqdan qurtarmalıdır. Kimi müəyyənləşmiş vəzifəsinə əməl edərək çalışır, kimi də öz ehtiyaclarını ödəmək üçün başqalarına əl atır. Əgər iki rəkət namaz müqabilində insana behiştədən ruzi göndərilseydi, bəşəriyyətin imtahana çəkilməsi mümkünsüz olardı. Bu vaxt saleh insan günahkardan seçilməzdi. Kimin əziyyətə dözdüyü, kimin zülmə əl atdığı bilinməzdi.

Əlbəttə ki, bəzən ilahi hikmət əsasında xariqüladə işlər də baş verir. Həzrət Məryəmin əhvalatını misal çəkmək olar. Qurani-kərimdə buyurulur: **“Zəkəriyyə Məryəmin yanına gəldiyi vaxt onun yanında ruzi görərdi.**¹ Belə bir hadisə də ilahi hikmət əsasında baş verir. Allah bu yolla layiqli bəndələrinə öz mərhəmətini göstərir. Bu sayaq hadisələr başqaları üçün də bir ibrətdir. İnsan əldə etdiyi nemət vasitəsi ilə imtahana çəkilir. Kimi şükr edərək Allahın razılığını qazanır, kimi də nemət sahibinə arxa çevirir.

¹ “Ali-İmran”, 37.

Bir çox hallarda hadisələr adi səbəblər vasitəsi ilə baş verir. Əgər bir şəxs adi vasitələrlə məqsədinə çatmaq istəməsə, Allahın istəyinə qarşı çıxmış olur. Saleh insanın işi və ibadəti Allahın razılığı əsasında. Əgər Allah bu gün varlıq aləmindəki nizamı bəyənmişdirsə, mömin insan bu nizama qarşı çıxa bilməz. Əgər Allah ruzinin yetişmə yolunu müəyyənləşdirmişdirsə, bəndə başqa bir yol axtarmamalıdır. Təbii səbəblər olmadan məqsədinə çatmaq istəyən insan ilahi hikmətə qarşı çıxır və onu tənbel adlandırmaq daha düzgün olar.

Əgər bildirilsə ki, insanlar öz məqsədlərinə vasitələr yolu ilə çatmalıdırlar, bu o demək deyil ki, bu işdə Allahın rolu yoxdur. İlahi hədəflərin gerçəkləşməsi üçün insan vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Vəzifələrə əməl insanın təkamülünü təmin edir.

Demək, təvəkkül edən insan işdən çəkinməməlidir. Əgər həm təvəkkül edən insan, həm də təvəkkül etməyən insan çalışmalıdırsa, bəs onların arasındakı fərq nədir? Fərq qəlb halətindədir. Təvəkkül edən insan öz ümidi ilə Allaha itaət etmiş olur. Təvəkkül etməyən insan isə yalnız özünə və başqalarına güvənir. Təvəkkül edib çalışan insanın yeganə ümidi Allahdır.

Vasitələr səmərə vermədikdə belə, onun ümidi üzülmür. Var-dövləti əlindən çıxmış mömin insan heç zaman naümid olmur. O bilir ki, onun xəzinəsi boş olsa da, Allahın xəzinəsi doludur.

HƏZRƏT İBRAHİM VƏ ONUN ALLAHA ETIMADI

Allaha etimad və təvəkküldən bir an qəflətdə qalmayan və bəşəriyyət üçün nümunə olan həzrət İbrahim (ə) əzəmətli tonqala atıldığı vaxt yalnız Allaha etimad etdi. Qurani-kərimdə buyrulur: **“Onlara deyildi: “Əgər bacarırsınızsa, onu yandırın və öz tanrılarınıza yardım göstərin.”¹**

Mərhum Təbərsi yazır: Camaat odun toplamağa başladı. Hətta xəstələr o birilərinə vəsiyyət edirdilər ki, onların pulundan bir miqdar sərf edib, İbrahimin yandırılması üçün odun alsınlar. Bəziləri arvadlarının zəhmət haqqına odun alır və bu yolla öz tanrılarını razı salmaq istəyirdilər. Nəhayət, tonqal hazır oldu və onun alovu göyə ucaldı. Tonqal o qədər dəhşətli idi ki, ona yaxınlaşmaq mümkünsüz idi. İbrahimi tonqala atmaq istəyənlər çarəsiz qalıb, mancanaqdan istifadə etdilər. İbrahimi mancanağa qoyub, əzəmətli alovun qoynuna atdılar.

¹ “Ənbiya”, 68.

İmam Sadiq (ə) buyurur: “İbrahimi mancanağa qoyub oda atmaq istədikləri vaxt Cəbrail ona yaxınlaşdı və salam verib dedi: “Bir istəyin varmı? İbrahim onun cavabında dedi: “İstəyim sənə aid deyil.”

Cəbrail dedi: **“Allahdan öz ehtiyacını istə”** İbrahim dedi: **“Onun mənim halımdan xəbərdar olması yetər.”**¹ İbrahim dəhşətli odun içərisinə atıldı. Amma həmin od Allahın əmri ilə İbrahim üçün soyudu. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Dedik: Ey atəş, İbrahim üçün soyu və salamat ol!”**² Bəli, Allahı özünə arxa seçənlərə Allah da öz yardımını göstərir və onları çətinlikdən xilas edir. Biganələrin inadkarlığının əksinə olaraq, Allahın rifah və asayışı ona təvəkkül edənlərə nəsib olur.

¹ “Məcməül-bəyan”, c. 4, s. 56.

² “Ənbiya”, 69.

İKİNCİ DƏRS

TƏVƏKKÜL VƏ ALLAHIN QƏZAVÜ- QƏDƏRİNDƏN RAZILIĞIN DƏYƏRİ

«أَيْسَ شَيْءٍ عِنْدِي أَفْضَلَ مِنَ التَّوَكُّلِ عَلَىَّ وَالرَّضَىٰ بِمَا قَسَمْتُ»

TƏVƏKKÜL VƏ RIZANIN DƏYƏRİ

–Ötən dərsdə təvəkkül və onun əhəmiyyəti haqqında ətraflı şəkildə araşdırma apardıq. İndi isə merac hadisəsinin digər bir cümləsi haqqında danışacağıq.

Allah-təalanın öz bəndələri üçün təqdiratı vardır, yəni onların taleyi ilə bağlı işlər müəyyənləşdirilmişdir. Bəzən bu təqdirat bəndələrin istəyinə müvafiq olur və bu işlərin baş verməsindən razı qalırlar. Bəzi təqdiratlar isə bəndələrin ürəyincə olmur. Allahın istəyi budur ki, onun bəndələri bütün təqdirlərdən razı olsunlar və Allahın qəzavü-qədərinə etiraz etməsinlər. İtaətkar bəndə Allahın razılığını öz razılığından üstün tutmalıdır. Uyğun təqdirlər bəzən təşrii, bəzən isə təkvinidir. Təşrii işlərdə hamı vəzifəlidir ki, vacib əməlləri yerinə yetirib, haramdan çəkinsinlər. Şəriət göstərişlərinə əməl edən insan Allahın bu sahədəki razılığını qazansın. Əlbəttə ki, vacib əməlləri yerinə yetirib haramdan çəkinmək Allahın razılığının üstün tutulduğu ən aşağı təqva mərtəbəsidir. Bəziləri üçün hətta bu işlər də ikrahla başa gəlir. Amma Allahın övliyalı elə bir məqama çatmışlar ki, ibadətdən ləzzət alırlar.

Təkvini işlərdə insan varlıq aləmindəki nizama uyğun olaraq qarşısına çıxan hadisələrdən razı

qalmalıdır. Əlbəttə ki, bu hadisələr çox acı da ola bilər. Mömin bəndələr Allah bölgüsündən həmişə razıdırlar.

Şübhəsiz ki, insanın ixtiyarında heç nə yoxdur. Öz gücünə danışdığını güman edən insan bilməlidir ki, onun danışığı Allahın ixtiyarında olan dildən, dodaqdan, səs tellərindən, havadan asılıdır. Əgər bu vasitələrə bir maneə yaransa, insan heç vəchlə danışa bilməz. Əgər danışmaq kimi sadə bir iş də insanın əlində deyilsə, zəlzələ, sel və bu kimi digər təbiət hadisələri haqqında danışmağa belə dəyməz. Axı danışdığı sözü bəzən axıra çatdırma bilməyən insan zəlzələ kimi təkvini bir hadisənin qarşısında nə edə bilər?!

Bəli, hadisələrin gerçəkləşməsində təbii və ya bəşəri amillər mövcuddur. Amma bu o demək deyil ki, bu hadisələrdə insanın rolu Allahın iradəsini üstələyir. Allahın mülkündə Onun iradəsinin ziddinə heç bir iş baş vermir. Varlıq aləmini öz hikməti əsasında nəzmə çəkən Odur. Bu aləmdə bəzən xoşagəlməz hadisələr baş versə də, elm əhli varlıq aləmində mövcud olan nizamı ən gözəl nizam adlandırmışlar.

Bəs nə üçün varlıq aləmində baş verən hadisələr müəyyən vasitələrlə həyata keçir? Bunun hikməti odur ki, bəşəriyyət imtahana çəkilir. İnsanlar acı

hadisələrle sınaqdan keçirilir. Bu hadisələr zamanı insanların reaksiyalarından onların kimliyi məlum olur. Bir qisim sınaq insanın imanı ilə bağlıdır. Çətin hadisələr zamanı insanın Allah hökmlərinə nə dərəcədə bağlı olduğu aşkarlanır. İmtahanın bu ilkin mərhələsi əksər bəndələrə aiddir. Amma üstün məqamlı bəndələr üçün başqa sınaqlar da mövcuddur. Kimi acı hadisələr müqabilində Allaha şükr edir, kimi isə gileyləyir. Bu həmin səbr məqamıdır. Səbrdən də uca mərtəbə riza, yəni Allahın təqdirindən razılıqdır. Riza əhli həm çətinliklərə dözürlər, həm də bu iş Allah tərəfindən müəyyənləşdiyi üçün razı qalırlar. Bu imanın ən uca mərtəbəsidir. Belə bir insan anlayır ki, bütün baş verənlər ilahi hikmətə əsaslanır. İnsanın imanı artdıqca onun ilahi qəzavü-qədərdən razılığı da güclənir.

Demək, imanın ən üstün mərtəbələrindən biri budur ki, Allahın hansısa təqdiri acı da olsa, insan səbr etməklə yanaşı, həmin işin baş verməsindən razı qalsın. Çünki Allah-təala buyurur: “Mənim yanımda ən sevimli iş təvəkkül, sonra isə baş verənlərdən razılıqdır.” Belə çıxır ki, razılıq təvəkküldən yuxarıdır. Təvəkkül odur ki, insan öz işlərində Allahdan yardım diləyir. Hər gün namazda “İyyakə nəbudu və iyyakə nəstəin”

("Yalnız Sənə ibadət edir və Səndən kömək diləyirəm") deyən mömin insan bütün işlərində Allaha etimad göstərərək, yalnız Ona üz tutur.

İkinci məqam odur ki, Allahın işlərindən razı qalaq. Bu məqamda olan insan başqa bir hadisənin gerçəkləşməsi üçün təlaş göstərməlidir. Bu o demək deyil ki, insan süst olub oturur. Əslində çalışmaq özü də Allahın təqdir amillərindən sayılır. İnsanın hadisəni dəyişməyə çalışmaması onun Allahın təqdirindən razı qalması mənasındadır. İnsanın təsir göstərdiyi və ya göstərmədiyi bir hadisənin ilahi hikmət əsasında gerçəkləşdiyinə şübhə edilməməlidir.

ALLAH-TƏALANIN INSANA XEYIRXAHLIĞI

Qüdsi bir hədisdə Allah-təala Həzrət Musaya xitabən buyurur: **"Ey Musa, mömin bəndə mənim ən sevimli məxluqumdur. Əgər ona bir çətinlik üz verirsə, onun xeyri həmin çətinlikdədir... Mən bəndəmin məsləhətini, xeyrini daha yaxşı bilirəm."**

Aydın məsələdir ki, biz dost bildiyimiz şəxsin çətinliyə düşməsini istəmirik. Əgər Allah-təala öz bəndəsini çətinliyə salırsa, bunun hikməti vardır. Allah tərəfindən müəyyən edilmiş çətinliyi düşmənçilik kimi qiymətləndirmək olmaz. Əgər ana öz xəstə körpəsinə bəzi yeməkləri vermirsə və

ya ona acı dərmanlar içirirsə, bu düşməncilik deyil. Ananı bu işə vadar edən öz körpəsinə məhəbbətidir. Allah da çətinlikləri bu məqsədlə yaradır.

*Ana körpəsini sığıb köksünə,
Deyir: sərtliyimdə sevgi var sənə.
Çöhrəmdə gördüyün bu hirs, bu qəzəb
Ana olduğumçün edilir tələb.*

Rəvayətdə oxuyuruq: **“Bəndəm bəlalarıma səbr, nemətlərimə şükr etməlidir.”** Nemətlərə görə şükr və bəlalar qarşısında şükr insanın təkamül səbəbidir. Rəvayətin davamında oxuyuruq: **“Bəndəm mənim qəzavü-qədərimdən razı olmalıdır ki, onu siddiqlər zümrəsində qərar verim...”** Sonra isə belə buyurulur: **“O zaman həmin zümrəyə qatılar ki, mənim razı olduğum işi görsün və fərmanıma itaət etsin.”**

İmam Rahil (r) buyururdu: **“Biz vəzifəmizə əməl etməliyik. Nəticə isə bizə aid deyil. Çünki varlıq aləminin müdəbbiri var. Onun qəzavü-qədəri ilə bağlı işlərə razı olmalıyıq.”**

Digər bir rəvayətdə həzrət Musa Allah-təaladan soruşdu: **“Pərvərdigara, hansı bəndən sənə daha əzizdir?”** Allah-təala buyurur: **“O bəndəm ki, sevdiyini əlindən aldıqda məndən üz**

döndərməz.” Bəzən insanlar əzizlərini itirdikdə Allahdan gileylənirlər. Belələri şübhəsiz ki, Allahın əziz bəndəsi deyillər. Sonra həzrət Musa belə ərz edir: **“Pərvərdigara, hansı bəndələrindən razı deyilsən?”** Allah-təala buyurur: **“O bəndəm ki, məndən xeyir istədiyi vaxt ona verdiyim xeyirdən razı qalmaz.”**¹

Allaha təvəkkül edərək Ondən xeyir istədiyimiz vaxt çətinliklə üzləşmiş olsaq, gileylənməməliyik. Çünki əsil xeyir Allahın bildiyi işdir. Həqiqi möminlər Allahın bəlaları qarşısında səbr edir və inanırlar ki, işlərin təqdiri Allahın əlindədir.

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: **“Allah-təala buyurur: “Mənim qəzavü-qədərimdən razı olmayan, nemətlərə şükr etməyən, bəlalarda səbr yolunu tutmayan kəs özünə başqa bir məbud axtarsın.”**² Həzrət Peyğəmbər Allah-təalanın belə bir buyuruğunu nəql edir: **“Mənim bəzi mömin bəndələrim imkanlı olduqları vaxt dindən möhkəm yapışarlar. (Varlı olduqda Allaha itaət edər, fəqirliyə düşdükdə dindən uzaqlaşarlar.) Belələrini böyük imkanlarla sınağa çəkərəm ki, imanları islah olsun.”**

¹ “Biharül-ənvar”, c. 82, s. 90.

² “Biharül-ənvar”, c. 5, s. 95.

Əlbəttə ki, insan təkcə çətinliklərlə yox, həm də nemətlərlə imtahana çəkilir. Bəzi insanlara gen-bol nemət verilir ki, onların öz vəzifələrinə bağlılığı aşkar olsun. Allah-təala buyurur: **“Bəzi bəndələrim öz dinlərində yalnız fəqirlik və xəstəlik zamanı möhkəm olurlar... Onları fəqirlik və xəstəliklə sınağa çəkərəm ki, dinləri islah olsun. Mən öz mömin bəndələrimin dinini necə islah etməyi daha yaxşı bilirəm.”**

Yuxarıda sadalanan işlər o zaman baş verir ki, bəndə mömin olsun və öz işlərini Allaha həvalə etsin. Belə hallarda Allah öz bəndəsi üçün nəyi xeyir bilirsə, onu da gerçəkləşdirir. Əgər insanın xeyiri sərvətdədirsə, ona sərvət verilir, yox əgər onun xeyiri fəqirlikdədirsə, fəqirliyə düşər edilir. Xeyiri fəqirlikdə olan insan nə qədər çalışsa da, günbəgün geri gedir. Çünki o Allahdan xeyir istəmiş və Allah onun xeyrini fəqirlikdə görmüşdür. Əslində belə bir bəndənin üzləşdiyi vəziyyət onun öz duasının nəticəsidir.

Bir daha qeyd edək ki, insan əlini-əlinin üstünə qoyub oturmamalı və tələş göstərməlidir. Vəzifəni yerinə yetirmək bir işdir, işləri Allaha tapşırmaq başqa bir iş. Əsas məsələ odur ki, insan qarşılaşdığı vəziyyətdən razı qalsın. Allahın təqdirindən asılı olmayaraq, insan öz ailəsinin

ehtiyaclarını ödəmək, xəstəliklərdən qorunmaq üçün çalışmalıdır.

Bir çox insanlar öz sağlamlılıqlarını qoruduqları halda xəstəliyə düşər olurlar. Bir başqaları isə xəstəlikdən qorunmadıqları halda sağlam olurlar. Çünki Allah onların sağlamlığı üçün başqa bir vasitə qərar vermişdir. İnsan bəzən yetərincə çalışsa da arzusuna çatmaya bilər. Belə hallarda Allaha arxa çevirmək olmaz.

Allahın qəzavü-qədərindən razı olan insan heç vaxt dünya işlərinə görə narahat olmur. O vəzifəsini yerinə yetirir, Allaha pərəstiş edir və qarşılaşdığı hadisələrdən razı qalır. Amma riza məqamına çatmamış insanlar çətinliklərlə üzləşdikləri vaxt özlərindən çıxır və Allahdan gileylənirlər.

Rəvayətin davamında oxuyuruq: **“Bəndələrdən bəzisi mənə ibadətdə çalışır, rahat yataqdan qalxır, gecə yarı durub namaz qılır və mənə pərəstişdə özlərinə zəhmət verirlər... Onun imanını qorumaq məqsədi ilə bir-iki gecə yuxunu ona qalib edirəm. O, səhər ayılır və gecə namazına durmadığı üçün qəzəblənir, özünü məzəmmət edir. Hansı ki, mən onu ibadətdə özbaşına buraxsaydım, onu lovğalıq hissi bürüyərdi.”** Bəli, eqoistlikdən qorumaq,

özünəpərəstişdən uşaqlaşdırmaq məqsədi ilə Allah bəzən bizi yuxuya verir ki, iki rəkət namazımızla qürrələnməyək. Belə hallarda insan hiss edir ki, onun ibadətdə də Allahın yardımına ehtiyacı var.

Rəvayətin davamında buyurulur: **“Həmin xudbinlik onu əməlləri ilə aldadır. İnsan öz ibadətindən qürrələnməklə elə bir vəziyyətə gəlir ki, dindən çıxmağa yaxın olur. Çünki o, əməlləri ilə qürrələnir və özündən razı qalır... Ona elə gəlir ki, o, bütün abidlərdən üstündür və ibadətdə hamını ötüb-keçmişdir. (Hansı ki, peyğəmbərlər də ibadətdə süstlüyə yol verdiklərini etiraf etmişlər.) İbadəti ilə qürrələnən insan məndən uzaqlaşır və mənə yaxın olduğunu güman edir. Mükafat və savab üçün iş görənlər həmin əməllərlə qürrələnməməlidirlər.”** Bəli, insan öz ibadəti, sübh oyanması ilə lovğalanmamalıdır. Çünki belə bir qürur və lovğalıq insanı həlak edə bilər. Əksinə, daim Allahın mərhəməti və yardımı ümidində olmaq lazımdır.

Rəvayətin davamında oxuyuruq: **“Belələri nə qədər çalışsalar da, özlərini zəhmətə salsalar da, ömürlərini mənə ibadət yolunda keçirsələr də, təqsirkardılar. Onlar öz ibadətləri ilə mənə pərəstişin mahiyyətini dərk etməzlər. Onlar**

mənim yanımda olan kəramət, behişt nemətləri, uca məqamlara çatmaq ləyaqətini əldə etməzlər. Amma bəndələrim mənim mərhəmətimə etimad göstərməli, fəzlimdən şad olmalı, xoş gümanla mənə əmin olmalıdırlar. Onlar həmin məqamda mərhəmətimə qovuşar, razılığımı əldə edər və lütfüm onlara bağışlanma libası geydirər. Həqiqətən də, mən rəhman və rəhim Allaham və bu adla adlandırılmışam!”¹ Bir sözlə, insan işlərində Allaha ümidvar olmalı və təkamül yolunda Allahın lütfünə etimad göstərərək, vəzifələrini ən üstün şəkildə yerinə yetirməlidir. İnsan həm çalışmalı, həm də öz əməllərinə güvənməməlidir.

Çünki bizim əməllərimiz Allahın nemətləri ilə bərabər ola bilməz. Əgər əməllərimiz dəqiq hesablanası olsa, elə bir qazancımız olmadığını anlayırıq. Möminləri ağuşuna alacaq mərhəmət yalnız Allahın lütfündəndir.

Əgər biz Allaha ibadət ediriksə, bu onun nemətləri müqabilində bir şükürdür. Əgər dilimiz onu zikr edirsə, danışmaq qüdrətini də o əta etmişdir. Belə ki, Allaha minnət qoymaq olmaz. Ən üstün bir əməlimiz hesaba çəkilsə belə, borclu qalarıq. Ona görə də mükafat, ilahi

¹ “Biharül-ənvar”, c. 72, s. 327.

övlilərin məqamına çatmaq arzusunda olmamalıyıq. Çünki onlar uyğun uca məqama Allaha təvəkkül və xoşgümanlıq sayəsində ucalmışlar. Bəli, uca məqamın sirri saleh əməllərdə yox, həqiqi təvəkküldə və rizadadır.

ÜÇÜNCÜ DƏRS

İLÂHI MƏHƏBBƏT VƏ ONA APARAN YOL

«يَا مُحَمَّدُ؛ وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَ وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَطَاعِينَ فِيَّ وَ
وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَوَاضِعِينَ فِيَّ وَ وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيَّ وَ لَيْسَ لِمَحَبَّتِي عِلْمٌ
وَلَا نِهَآيَةٌ وَ كُلُّهَا رَفَعْتُ لَهُمْ عَلَمًا وَ ضَعْتُ لَهُمْ عَلَمًا...»

İLƏHI MƏHƏBBƏT VƏ ONA APARAN YOL

Allah-təala öz rəsuluna xitab edərək buyurur: “Xalqın dörd dəstəsinə mənim məhəbbətim vacibdir. (Burada vəzifə vacibliyi yox, ilahi məhəbbətin qəti subutu nəzərdə tutulur.)

1-ci dəstə: Bir-birlərini mənə görə dost tutanlar;

2-ci dəstə: Mənim bəyənmədiyim insanlarla dostluqdan çəkinənlər və düşmənlərimlə rabitəni kəsənlər. Başqa sözlə, onlar nəfs istəklərinə görə Allahın razılığı olmayan əlaqə qurmuşlarsa, ilahi məhəbbət naminə həmin dostluq əlaqəsini kəsirlər;

3-cü dəstə: Mənə görə bir-birləri ilə əlaqə quranlar (Allaha xatir aralarındakı kin-küdurəti unudaraq əlaqə quranlar);

4-cü dəstə: Mənə təvəkkül edənlər.

Həqiqətən, ilahi məhəbbətə yol tapmış kəs məhəbbəti lazımınca dəyərləndirir. Allahın öz bəndəsinə məhəbbəti ilə müqayisə olunacaq ikinci bir şey yoxdur. İnsanlar, adətən, bu dünyada başqalarının məhəbbətini qazanmağa çalışırlar. Əlbəttə ki, söylər müxtəlifdir. Çalışqan insanlar xalqın qəlbində yer tapmaq üçün daha çox cəhd edirlər. Amma axirət aşiqləri bu növ məhəbbətlə kifayətlənmirlər. Onlar məhəbbəti bütün dünyadan daha dəyərli olan birinin sorağındadırlar. Möminlər həmin bu məhəbbəti

əldə etmək üçün hər şeydən, bütün dünyadan keçirlər. Əfsus ki, çox az insanlar bu məhəbbətin həqiqi dəyərini bilirlər.

İlahi məhəbbətin dərkinin də dərəcələri vardır. Bu məhəbbətdən azca xəbərdar olanlar sırf cəhalətə düşər olurlar. Belə bir mənanı dərk etdikdən sonra çalışmaq, bu yolda bütün imkanlardan istifadə etmək lazım gəlir.

Uyğun hədisin davamında oxuyuruq: **“Bir-birlərini mənə görə dost tutanlar üçün mənim məhəbbətim vacibdir.”** Bəli, Allah dostları ilə dostluq ilahi məhəbbətin izharıdır. Təbii ki, hər hansı bir varlığa məhəbbət onun ətrafındakılara da sirayət edir. Allahı sevən insan, şübhəsiz ki, ona yaxın olanları da sevir. Bu, məhəbbətin təkvini (təbii, fitri) əsərlərindəndir. Bir kəsi sevib, onun əlaqəli olduqlarını sevməmək mümkünsüzdür. Ona görə də Allahı sevən şəxs Allaha daha yaxın olanları da sevir. Bu zümrədən olanlar ilk öncə həzrət Peyğəmbər (s) və məsum imamlara məhəbbətlərini izhar edirlər. Sonra növbə onlara yaxın şiələrə çatır. Çünki şiələr ilahi övliyaların göstərişinə hamıdan çox əməl edənlərdir.

İLAHI MƏHƏBBƏTƏ APARAN YOL

Hər kəs Allaha iman əsasında başqalarını seversə, kimsəni Allaha həqiqi bəndəliyinə və

təqvasına görə dost tutarsa, ümidvar olmalıdır. Çünki bəndələrə, Allah dostlarına olan məhəbbət insanı Allaha doğru aparən bir vasitədir. Belə bir məhəbbət insanı büdrəmələrdən qoruyur. Bundan əlavə, belə bir insan öz əməli ilə Allahın da məhəbbətini əldə edir. Hər bir aşiqin ən böyük arzusu məhbubunun məhəbbətini əldə etməkdir. Ona görə də, Allah-təala Qurani-kərimdə ilahi məhəbbətin əldə olunması haqqında belə buyurur: **“Əgər Allahı sevirsinizsə, Onun göstərişlərinə əməl edin ki, Allah da sizi sevsin.”**¹ Demək, ilahi məhəbbət soracağında olan insan həzrət Peyğəmbərin (s) yolunu tutmalıdır. Peyğəmbərin yolunu gedən insan eynən onun kimi Allahın həbibisi olur, Allah onu dost tutur. Beləcə, ilahi məhəbbətə çatmağın ən mühüm yollarından biri həzrət Peyğəmbərlə yaxınlıqdır. Çünki həzrət (s) Allahın mütləq məhbubu olmuşdur. Olsun ki, Allahın digər məhəbbətləri də həmin bu məhəbbətin sayəsindədir. Doğrudan da, bütün mövcudlar ən kamil mövcudda cəmlənmişdir. Kamil mövcuda sığınan kəs onun üzərinə düşən işıqdan faydalanır.

Demək, çalışmaq lazımdır ki, başqaları ilə dostluq əlaqələri onların Allahla əlaqələri əsasında

¹ “Ali-İmran”.

qurulsun. Allah və onun rəsulu ilə dərin əlaqələrə malik olan insanları tanımaq, onlarla əlaqə qurmaq, bu yolla ilahi məhəbbəti əldə etmək lazımdır.

Digər bir tərəfdən, imkan həddində yalnız bu dünyaya aid olan sevgilərdən yaxa qurtarmaq lazımdır. Əgər könlümüzü dünyəvi ölçülərə əsaslanan məhəbbətlə doldursaq, ilahi məhəbbətə yer qalmaz.

İnsan kamil şeyləri özündən asılı olmayaraq sevir. Amma ikinci daha kamil bir şeylə rastlaşdıqda birincidən uzaqlaşmağa başlayır. Qəlbi dünyəvi məhəbbətlərin əsarətindən qurtarıb onu ilahi məhəbbətlə doldurmaq üçün dünyaya sığmayan kamilliklərlə tanış olmaq lazım gəlir. Bilmək lazımdır ki, bütün kamilliklərin mənbəsində həmin kamilliklər nəhayətsiz bir həddədir. İnsanın qəlbində məhəbbət tonqalını yandıran istənilən bir camal və kamal ilkin mənbədə nəhayətsiz bir həddə qərar tutmuşdur.

İlk əvvəl dünyəvi işlər vasitəsi ilə məlumatlandığımız üçün həmin işlərə daha çox bağlarıq. Amma məsum insanlar öncədən mənəvi işlərə diqqət yetirdiklərindən onların mərifətlərində dünya rəngi olmur. Bəli, onlar istisnadır. Bizlərin isə diqqəti ilk əvvəl dünya

ləzzətlərinə yönəlir. Dünyəvi məhəbbətlərdən qurtarib, ilahi məhəbbətə üz tutmaq üçün ilahi bağlılığı gücləndirən vasitələrə əl atmaq lazım gəlir.

Bəli, bizim başqaları ilə dostluğumuz və onlara məhəbbətimiz ilahi eşqə əsaslanmalıdır. Dünyəvi mənafelərə həddindən artıq diqqət insanı əsil məqsəddən uzaq salır. Ona görə də ilahi övliylərlə əlaqələrimizi gücləndirməliyik. Çünki Allaha məhəbbətlə övliylərlə məhəbbət arasında xüsusi bir bağlılıq vardır. Onlardan istənilən biri gücləndikdə o biri də güclənir, istənilən biri zəiflədikdə o biri də zəifləyir. Demək, Allaha məhəbbətlə övliyalara məhəbbət arasında qarşılıqlı bir bağlılıq vardır. Allaha məhəbbət artdıqda övliyalara məhəbbət də artır. Bir misal çəkək: Allaha məhəbbət ağaca və onun köklərinə məhəbbətin oxşarıdır. Övliyalara məhəbbət isə budaqlara və yarpaqlara məhəbbətə bənzəyir. Bir ağacın budaqları və yarpaqları qoparılsa, o ağac tənəffüs edə bilmədiyindən tədricən quruyur. Eləcə də kökləri qoparılan ağacın budaqları və yarpaqları quruyur. Ağacın budaqları və yarpaqları isti və işıqdan güc aldıqca ağac özü də güclənir. Köklərin torpaqdan aldığı qida da budaqları və yarpaqları təravətləndirir. Allaha

məhəbbətlə övliyalara məhəbbət arasında da belə bir bağlılıq vardır.

Allahın övliyalарına məhəbbət ilahi məhəbbətin budaqları və yarpaqları kimidir. Övliyalara məhəbbət güclənərsə, Allaha məhəbbət də güclənər. Allahın övliyalarını hiss üzvlərimizlə duyduğumuzdan onlarla təmasda olduğumuzdan, onları görüb, səslərini eşitdiyimizdən onlar haqqında düşünmək asan olur. İlahi məhəbbəti qazanmaq üçün övliyalara məhəbbət yolunu seçsək, məqsədimizə daha asanlıqla nail olarıq.

Təcrübə göstərir ki, həzrət Peyğəmbər (s) və məsum imamların fəzilətləri və kamillikləri zikr olunarkən, onların möcüzələrindən, ilahi dəyərlərindən danışılarkən insanın qəlbində ilahi eşq odu daha tez şölələnir. Hətta bəzi xam düşüncəli insanlar Allaha məhəbbəti yersiz sayırlar. Onların nəzərinə, Allahın sifətləri və kamalı haqqında danışılarkən ona şövq yaranmırsa, demək, ilahi məhəbbət adlı bir şey yoxdur. Həqiqət isə bambaşqadır. Övliyalar insanla həmnöv olduğundan və hiss üzvləri ilə duyulduğundan onlara bağlanmaq daha asan olur. Bir sözlə, ilahi övliyaların məqamını dərk etmək isə bir qədər çətin olur. Demək, Allaha məhəbbətə aparan ən sadə yol onun övliyalарına məhəbbət

yoludur. Allah dostları ilə əlaqələr gücləndikcə Allaha məhəbbət də güclənir. Bir şərtlə ki, övliyalər hansısa fərdi xüsusiyyətlərinə görə yox, Allaha bağlılığına görə sevilsinlər. Həzrət Səccad (ə) buyurur: *“Qiyamət günü Allah hamını bir yərə topladığı vaxt bir nida ucalar: Bir-birini Allaha görə sevənlər haradadır?”* Bu vaxt insanlardan bir dəstəsi qalxar, onlara deyilər ki, hesab çəkilmədən behiştə daxil olsunlar. Mələklər onlarla ünsiyyət saxlayıb deyirlər: **“Hara gedirsiniz?”** Onlar cavab verərlər: **“Hesab çəkilmədən behiştə doğru gedirik.”** Mələklər deyirlər: **“Siz xalqın hansı dəstəsisiniz?”** Onlar deyirlər: **“Biz Allaha görə dost seçərdik”** Mələklər deyirlər: **“Əməlləriniz nə idi?”** Deyirlər: **“Allaha görə dost tutar və Allaha görə düşmənçilik edərdik.”** Mələklərə deyirlər: **“Əməl əhlinin mükafatı necə də gözəldir!”**¹

Merac hədisinin davamında isə Allah-təala belə buyurur: **“Mənim məhəbbətim üçün hədd-hüdud yoxdur. Əgər bir nişanə endirsəm, ardınca onlar üçün elm və başqa bir nişanə qərar verərəm.”** Bu təbir nə deməkdir? Qədim dövrlərdə sıx meşələrdən keçən təhlükəli yollarda insanların azmaması üçün əlamətlər qoyulardı. Əgər güclü tufanlar qumları havaya qaldıraraq cığırıları örtərdisə, həmin bu əlamətlər vasitəsi ilə yollar tapılardı. Buna görə də hər bir

¹ “Üsuli-kafi”, c. 3, s. 191.

əlamətdən sonra növbəti bir əlamətə ehtiyac duyulardı. Bu əlamətlərsiz hərəkət etək qeyri-mümkün idi. Ona görə də Allah-təala insanları sonadək hidayət edəcəyini, onlara nişanələr vasitəsi ilə yol göstərəcəyini vəd edir. Bəli, öz övliyalarına və dostlarına yol göstərmək Allahın xüsusi lütfələrindəndir. Allah öz daimi diqqəti ilə insanları bədrəmələrdən qoruyur.

DÖRDÜNCÜ DƏRS

İLAHI ÖVLIYALARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

«أُولَئِكَ الَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى الْمَخْلُوقِينَ يَنْظُرِي إِلَيْهِمْ وَلَمْ يَرْفَعُوا الْخَوَاصِ إِلَى الْخَلْقِ. يُطَوُّهُمْ خَفِيفَةً مِنْ أَكْلِ الْحَرَامِ. نَعِيمُهُمْ فِي الدُّنْيَا ذِكْرِي وَحَسْبِي وَرِضَائِي عَنْهُمْ. يَا أَحْمَدُ: إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَكُونَ أَوْرَعَ النَّاسِ فَأَزْهَدْ فِي الدُّنْيَا وَارْغَبْ فِي الْآخِرَةِ. فَقَالَ: يَا إِلَهِي: كَيْفَ أَزْهَدْ فِي الدُّنْيَا؟

فَقَالَ: خُذْ مِنَ الدُّنْيَا خِفَاءً مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ اللَّبَاسِ وَ لَا تَدْخُرْ لِعَدُوِّ وَ دُمْ عَلَى ذِكْرِي. فَقَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَدُومُ عَلَى ذِكْرِكَ؟ فَقَالَ: بِالْخُلُوةِ عَنِ النَّاسِ وَ بُغْضِكَ الْخُلُوِّ وَ الْحَامِضِ وَ فِرَاجِ بَطْنِكَ وَ بَيْتِكَ مِنَ الدُّنْيَا.

يَا أَحْمَدُ: إِخْذْ أَنْ تَكُونَ مِثْلَ الصَّيِّ إِذَا نَظَرَ إِلَى الْأَخْضَرِ وَالْأَضْفَرِ أَحَبَّهُ وَإِذَا أُعْطِيَ شَيْئاً مِنَ الْخُلُوِّ وَ الْحَامِضِ اغْتَرَّ بِهِ ...»

ÖVLIYALARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: ***“Onlar Allahın bəndələrinə mənim baxdığım kimi baxan şəxslərdir...”*** Bəli insanın başqalarına məhəbbəti onun öz Allahına məhəbbətinin şəxəsidir. Allahı sevməmiş, Onun bəndələrini Ona xatir sevmək mümkünsüzdür. Allaha məhəbbət sayəsində onunla bağlı insanlar da sevilir. Mömin insan bir şəxsin Allahla bağlılığını gördükdə, Allahı sevdiyindən onu da sevir. Ona görə də imanlı insan xalqa bir növ Allahın gözü ilə baxır. Yəni Allahın nəzərində əziz olan insan onun da nəzərində əzizdir. Mümkün deyil ki, Allah insanları bir meyarla, mömin isə başqa bir meyarla sevə. Allaha görə baxış Allahın baxışı ilə eyni bir meyardadır.

Hədisin davamından buyurulur: ***“Onlar öz ehtiyaclarını xalqdan istəməzlər.”*** İnsan həyatı təbii şəkildə ehtiyaclarla müşayiət olunur. İnsanın vücut tutumu böyük olduqca onun ehtiyacları da böyüyür. Quranda oxuyuruq: ***“Ey insanlar, siz Allaha möhtacsınız, Allah isə möhtac deyildir və hər cür şükürə və tərifə layiqdir.”***¹ İnsanların ehtiyaclarını ödəyə biləcək yeganə mövcud Allah-

¹ “Fətir”, 15

təaladır. Ona görə də Allah dostları daim Onun dərgahına əl açmış vəziyyətdədirlər. Onlar Allahın sonsuz qüdrətindən faydalanmaqla öz istəklərinə çatırlar. Onlar yalnız Allaha ümid edir və Ondan qeyrisinə könül vermirlər.

Duanın təkrar-təkrar tapşırılmasının hikmətlərindən biri budur ki, insanın öz Rəbbi ilə bağlılığı güclənsin və o, Allahından qeyrisinə əl açmasın. Bu ruhi bağlılıq gücləndikcə başqalarına ehtiyac azalır. Belə ki, Allahla bağlılığını gücləndirmiş insan qəti şəkildə Ondan qeyrisinə əl açmır. Həzrət İbrahim haqqında danışılan əhvalatda deyilir ki, İbrahim oda atıldığı vaxt Cəbrailin yardımından imtina edərək, Allahın onun halından xəbərdar olduğunu bildirdi.

Əgər bir şəxs sizə etimad göstərərək bütün çətinliklərində sizə üz tutarsa, siz də ona qarşı səmimi münasibət bəsləyərsiniz. O daim sizə üz tutduğu kimi, siz də imkan daxilində onun ehtiyaclarını ödəməyə çalışarsınız. İnsanlar arasındakı bu sayaq rabitə bəndə ilə Allah arasındakı rabitədən çox-çox zəif olsa da, mövzumuzu aydınlaşdırmaq üçün münasib bir misaldır.

Rəvayətdə oxuyuruq: *“Onlar qarınlarını halal nemətlə doldurmazlar, haramla isə heç vaxt!”*¹ Allah dostlarının digər xüsusiyyətlərindən biri budur ki, dünya və onun fani ləzzətlərinə əsir olmazlar. Onlar dünyanın hətta halal nemətlərindən də zəruri ehtiyacları qədər istifadə edirlər. Onlar dünyanın nemətlərindən yalnız vəzifələrini icra etmək üçün güc əldə edəcəkləri həddə faydalanarlar. Əslində bədənin ehtiyacından artıq qidalanmaq orqanizmdə süstlük yaradır və onun gücünü azaldır.

MÖMİNLƏRİN SEVİNCİ

Əgər möminlər dünyanın halal nemətlərindən də yetərinə istifadə etmirlərsə, bəs onları şadlandıran nədir? Uyğun hədisdə Allah-təala buyurur: *“Onlar dünyada üç şeyə xoşal olarlar: Allahın zikri, Allahın məhəbbəti, Allahın razılığı. Allahı sevən insan təbii olaraq onu xatırlayır və bu düşüncələrdən ləzzət alır. Vüsal dəmi çatanadək Allah aşıqlərini məşğul edən və sevindirən Allahın xatırlanması, Onun zikridir. İmam Səccaddan (ə) nəql olunmuş duada oxuyuruq: *“Qəlbim zikrinlə diridir.”**² Bəli, Allah eşqi olmasa, aşıqın qəlbi

¹ “Biharül-ənvar”, c. 7, s. 22.

² “Biharül-ənvar”, c. 98, s. 89.

pərişan və ölüdür. Möminin şadlığı və qəlbinin diriliyi Allahın zikrindən asılıdır. Onu fani dünya ləzzətləri maraqlandırmır.

Bəs nə üçün hədisdə dünya sevincindən danışılır? Olsun ki, axirətdə zikrə elə bir ehtiyac yoxdur. Çünki axirət aləmi görüş yeridir və insan öz vüsalına çatır. Dünyada isə aşıqlər üçün bir ayrılıq, hicran mövcuddur. Axirət görüşünədək mömin Allahın zikrinə məşğul olur və qəlbinə bu zikr vasitəsi ilə işıqlandırır.

ALLAH ZIKRI ILƏ ILAHI MƏHƏBBƏT ARASINDAKI ƏLAQƏ

Allahın zikri və xatırlanması ona məhəbbətdən qaynaqlanır. Allaha məhəbbət artdıqca insan onu daha çox zikr edir. Bu bağlılığı adi dünyəvi işlərdə də təcrübədən keçirmək olar. Bir insan o birinə nə qədər bağlıdırsa, onun haqqında bir o qədər çox düşünür. Qarşı tərəfi dərin məhəbbətlə sevən bir insan heç zaman onu unutmur. Amma məhəbbət azaldıqca xatirələr də azalır və nəhayət, insan ilk öncə sevdiyi insanı yaddan çıxarmağa başlayır. Əksinə, daha çox xatırlama məhəbbəti də artırır. Ona görə də dünyada Allah zikrinə daha çox məşğul olanların ilahi məhəbbəti də dərinləşir.

Allah aşıqlərinin digər bir sevinci ilahi məhəbbətdir. Onlar ilahi məhəbbətsiz həyatdan

ölümü üstün tuturlar. Onların qəlbini bu dünyada sevindirən yeganə şey ilahi məhəbbətdir. Ona görə də daim öz əməl və rəftarları ilə Allahın məhəbbət və razılığını qazanmağa çalışır, bu yolda mövcud olan maneələri aradan qaldırmaq istəyirlər.

Aşiq üçün ən böyük ləzzət odur ki, məhbubu ondan razı olsun. Adi dünyəvi məhəbbətlər də belədir. Birinə aşiq olan insan daim onun razılığı ardınca gəzir.

Bəli, xalis bəndələrin xüsusiyyətlərindən biri budur ki, daim Allahın razılığı haqqında düşünür və bu yolda çalışırlar. Allahın onlara qarşı məhəbbət və razılığının azalması qəlblərini pərişan edir. Onlar üçün ən ağır hal bu haldır. Ona görə də Allahın razılığını qazanmaq üçün daim səy göstərir, bütün əzab-əziyyətlərə dözürlər.

ZÖHD VƏ PƏHRİZKARLIĞIN ƏLDƏ EDİLMƏSİ

Rəvayətdə Allah-təala Öz həbibinə belə buyurur: **“Əgər xalqın ən zahidi olmaq istəyirsənsə, dünyaya rəğbətsiz ol və axirətə meyl göstər.”** Zahidlik, zöhd rəğbətsizlik mənasındadır. Zöhd qəlblə bağlı bir halətdir. Qurani-kərimdə Həzrət Yusiflə bağlı buyurulur: **“Onu dəyərsiz bir qiymətə, bir neçə dirhəmə satdılar və ona münasibətdə özlərini rəğbətsiz, zöhd əhli kimi**

göstərdilər.”¹ Zöhd dünya nemətlərindən üz döndərmək yox, bu nemətlərə əsir olmamaqdır. Cahil insan onu dünyaya bağlayan, dünyaya qul edən rəğbəti, meyli tərk edən insandır. Əgər insan zöhd əhli deyilsə, o, dünyaya elə bağlanır ki, axirəti yadından çıxarır. Ona görə də Allah-təala öz peyğəmbərinə tapşırır ki, dünyaya rəğbətsiz olsun və axirətə diqqət yetirsin. Zahidlik kasıblıqda deyil. Çox varlı bir insan öz varına qul olmayıb, onu Allah yolunda sərf edə bilər. Həzrət Süleyman ən böyük səltənət sahibi olsa da, xalqın da ən zahidi idi. O özü arpa çörəyi yeyər, vərədlərini, gücünü Allahın dinini yaymaq, başqalarının hüquqlarını qorumaq yolunda sərf edərdi.

Həzrət Peyğəmbər Allah-təaladan soruşur ki, hansı yolla zöhd əldə edə bilər? Allah-təala buyurur: “Əgər dünyaya bağlı olmaq istəmirsənsə, yeməliklərdən, içməliklərdən və geyməliklərdən zəruri həddə, az istifadə etməli, sabah üçün saxlamamalısan. Bütün bu deyilənlər insanın qəlbinə, düşüncəsinə də aiddir. Yəni zöhd əldə etmək dünya nemətlərindən üz çevirmək yox, könüldə onlara yer verməməkdir. Dünya nemətlərini sabaha saxlamamaq əmri o demək

¹ “Yusuf”, 20.

deyil ki, insanın ehtiyatı olmamalıdır. Burada incə bir məsələ var. Bəziləri Allaha ümitsiz olduqlarından ehtiyat yığırlar. Bundan əlavə, malı yığıb saxlamaqda möhtəkirlik kimi bir günah vardır. Möhtəkirlik isə zöhd ilə bir araya sığmır. Zahid bir insan nemətlərdən ən zəruri həddə istifadə edir və sabahkı gün üçün Allaha ümid bəsləyir. Əgər sabah üçün ehtiyat yığan insan bu işdə Allahı yaddan çıxarmırsa, onu məzəmmət etmək olmaz.

Nəql edirlər ki, həzrət Salman bir illik zəruri ehtiyacını tədarük edərdi. Onun məqsədi bu idi ki, hər gün ruzi ardınca gedib vaxtını itirməsin. O, bir illik taxıl ehtiyatını toplayar və gündə həmin ehtiyatdan zəruri həddə istifadə edərdi. Salmanın bu işdə əsil məqsədi daha zəruri işlər üçün vaxt əldə etmək idi. Əlbəttə ki, dünyaya rəğbətli insan Salman kimi arpa çörəyi ilə keçinə bilməz. Əgər insanı ehtiyat toplamağa vadar edən sabahkı günün hadisələrindən qorxu, Allaha ümitsizlik deyilsə, bu işin heç bir eybi yoxdur. Əlbəttə ki, bu gün bizə ruzi yetirən Allah sabah da onu yetirəsidir. Axı biz bir vaxt ana bətnində olarkən O bizim üçün anamızın sinəsində qida tədarük etmişdi. Necə ola bilər ki, sabahkı günümüz üçün ruzi ayırmasın?!

Bəzi alimlər sabaha azuqə saxlamaz və günün artıq qalmış azuqəsini fəqirlər arasında paylayardılar. Onlar bu işləri ilə özlərində Allaha xoşgümanlıq hissini gücləndirirdilər. Uyğun iman mərtəbəsinə qalxmış insanların bu sayaq çalışmalara ehtiyacı var. Bizlər isə şeytanın vəsvəsesi ilə Allaha bədgüman olmamalı, evimizdəki azuqənin bir hissəsini fəqirlərə verməliyik. Qurani-kərimdə buyurulur: **“Sevdiyiniz şeylərdən paylamayınca heç vaxt yaxşılığa çatmazsınız.”**¹ Sevdidiyi şeyləri saxlayıb, xoşlamadığı şeyləri hədiyyə verən insan elə bir hünər göstərməmişdir. Xeyirxah o insandır ki, sevdidiyi şeylərdən infaq etsin. Övliyalar yalnız xoşladıqları şeyi alıb, başqalarına hədiyyə verər, bununla qəlblərindəki dünyaya bağlılıq tellərini qırırdılar. Əgər qəlbimizdə dünya ləzzətlərinə marağı kökündən qazıb çıxara bilmiriksə, heç olmaya bu bağlılığı zəiflətməliyik. İmkan daxilində dünya ləzzətlərindən az istifadə etmək lazımdır. Əlbəttə ki, söhbət bu ləzzətlərə arxa çevirməkdən yox, onlardan zəruri həddə istifadə etməkdən gedir.

Allah-təala Öz peyğəmbərinə tövsiyələrinin davamında buyurur: **“Daim məni xatırla.”** Həzrət

¹ “Ali-İmran”, 92.

soruşur ki, Səni daim xatırlamaq üçün nə edim? Allah-təala onun cavabında buyurur: **“Sənə Allah zikrini unutduran insanlardan uzaqlaş.”**

İnsan bir səs eşitdikdə və ya bir mənzərə gördükdə təbii şəkildə diqqəti ona yönəlir. Əgər ətrafdakı bu cazibələr bizə axirəti və Allahı unutdurursa, onlardan uzaq olmağa çalışmalıyıq. Eləcə də, dünya əhlindən, fikir-zikri dünya ləzzətləri olan insanlardan kənarlaşmaq lazımdır. Rəftar və danışığı Allahı xatırladan insanlarla yaxınlıq zəruridir. Bir hədisdə nəql olunur ki, həvarilər həzrət İsadən soruşdular ki, kimlərlə ünsiyyət saxlasınlar? Həzrət İsa buyurdu: **“Elə insanlarla təmasda olun ki, onlarla görüş Allahı sizə xatırlatsın, danışığı elminizi artırsın, əməlləri sizi axirətə təşviq etsin.”**¹

Əlbəttə ki, belə insanlarla yaxınlıq çox faydalıdır. Allah-təala Öz həbibinin sualının cavabında buyurur: **“Dünyanın turşuna və şirinliklərinə gözünü bağla, dünyanın fani ləzətlərinə çox bağlanma, qarnını və evini dünya matahından boş saxla. Körpə uşaq tək gözünə əlvanlıq dəyəndə və ya bir şey bağışlananda aldanma.”** Bəziləri küçədən keçərkən ətrafdakı rəngarənglik onları özünə cəlb edir. Onların bu marağı uşaq

¹ “Biharül-ənvar”, c.1, s. 203.

marafına bənzəyir. Həzrətə tövsiyə olunur ki, məbada, bu əlvanlıqlar sənin diqqətini cəlb edə.

İnsan dünyanın bərbəzəyinə aldanmamalıdır. İlahi eşq sorağında olan insan süfrəsindəki az tapılan qidalara görə, evindəki qiymətli əşyalara görə qürrələnib şadlana bilərmi?! Allaha diqqət və onun zikri tələb edir ki, insan qarnını dadlı xörəklər, evini qiymətli əşyalarla doldurmamalıdır. Həzrət Peyğəmbərin əhvalatı bizim üçün gözəl bir nümunə ola bilər. Məşhur bir rəvayətdə nəql olunduğuna görə, həzrət Peyğəmbər (s) qızı Fatimənin (s) qapısında rəngarəng pərdəni gördüyü vaxt narahat olur və heç bir söz demədən ötüb keçir. Atasının narazılığından xəbər tutan Fatimə (s) dərhal pərdəni açır və Allah yolunda infaq edir.

BEŞİNCİ DƏRS

*BEHIŞTƏ, ACLIQ VƏ SÜKUTA YOL
TAPANLARIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ*

«يَا أَحْمَدُ؛ وَعِزِّي وَجَلَالِي مَا مِنْ عَبْدٍ ضَمِنَ لِي بِأَرْبَعِ خِصَالٍ إِلَّا أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ.
يَطْوِي لِسَانَهُ فَلَا يَفْتَحُهُ إِلَّا بِمَا يَغْنِيهِ وَيَحْفَظُ قَلْبَهُ مِنَ الْوَسْوَاسِ وَيَحْفَظُ عِلْمِي
وَيَنْظُرِي إِلَيْهِ وَتَكُونُ قُوَّةُ عَيْنَيْهِ الْجُوعَ.

يَا أَحْمَدُ؛ لَوْ دُفَّتْ حَلَاوَةُ الْجُوعِ وَالصَّمْتِ وَالْخَلْوَةِ وَمَا وَرِثُوا مِنْهَا. قَالَ: يَا رَبِّ
مَا مِيرَاثُ الْجُوعِ؟ قَالَ: الْحِكْمَةُ وَحِفْظُ الْقَلْبِ وَالتَّقَرُّبُ إِلَيَّ وَ الْحُزْنُ الدَّائِمُ وَ
خِفَّةُ الْمُؤْنَةِ بَيْنَ النَّاسِ وَ قَوْلُ الْحَقِّ وَ لَا يُبَالِي عَاشَ بِسُرٍّ أَمْ يَعْصِرُ.
يَا أَحْمَدُ؛ هَلْ تَذَرِي بَائِي وَتَتِيَّكَ الْعَبْدُ إِلَيَّ؟ قَالَ لَا يَا رَبِّ. قَالَ: إِذَا كَانَ
جَائِعاً أَوْ سَاجِداً»

DÖRD XÜSUSIYYƏT

Allah-təala İslam Peyğəmbərinə (s) xitabən buyurur: **“Ya Əhməd, and olsun izzət və cəlalıma, hər bəndədə dörd xüsusiyyət olsa, onu behiştə daxil edəyəm: dilini zəruri və faydalı olmayan bəyanlardan qorusun; qəlbinə vəsvəsələrdən hifz etsin və şeytani şübhələrə yol verməsin; bütün əməl və işlərini gördüyümü unutmasın; gözünün nurlu olmasında aclığı səbəb bilsin.”**

DƏYƏRLİ İRSLƏR

Hədisin davamında Allah-təala Öz peyğəmbərinə buyurur: “Ey Əhməd, kaş aclığın və sükutun nə qədər şirin və təsirli olduğunu biləydin.” Həzrət ərz etdi: “Pərvərdigara, aclıq və sükutun təsiri nədir?” Allah-təala həzrətin cavabında həmin təsirləri bu ardıcılıqla sadalayır:

1. Hikmət (aclıq və sükut hikmətin və həqiqətlərlə tanışlığın müqəddiməsidir);
2. Qəlbin qorunması (aclıq və sükut nəticəsində qəlbin bütün ixtiyarı insanın öz əlində olur.);
3. Mənə (Allaha) doğru yaxınlaşma (bəndə aclıq və sükut vasitəsi ilə öz məbuduna yaxınlaşa bilər);
4. Ardıcıl hüzn və kədər (sükut əsərlərindən olan hüzn bəyənilmiş bir haldır);
5. Xalqdan ehtiyacsızlıq;

6. Haqq danışığı (xalqın var-dövlətində gözü olmayan insan kimsədən qorxub-çəkinmədən haqqı deyə bilir);

7. Gedişatdan arxayınlıq (qane insan üçün varlıq və ya kasıb olmağın fərqi yoxdur. Dolanışığı problemləri onu düşündürmür)

Sonra Allah-təala buyurur: **“Ey Əhməd, bilirsənmi bəndəm mənə nə vaxt yaxınlaşır?” Həzrət ərz edir: “Bilmirəm.” Allah-təala buyurur: “Bəndəm ac və səcdədə olduğu halda mənə yaxın olur.”**

İZAH

İnsanın yaranış məqsədi onun kamilliyə və əbədi bir məkana çatmasıdır. Səadət yolunu tapmaq üçün dörd şərtə əməl etmək lazım gəlir. Merac hədisində qeyd olunmuş uyğun dörd şərtə əməl edənlər üçün Allah behişt qapılarını açır. Həmin dörd şərtədən ikisi zahiri əzalara, dil və qarına aiddir. Növbəti iki şərt isə insanın qəlbi ilə bağlıdır. Onlardan biri qəlbin şeytani vəsvəşələrədən qorunması, digəri isə insanın Allahın nəzərlərini unutmamasıdır. İlk iki şərtə əməl etmək, şübhəsiz ki, son iki şərtə əməl etməkdən daha asandır. Son iki şərtə yalnız ciddi pəhrizlər (riyazət) vasitəsi ilə əməl etmək mümkündür.

Dili çox danışmaqdan, qarını çox yeməkdən qorumaq şeytanla mübarizə yollarındandır. Şeytanın hədəfi təkcə dil və qarın olmasa da, bu iki əza insanın yolunu azmasında daha çox rol oynayır. Qarnını qoruya bilən insan şəhvətlərinə də daha çox nəzarət edə bilir. Dilini qoruyan insan üçün gözüünü və qulağını qorumaq da asan olur.

İnsanın aqahlığını əlindən alan, onun düşüncəsini kütləşdirən ən əsas amillərdən biri qarınqululuqdur. İnsan dolu qarınla düşüncə qabiliyyətini itirir, mütaliə edə bilmir, namazda diqqəti yayınır. Bu zərərlər artıq təcrübədə sübuta yetmişdir. Həzrət Əlinin (ə) təbirincə, dolu qarınla ibadətə dayanan insan xalqı aldatmağa çalışan məst insana bənzəyir. Məst olan, düşünə bilməyən insanın fırladaqları bir anda aşkarlandığı kimi, dolu qarınla ibadət edən insanın da pərəstişinin heç bir dəyəri və etibarı yoxdur.

Qarın dolu olduqda insan öz düşüncə qabiliyyətini itirir. Ayağına ağır daş bağlanmış quş havaya qalxa bilmədiyi kimi, dolu qarınlı insanın da ruhu pərvaz edə bilmir. Çox yemək insan ruhunun nurunu və lətifliyini məhv edir. Ruhla bədən arasındakı əlaqə mürəkkəb bir bağlılıq olsa da, dolu qarınla ibadətə dayanan insan öz ruhunun ağırlığını hiss edir.

ACLIQ HAQQINDA

Rəvayətlərdə aclığın mədh olunması o demək deyil ki, insan əzab-əziyyət içində aclıq çəkməlidir. Adətən, insanların nəzərinə çatdırılır ki, tox qarın insan ruhunun pərvazı üçün böyük maneələrdəndir. Ruh insanın qəlbini və düşüncəsini kütləşdirir.

İnsan o qədər ac qalmamalıdır ki, qüvvəsi olmasın. Nə də o qədər yeməməlidir ki, oturub qalsın. Əllamə Təbatəbainin təbirincə, rəvayətlərdə “aclıq” dedikdə qarınqululuq etməmək, yüngül yemək nəzərdə tutulur. Növbənöv xərəklər yemək nəinki zərərli deyil, hətta insanın sağlamlığı üçün faydalıdır. Rəvayətlərdə isə tam aclıqdan yox, orta həddi gözləməkdən danışılmışdır. Aclıq haqqında əxlaq kitablarında ətraflı şəkildə bəhs olunmuşdur. Aclıq vasitəsi ilə uca mənəviyyat məqamına çatanlar az deyil.

Merac hədisində İslam Peyğəmbəri (s) sükutun təsirləri haqqında soruşur. Bu o demək deyil ki, həzrət sükutun faydalarından xəbərsiz idi. Məqsəd uyğun sual-cavablar vasitəsi ilə yer əhlinə tövsiyələr vermək, onlara kamillik yolunu göstərməkdir.

ACLIĞIN VƏ SÜKUTUN MÜSBƏT TƏSİRLƏRİ

Aclığın və sükutun merac hədisində qeyd olunan müsbət təsirlərini nəzərdən keçirək:

1. Aclığın və sükutun ilk dəyərli təsiri hikmətdir. Yəni aclıq və sükut vasitəsi ilə insan həqiqətlərə, çətin dərk olunan gerçəkliklərə yol tapır. İnsan öz məhdud təcrübəsi ilə də aclığın və sükutun faydalarını anlaya bilər. Əgər diqqət etsəniz, ramazan ayının sonunda insanın ruhu sanki pərvaz etməyə hazır olur. Həmin məqamda mənəvi ləzzətlər həmişəkindən daha qabarıq şəkildə duyulur. Ona görə də bədənə qulluq edərkən ruhun pərvazını unutmamaq olmaz. Qədərincə yemək müsbət fəaliyyətlər üçün zəruridirsə, həddindən artıq yemək insan mənəviyyatına öldürücü təsir göstərir. İnsanın ruhi qüvvələrindən sayılan ağıl yalnız az qidalanan orqanizmdə güclü fəaliyyət göstərə bilər.

2. Aclıq və sükutun ikinci dəyərli təsiri qəlbin şeytani vəsvəələrə qorunmasıdır. Oruc tutmuş möminlər təcrübədə əmin olmuşlar ki, qarın ac olduğu vaxt insan qəlbi xoşagəlməz hisslərdən uzaq olur. Qarınqulular da çox yaxşı bilirlər ki, toxluq insanda xoşagəlməz hallar yaradır.

3. Aclıq və sükutun üçüncü əsas təsiri insanın Allaha yaxınlaşmasıdır. Allaha yaxınlaşma, həqiqi

kamillik möminlərin və müttəqilərin əsas hədəfidir. Uyğun ali hədəfə çatmaq üçün qəlb yersiz nəfs istəklərindən, puç dünyəvi meyllərdən qorunmalıdır. İnsanın ilahi və mənəvi şəxsiyyətinin formalaşması üçün güclü iradəyə ehtiyac duyulur. Bu sahədə orucun müstəsna əhəmiyyəti var. Oruc insan iradəsini möhkəmləndirir, onu Allaha yaxınlaşma səmtinə yönəldir.

4. Aclıq və sükutun dördüncü əsas təsiri daimi hüznür. Çoxsaylı rəvayətlərdə hüzn bəyənilmiş sifət kimi təqdim edilir. Amma bu o demək deyil ki, insan daim qaşqabaqlı və qəzəbli olmalıdır. Söhbət yersiz, hədsiz-hüduzsuz şadlığın qarşısını alan hüzn haləti haqqındadır. Ac və sakit insan heç vaxt boş yerə şadlanıb öz insani şəxsiyyətini yaddan çıxarmır. O daim mətanətli və aram olur. Amma unutmamalıyıq ki, var-dövlətin əldən çıxması nəticəsində yaranan hüzn bəyənilməmiş bir haldır. Rəvayətlərdə mədh olunan yersiz şadlığın qabağını alan hüznür.

Məlum olduğu kimi, ilahi peyğəmbərlərin mühüm vəzifələrindən biri xalqı qorxutmaq olmuşdur. Əlbəttə ki, bu sayaq xəbərdarlıqların məqsədi insanların diqqətli olub, öz ömür sərmayələrindən daha faydalı şəkildə istifadə

etməsidir. Ömrünün bir hissəsini dəyərsiz işlərə sərf etmiş bir insan təəssüf hissi keçirərək, pərişan olur. Çünki o çox qiymətli bir sərmayəni əldən verdiyini anlayır. Bəzi övliyaların hətta halal işlərdən də çəkinməsi səbəbsiz deyil. Mömin insan övliyaların həyatına nəzər salarkən öz ömrünü faydasız bilərək qəmlənir. O belə bir qərara gəlir ki, buraxılan nöqsanları aradan qaldırıb ömrünün qalan hissəsinin qədrini bilsin.

5. Aclıq və sükutun başqa bir təsiri insanın başqalarına ehtiyac duymamasıdır. Yalnız başqalarına möhtac olmayan insan azad ola bilər. Amma daim dadlı xörəklər, müxtəlif dünyəvi ləzzətlər haqqında düşünən insan öz azadlığını əldən verir. Qarınqulu insan daha çox dördayaqlılara oxşayır. Həzrət Əlinin (ə) təbircə, onun fikiri-zikiri ot-ələfdir. Belə bir tamah nəticəsində insan çoxsaylı problemlərlə üzləşir. Nəfsin tələb etdiyi bər-bəzəkli süfrələr, dadlı xörəklər hazırlamaq üçün çoxlu pula ehtiyac duyulur. Belə insan halal yolla öz ehtiyacını təmin edə bilmədikdə, haram yola əl atır.

6. Qarınqululuqdan və çox danışmaqdan çəkinən insan daim haqqın müdafiəsinə hazır olur. Adi həyat tərzi keçirən insan kimsənin qarşısında gözükölgəli olmur. O hər yerdə, hər zaman

dünyapərəstlərin əksinə olaraq haqqı deyə bilir. Aza qane olan belə insanlar öz gəlir mənbələrini itirməkdən qorxmurlar. Aza qane olan insan istənilən bir ədalətsizliyə qarşı səsinə qaldırır və haqqı müdafiə edir. Aza qane olan insan üçün ən dəyərli şey onun abır-həyasıdır. Qarınqulular isə öz nəfs istəklərini təmin etməkdən ötrü istənilən bir sifətə düşürlər.

7. Aclıq və sükutun digər bir faydası həyat səviyyəsi ilə bağlı narahatlıqların aradan götürülməsidir. Aclıq və sükutu özünə sipər etmiş mömin üçün yağlı tikə ilə arpa çörəyinin fərqi yoxdur. Az xərcə öyrəşmiş bu insanlar istənilən bir halda Allahın qəzavü-qədərindən razı qalır, heç vaxt bədbinləşmirlər.

Rəvayətin davamında Allah-təala buyurur: *“Bilirsənmi bəndəm nə vaxt mənə yaxınlaşır?”* Həzrət ərz edir ki, bilmir. Allah-təala buyurur: *“Aclıq və səcdə halında!”* Şübhəsiz ki, bu iki hal eyni vaxtda baş versə, daha yaxşı olar. Ac halda səcdə edən insanın ruhu daha yüksəklərə pərvaz edə bilir. Ac insan Allah qarşısında daha təvazökar olur, özünü böyük bilmir. Belə bir vəziyyətdə səcdə etdikdə isə onun diqqəti ilahi dərğaha daha çox cəzb olur.

ALTINCI DƏRS

NAMAZA DIQQƏT VƏ ALLAH HÜZURUNUN DƏRKİNİN ZƏRURILIYI

«يَا أَحْمَدُ! عَجِبْتُ مِنْ ثَلَاثَةِ عَبِيدٍ: عَبْدٌ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ وَهُوَ يَعْلَمُ إِلَى مَنْ يَرْفَعُ
يَدَيْهِ وَقَدَامَ مَنْ هُوَ وَهُوَ يَنْعَسُ وَعَجِبْتُ مِنْ عَبْدٍ لَهُ قُوَّةٌ يَوْمَ مِنَ الْحَشِيشِ
أَوْ غَيْرِهِ وَهُوَ يَهْتَمُّ لِعَدِّهِ وَعَجِبْتُ مِنْ عَبْدٍ لَا يَذَرِي أَمْرًا رَاضٍ عَنْهُ أَوْ سَاخِطٌ
عَلَيْهِ وَهُوَ يَضْحَكُ»

NAMAZA DIQQƏT VƏ İLAHI HÜZUR

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: “Ey Məhəmməd, bəndələrimdən üç dəstəsinə təəccüb edirəm: Namaza dayanıb əllərini kimə doğru qaldırdığını, kimin qarşısında dayandığını bildiyi halda yuxulu olan bəndəm; bu gün üçün ruzisi olduğu halda, sabahki ruzi üçün çalışan bəndəm; Ondan razı olub-olmadığını bilmədiyini halda xoşhal olan bəndəm!”

Rəvayətdə elə bir nöqtəyə işarə olunur ki, o hamımızın dərvidir. Bəli, əksərimiz yetərincə məlumatlı olduğumuz halda, namaza diqqətsiz yanaşıırıq. Hamımız bilir ki, qıldığımız namazlar övliyələrin namazı kimi deyil. Onu da bilir ki, namazımızda Quran və rəvayətlərdə, zikr olunmuş xüsusiyyətlər yoxdur. Amma sakit halda öz məsuliyyətsiz münasibətimizi davam etdiririk. Olduqca təhlükəli bir haldır. Ona görə də namazımızdakı nöqsanları aradan qaldırmağa, qəlbimizin iştirakı ilə kamil namaz qılmağa çalışmalıyıq. Biz namaz vasitəsi ilə hansı məqama çata biləcəyimizi və namazı yetərli şəkildə qılmadığımızdan hansı uçuruma yuvarlanacağımızı yaxşı götür-qoy etməliyik.

İlahi övliyələrin ibadətlərini nəzərdən keçirib, öz ibadətimizi onların ibadəti ilə müqayisə etsək

yaxşı olar. Yalnız kamil nümunə ilə müqayisə zamanı işin nöqsanı ortaya çıxır. Namazdakı nöqsanları aradan qaldırmaq üçün Mərhum Mirza Cəvad ağa Təbrizinin “Əsrarus-səlat” və mərhum imamın eyni adlı kitabını müəlisə etsək, bir çox incə və mühüm nöqtələri dərk edərik. Biz isə bu məsələyə ötürü bir nəzər salmaqla kifayətlənməyə məcburuq.

HƏQIQI NAMAZ VƏ ONUN MAHIYYƏTI

Namaz Allah qarşısında bəndəliyin izharıdır. İnsan namaz məqamında əlini Allah dərgahına qaldıraraq, öz kiçikliyini etiraf etməlidir. Namaza duran insan kimin qarşısında dayandığını anlamalı və Allahın əzəmətinə hiss edərək diqqətli və təvazökar olmalıdır.

Çoxlarımız namaz qılarkən on illər qabaq baş vermiş hadisələri xatırlayır, yalnız namazın salamını verərkən namazda olduğumuzu yada salırıq. Allahın qarşısında dayanıb, ona diqqətsizlik göstərərək, başqa şeylər haqqında düşünmək necə də çirkindir! Allah-təala Quraniməciddə bu xüsusiyyətin münafıqlərə aid olduğunu bildirir.¹ Rəvayətdə bildirilir ki, namaz qıldığı halda fikri başqa yerdə olan insan ulağa

¹ “Tövbə”, 54.

çevriləcəyindən qorxmurmu?! Bəli, namazda Allaha diqqətsizlik nə qədər çirkin işdir ki, bu sayaq namaz qılan insan həтта ulağa çevrilməyə layiq görülmüşdür. Necə ola bilər ki, insan böyük bir varlığın qarşısında dayandığı halda, tamamilə başqa şeylər haqqında düşünə?! Allah tərəfindən xəlq olunmuş, padşahlıq taxtına oturmuş bəndənin qarşısında diqqətlə dayanan insanın Allah qarşısındakı diqqətsizliyinə nə ad vermək olar?! Demək, insan öz Allahına həтта bir bəndə qədər də diqqət yetirmir!

Əgər biri ilə danışdığınız vaxt həmin şəxs üzünü yana döndərsə, sizə necə təsir edər? Bəli, Allah cisim deyil və Ondan üz çevirmək mümkünsüzdür. Amma Allaha diqqətsizlik qəlbə aid olan bir haldır. Namaza dayanıb başqa şeylər haqqında düşünən insan əslində Allahdan üz çevirmişdir. Allahın hüsurunda öz dərini deyə bilməsini qənimət saymaq əvəzinə, dilində Allah deyib, tamamilə başqa şeylər haqqında düşünən insan zülmə yol verir. Həmnövümüz olan böyük şəxsiyyətlərin qəbuluna düşmək çox çətindir. Amma Allah-təala öz geniş mərhəməti səbəbindən bəndələri ilə onların evindəcə görüşə hazır olur. Allahın lütfü sayəsində hər bir insanın onunla danışmaq imkanı var. Bəli, fürsəti qənimət sayıb,

bütün vücudumuzla çalışmalıyıq ki, diqqətimizi öz Rəbbimizə yönəldək.

Allaha inanmayan, onun hüsurunda olduğunu qəbul etməyən bir kəs təbii ki, ona etinasızlıq göstərəsidir. Amma Allaha inanan və onun hüsurunda olduğunu bilən insanın diqqətsizliyi olduqca çirkin bir münasibətdir. Ona görə də rəvayətdə bu sayaq bəndələrin təəccüb doğurduğu bildirilir.

NAMAZIN ƏHƏMIYYƏTI VƏ DƏYƏRI

Namaz böyük əhəmiyyətə malik olduğundan və insanın əbədi səadətində təsirli rol oynadığından şeytan var qüvvəsi ilə çalışır ki, bizi həqiqi namazın feyzindən məhrum etsin. Buna görə də insanların düşüncəsinə daxil olub, onların diqqətini Allahdan yayındırır. Əlbəttə ki, şeytanın kimsənin üzərində hakimiyyəti yoxdur. Qəlbimizdə şeytana yer verən əslində biz özümüzük. Daim ona qoyun açdığımızdan namaz zamanı da bizdən əl götürmür.

İnsanın təkamülü və Allaha yaxınlaşması üçün ən üstün yol namazdır. Allah insana diqqət göstərərək onun təkamülü üçün bu əməli vacib etmişdir. Aydın məsələdir ki, Allahın bizim namazımıza ehtiyacı yoxdur. İstənilən bir şəraitdə beş vaxt namaz qılmaq vacib buyurulmuşdur. Bəzi

fəqihlər bildirirlər ki, hətta dənizdə batmaqda olan insan da həmin vəziyyətdə diqqətini Allaha yönəldib, üzü qibləyə olmasa da, namazını qılmalıdır. Namaz insanın təkamülündə və səadətində bir bu qədər rol oynadığından Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: ***“Namaz ən xeyirli işdir...”*** Şeytan insanla qədim düşmənçiliyi səbəbindən onu dəyərli şeylərdən məhrum etməyə çalışır. Qurani-kərimdə oxuyuruq: ***“Şeytan dedi: And olsun izzət və cəlalına, bütün xalqı yolundan azdıracağam.”***¹

Bəzən yetərinə diqqətlə qılınmış iki rəkət müstəhəb namaz insanın günahlarının bağışlanmasına səbəb olur. Çünki Allahın hüzzurunu dərk edən insan öz çirkin işlərindən peşiman olmaya bilməz. Bəli, həqiqi namaz halında insan bir daha günaha qayıtmamaq barədə qəti qərara gəlir.

Bir rəvayətdə həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: ***“Əgər bir şəxsin evinin yanından çay axsa və o şəxs hər gün həmin çayda beş dəfə yuyunsa, bədənində çirk qalarmı? Namaz da həmin çayın suyu kimidir. İnsan namaz qıldığı vaxt bütün günahları bağışlanmış olur.”***²

¹ “Sad”, 82.

² “Vəsailüş-şiə”, c. 3, s. 7.

Əgər namazın mahiyyətini dərk edib ondan düzgün bəhrələnsək, bütün çirkinliklərdən təmizlənmiş olarıq. Təəssüf ki, namazın qədrini bilmir, ona ciddi yanaşmırıq. Ona görə də qıldığımız namazların heç bir faydası olmur. Demək, ikinci mühüm nöqtə odur ki, namazın əhəmiyyətini və dəyərli təsirlərini anlayaq. Yalnız namazın həqiqi əhəmiyyətini anladığımız vaxt hiss edərik ki, namazdakı diqqətsizliyimiz səbəbindən nə qədər faydalardan məhrum oluruq. Əgər iki rəkət namaz insanın bütün günahlarının bağışlanmasına səbəb olursa, Allahın qəbul edəcəyi şəkildə yerinə yetirilən ardıcıl ibadətlər insanı çox uca bir məqama, Allahla yaxınlığa çatdırır. Amma ibadətlərdəki diqqətsizlikdən yeganə qazancımız peşimançılıq və təəssüfdür.

İnsan nəinki qiymətli bir cəvahir, hətta kiçik məbləğ pul itirdikdə belə pərişan olur. Bəli itirdiyi qara qəpiyə görə təəssüf edən insan bütün dünya ləzzətlərinin fəvqündə dayanan həqiqi namaz feyzini əldən verir, heç narahat da olmur! Ey kaş övliyaların namazdan hansı bəhrələri götürdüyünü biləydik. Övliyaların təbirincə, əgər padşahlar namazda hansı ləzzətin olduğunu bilsəydilər, öz hakimiyyətlərindən əl çəkər,

namaza məşğul olardılar. Əlbəttə ki, bu sözləri deyənlər ali mərifət dərəcəsinə çatmış insanlardır.

Gün uzunluğunu ləzzət ardınca qaçıraq. Əslində dünyanın ötəri ləzzətləri min bir zəhmət bahasına əldə olunur. Hansı ki, padşahlar üçün mövcud olan bütün ləzzətlər möminin iki rəkət namazının ləzzəti bərabərində heç bir şeydir. Bununla belə, insanlar maddi ləzzətlər ardınca qaçır və Allahla minacat ləzzəti haqqında düşünmürlər.

Ötən nöqsanları aradan qaldırmaq və namazdan daha yaxşı istifadə etmək üçün rəvayətlərdə və övliyaların kəlamında bəyan olunan bəzi nöqtələrə və göstərişlərə əməl etmək lazımdır. Dünya ləzzətləri ilə müqayisədə heç bir zəhmətsiz başa gələn bu dəyərləri əldən vermək ağlısızlıqdır. Hədis kitablarında nəql olunmuş rəvayətlərin hər biri dünya dolu ləzzətlərdən qat-qat üstündür.

NAMAZDA DÜŞÜNCƏ VƏ ALLAHIN ƏZƏMƏTİ

Namazda qəlbin iştirakı üçün görülməsi işlərdən biri namazdan qabaq bir neçə dəqiqə diqqəti Allaha yönəldib onun əzəməti haqqında düşünməkdir. İnsan həmin bir neçə dəqiqə ərzində dünya həvəslərini yaddan çıxarmaqla diqqətini namaza yönəltməyə çalışmalıdır. Belə bir təfəkkür

sayəsində namazda diqqətə, qəlbin iştirakına nail olmaq mümkündür.

Namazdan qabaq insan öz düşüncəsini nəzarət altına almalıdır. Diqqət namaza, namaz yerinə, səccadəyə yönəldilməlidir. Əgər namaz xəlvət bir yerdə qılınırsa, rahat şəkildə əyləşib Allahın hüzzurunu təsəvvür etmək lazımdır.

Biz dildə deyirik ki, bütün varlıq aləmi, eləcə də biz Allahın hüzzurundayıq. Amma dilimizin dediyini qəlbimiz hiss etmir. Məsələn, insan gözündən uzaq bir otaqda necə gəldi rəftar edir və bir şəxsi görən kimi özümüzü düzəldirik. Məgər Allahın hüzzurunda olduğuna inanan insan nəfsin cilovunu buraxa bilərmimi?! Əgər “Əllahu Əkbər” deyərək namaza başlayan insan, doğrudan da Allahın böyük olduğuna inanırsa, Onun nəzərlərini bir uşağın nəzərləri qədər saymaya bilərmimi?! Bəli, ibadətin əvvəlində biz Allahın əzəmətini dərk etməkdə aciz olur, yalnız namazın sözlərini oxuyuruq. Amma dil “Allah böyükdür” deyirsə, qəlb də bu barədə düşünməli, qarşısında dayandığın varlığın əzəmətini hiss etməlidir. Əlbəttə ki, bizim düşüncəmizin Allahı dərk edəcək tutumu yoxdur. Amma Allahın ayətləri barədə düşünməklə Onun əzəmətini müəyyən bir həddə dərk etmək olar.

İmam Sadiq (ə) nəql edir ki, ətir satan qadın Zeynəb həzrət Peyğəmbərin (s) evinə gəlib Allah-təalanın əzəməti haqqında ona sual verdi. Həzrət Peyğəmbər (s) onun cavabında varlıq aləmi, kəhkəşanlar, yeddi səma haqqında söhbət edib, onların hər birinin o birinə nisbətdə kiçikliyindən danışdı. Həzrət buyurdu: *“Bu yer, köksündə və üstündə olanlara birlikdə birinci səma ilə müqayisədə geniş bir biyabana düşmüş üzük kimidir. Eləcə də birinci səma ikinci səma ilə müqayisədə həmin üzüyü xatırladır.”*¹ Şübhəsiz ki, bu sayaq müqayisə insanda Allahın əzəməti haqqında təsəvvür yaradır. Yer mövcud əzəməti ilə günəşlə müqayisədə çox kiçikdir. Günəş də bəzi ulduzlarla müqayisədə nöqtəni xatırladır. Bu əzəmətdə səma cisimləri kosmos okeanında rahatca üzür və bir-birləri ilə toqquşmur. Astronomiya ilə tanış olanlar yaxşı bilirlər ki, kəhkəşanlar arasında milyonlarla işıq ili qədər fasilə var. Saniyədə üç yüz min kilometr yol gedən işıq bir nöqtədən o birinə milyon işıq ili ərzində çatırsa, özünüz bu əzəməti təsəvvür edin! Onu da nəzərə almalıyıq ki, gördüyümüz ulduzlar yalnız birinci səmanı bəzəyir. Allah-təala bu barədə buyurur: **“Dünya səmasını parlaq çıraqlarla**

¹ “Biharül-ənvar”, c. 60, s. 83-85.

zinətləndirdik.”¹ Demək, elmin bir bu qədər inkişaf etməsinə baxmayaraq, hələ də gözlə görünən ulduzların arxasında hansı zənginliyin olduğu bilinmir. Əlbəttə ki, bütün bunlar Allahın hikmətindən və əzəmətindən danışır. Bir bunca geniş varlıq aləmini bir “ol” deməklə yaradan Allah nə qədər böyük əzəmət sahibidir! Hansı ki, “ol” kəlməsi də bizim təbirimizdir. Bir işin olması üçün Allahın sadəcə istəyi kifayət edir. Allahın istəyi ilə yaranan varlıq aləmi Onun istəyi ilə də yaşayır. Əgər bir an Allah bu istəkdən dönərsə, bütün varlıq aləmi bir anda fəna olar. Varlıq aləminin yaranışı haqqında düşünən insan namazda kimin qarşısında dayandığını hiss etməlidir. Məgər belə bir əzəmətli varlıq qarşısında çörək, su, geyim və bu kimi başqa şeylərin haqqında düşünməyin yeri varmı?! Axı bütün yer kürəsinin Allah qarşısında nə dəyəri var ki, insan Allahı yaddan çıxarıb, dünya matahı haqqında düşünsün?! Məgər aqıl insan belə edərmidi?! Demək, namazda qəlbin iştirakına səbəb olan işlərdən biri namazdan qabaq Allahın əzəməti haqqında düşünməkdir. Bundan ötrü namazdan əvvəl və sonra dualar oxumağın da təsiri vardır. Namazda oxunan cümlələrin mənası barədə düşünmək

¹ “Fussilət”, 12.

lazımdır. “Əsrarus-səlat” kitabında bu sayaq tövsiyələr verilir. Təbii ki, danışmaq istəyən insan əvvəlcə deyəcəyi sözlərin mənasını düşünməlidir. Amma biz elə bir sürətlə namaz qılırıq ki, dediyimiz sözlərin mənasını düşünməyə macal qalmır. Düşüncə ilə namaz qılmaq qərarına gəlmiş insan əvvəllər namazın bir rəkətini bir dəqiqəyə qılırdısa, artıq onun qıldığı namazın hər rəkəti iki dəqiqə çəkir. Namazda qəlbin iştirakına nail olmaq istəyən adam üçün bu vaxt elə də uzun deyil. Bu sayaq, namazda deyilən sözlərin mənası haqqında düşünməyi vərdisə çevirmək olar. İmam Səccad (ə) buyurur: *“Hər namaz qılanda təsəvvür et ki, son namazını qılırsan!”*¹ Doğrudan da, namaza dayanmış insan əmin ola bilməz ki, o növbəti namazadək yaşayacaq. İnsan qıldığı namazın son namaz olduğunu təsəvvür edə bilsə, Allahla görüş qabağı namazını çox üstün bir halda qılmağa çalışar. Bu üsulla şeytanla mübarizə aparmaq asan olur. Əlbəttə ki, namazdan sonra da Allahı yaddan çıxarmaq olmaz. Məgər sevdiyiniz bir dostla görüşdən sonra onu dərhal unudursunuzmu? Namazın salamını verən tək ayağa qalxıb iş dalınca gedən insan Allahın hüzurunda olmağı məhbusluq kimi qəbul edir. O, namazı tələsik

¹ “Biharül-ənvar”, c. 69, s. 408.

qılaraq zindan qapısının nə vaxt açılacağını gözləyir. Belə bir münasibətin eşqə daxil ola bilərmə?! Namazdan sonra insanın özünə və başqalarına dua etməsi üçün gözəl fürsət yaranır. Bir rəvayətdə həzrət Peyğəmbər (s) Allah-təalanın belə buyurduğunu nəql edir: *“Hər kəsin dəstəməzi batil olsa və dəstəməz almasa, mənə cəfa etmiş olur. Amma əgər o dəstəməz alıb, namaz qılıb, dua etdikdə mən onun duasını qəbul etməsəm, ona cəfa etmiş olaram. Mən isə cəfakeş Allah deyiləm.”*¹ Demək, Allaha diqqət və onun diqqətinin cəlb olunmasının səbəblərindən biri daim dəstəməzli olmaqdır. Yaxşı olar ki, insan dəstəməzdan sonra iki rəkət namaz qılsın və namazdan sonra dua edib Allahdan daimi hidayət istəsin. Məgər dəstəməz alıb iki rəkət namaz qılmağın əziyyəti böyükdürmü? Allah-təala dəstəməz aldıqdan sonra iki rəkət namaz qılıb dua edənin duasını qəbul edəcəyini vəd edir. Belə bir lütfü nəzərdən qaçıрмаq olarmı?!

Bu məsələyə diqqətli olub daim dəstəməz alan, dəstəməz aldıqdan sonra iki rəkət namaz qılıb dua edən insanlar çox böyük bəhrə götürürlər. Əlbəttə ki, Allahın məsləhəti ilə onların duası bir qədər gec

¹ “Biharül-ənvar”, c. 80. s. 308.

qəbul ola bilər. Ən əsası odur ki, Allah bu duanı qəbul edəcəyini vəd edir.

Merac hədisinin davamında Allah buyurur: “Bu günkü ruzisi hazır olduğu halda sabahkı ruzisini əldə etməyə çalışan bəndəyə, ondan razı olduğumu bilmədiyi halda şad olan bəndəyə təəccüb edirəm.”

YEDDINCI DƏRS

İLAHI ÖVLIYALARIN İMTİYAZLARI

«يَا أَحْمَدُ؛ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ قَصَراً مِنْ لُؤْلُؤٍ فَوْقَ لُؤْلُؤٍ وَ دُرَّةٍ فَوْقَ دُرَّةٍ لَيْسَ فِيهَا قَضْمٌ وَلَا وَضَلٌ. فِيهَا الْخَوَاصُّ أَنْظَرُ إِلَيْهِمْ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً فَأَكَلَتْهُمْ كُلَّمَا نَظَرَتْ إِلَيْهِمْ وَ أَزِيدُ فِي مِلْكِهِمْ سَبْعِينَ ضِعْفاً وَ إِذَا تَلَدَّدَ أَهْلُ الْجَنَّةِ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ، تَلَدَّدُوا أَوْلَيْكَ بِذِكْرِي وَ كَلَامِي وَ حَدِيثِي. قَالَ: يَا رَبِّ؛ مَا عَلامَةُ أَوْلَيْكَ؟ قَالَ مَسْجُوتُونَ قَدْ سَجَنُوا أَلْسِنَتَهُمْ مِنْ فَضُولِ الْكَلَامِ وَ بَطُونُهُمْ مِنْ فَضُولِ الطَّعَامِ»

ÖVLIYALARIN IMTIYAZLARI

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Ey Əhməd, behiştə üst-üstə dürr və mirvariddən tikilmiş bir qəsir var... Bu qəsrdə mənim xüsusi bəndələrim yaşayır. Hər gün yetmiş dəfə onlara nəzər salır, onlarla danışır və mülklərini yetmiş dəfə ucaldıb genişləndirirəm. Behişt əhli behişt təamları və pak şərablarından ləzzət aldıkları vaxt onlar mənim zikrimdən söz və kəlamımdan ləzzət aparırlar.”* İslam Peyğəmbəri (s) sual verir: *“Pərvərdigara, onların əlamətləri nədir?”* Allah-təala həzrətin cavabında buyurur: **“Onlar dillərini çox danışmaqdan, qarınlarını çox yeməkdən həbs etmiş məhbuslardır.”** Bəli, haqqında danışılan övliyalar onların təkamülü üçün xeyirsiz olan faydasız sözlərdən və faydasız yeməklərdən çəkinirlər. Onlar ibadət və itaətə mane olan hər şeydən uzaq dayanırlar. Onlar Allahın razılığı xatirinə danışır, vəzifələrini icra etmək üçün qidalanırlar.

Merac hədisində behişt qəsrinin təsvirindən məlum olur ki, biz axirət həqiqətlərini təsəvvür etmək imkanına malik deyilik. Axirət aləmi bir çox xüsusiyyətləri ilə bizim dünyamızdan fərqlənir. Bizim düşüncə səviyyəmiz axirət həqiqətlərinin dərk olunmasına imkan vermir. Yalnız bu

dünyada mövcud olan xüsusiyyətləri qavraya bilirik. Hansı ki, axirət aləmi bizim dünyamızdan köklü şəkildə fərqlənir. İnsanın beş hiss üzvü axirət aləminin gerçəkliklərini duymaq gücünə malik deyil.

Axirət aləminin ayə və rəvayətlərdə bəyan olunan xüsusiyyətləri həmin aləm haqqında səthi bir təsəvvür yaradır. Həmin aləmlə bağlı həqiqətləri yalnız öz dünyamıza bənzətmələr əsasında təsəvvür edirik. Əslində isə həmin həqiqətləri dərk etmək imkan xaricindədir.

Hədisdə bizim dərk edə bilmədiyimiz bəyanlardan biri də dürr və mirvariddən tikilmiş qəsrlərdir. Adı çəkilən cavahirlər o qədər şəffafdır ki, onlarda heç bir ləkə və düyün müşahidə olunmur. Rəvayətdə uyğun qəsr haqqında deyilənlər bizim düşüncə səviyyəmizdən çox-çox üstündür. Bəzi rəvayətlərdə behişt evlərinin qızıl və gümüş kərpiclərdən tikildiyi bildirilir. Məlumat verilir ki, bəzi qəsrlərin daxili bayırından görünür. Demək, bu günkü dünyamızda mövcud olan ən müasir tikililər də behişt sarayları ilə müqayisədə qamış komanı xıtırdalır. Behiştin ən sadə qəsrləri dünyanın ən əzəmətli saraylarından minlərlə dəfə üstündür. Behişt qəsrləri arasında fərqli xüsusiyyətə malik bir qəsr də var. Bu qəsrin

sakinləri çox dəyərli behişt təamlarından yox, bu təamlardan qat-qat üstün bir hikmətdən ləzzət alırlar. Əgər bir qrup dünya əhli behişt təamlarına çatmaq məqsədi ilə dünyada haram işlər görməmişlərsə, bu qəsrə olan insanların behişt təamlarında gözü olmamışdır. Əslində behiştin təamları və pak şərabları çox misilsiz nemətlərdir. Bu barədə Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Behişt əhlinin əyinlərində yuxa və qalın ipəkdən yaşıl libaslar olacaq, onlara gümüşdən bilərziklər taxılacaq, Rəbbi onlara pak bir şərab içirəcəkdir.”**¹ Onlara gözəl ətirli, pak, ağzı müşklə möhürlənmiş şərab içirdiləcəkdir.”²

ALLAHIN ZIKRI VƏ ONUNLA ÜNSİYYƏT

Behişt əhlindən bir dəstəsi Allahın öz xüsusi bəndələri üçün hazırladığı təamlara etina etməzlər. Merac hədisinin davamında oxuyuruq: ***“Behiştədən olan bu dəstənin ləzzəti behişt təamı və pak şərab deyil. Onlar Allahın zikri və Onunla söhbətdən ləzzət alırlar.”*** Bəs bu insanlar Allahın zikri və Onunla söhbətdən hansı ləzzəti alırlar ki, digər behişt ləzzətlərinə etiraz etmirlər? Məsələni aydınlaşdırmaq üçün bir misal çəkək: Rəngarəng

¹ “İnsan”, 21.

² “Mutəfifin”, 25.

süfrə arxasında oturmuş insan təbii ki, süfrədə qoyulmuş ən dadlı təamlara meyl edəsidir. İstənilən bir şəxs süfrədəki təamlardan daha dadlı olan təama əl uzadır. Şübhəsiz ki, övliyələr behişt təamının ləzzətindən xəbərsiz deyillər. Onların etinasızlığının səbəbi daha üstün bir ləzzətin, Allahla ünsiyyət ləzzətinin olmasıdır. Bu ünsiyyət behiştin bütün təamlarından və pak şərablarından üstündür. Əgər bir şəxs tox olarsa, ən dadlı yeməklər də ona ləzzət verməz. İnsan təamdan o vaxt ləzzət alır ki, aclıq hiss etmiş olsun. Susamamış bir insan sudan böyük bir ləzzət ala bilməz. İndi sual oluna bilər ki, insan daha çox nəyə ehtiyacdır? Təbii ki, orqanizminiz suya və təama daha çox ehtiyac duyur. Amma bu ehtiyaclar maddi bir ehtiyacdır. Amma insanın insanlığı onun qarnında deyil. İnsanın ruhi, mənəvi ehtiyacları da var. Bu ehtiyaclar maddi nemətləri elə üstələyə bilər ki, ac və susuz insan mənəvi ləzzətlər dalınca qaçar. İnsanın ruhunun ən böyük ehtiyacı Allahdır. Əgər istənilən bir ehtiyac Allahın müəyyən bir neməti ilə təmin olunursa, ruhun son ehtiyacı yalnız və yalnız Allahdır. Bir şeyin vücuda gəlməsi üçün Allahın istəyi kifayət edir.¹ Bütün varlıq aləmi Allahın

¹ "Yasin", 82.

iradəəsi nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Əgər Allahın istək və iradəəsi kəsilsə, bütün varlıq aləmi puç olar. Əgər insan varlıq aləmində iynə ucu qədər çəkisi olmayan bir tikə təamdan böyük ləzzət ala bilirsə, təbii ki, bütün varlıq aləmini yaratmış Allahla ünsiyyətin ləzzəti misilsizdir.

İnsanın havaya, suya və digər şeyə olan bütün ehtiyacları əslində Allaha olan ehtiyacdır. Bəşərin ehtiyaclarını və bu ehtiyacları təmin edən nemətləri sayıb qurtarmaq çətindir. Amma bütün nemətləri yaradan da, bütün ehtiyacları ödəyən də Allahdır. İnsan ən müasir hesablama texnikalarından istifadə etsə belə, öz ehtiyaclarını sayıb qurtara bilməz. Əgər insan öz ehtiyacının kökünü və onu təmin etmək yolunu dərk etsəydi, Allahla ünsiyyətin nə qədər böyük ləzzət olduğunu anlayardı. Dünyanın ən ali ləzzətləri başdan ayağa möhtac olduğumuz Allahın nemətlərinin zəif bir iştirakıdır. Əgər insan öz ehtiyaclarını və bu ehtiyacların kimin tərəfindən ödəndiyini anlaya bilsəydi, Allahla ünsiyyətdən böyük ləzzət alardı. Behişt əhli bu iki məsələni çox gözəl anlamışdır ki, ehtiyac nədir və bu ehtiyacı yalnız Allah təmin edə bilər.

Qurani-kərimdə alçaq, münafiq, kafir bəndələrə veriləcək əzab haqqında danışılarkən ən böyük

əzab haqqında belə buyurulur: “Onlar Allahın mərhəmətindən o qədər uzaqdırlar ki, Allah onlarla danışmaz və onlara nəzər salmaz.”¹

Əgər Allahın öz bəndəsi ilə danışmaması, ona nəzər salmaması ən böyük əzabdırsa, əksinə, bir bəndəyə nəzər salması və onunla danışması ən böyük mərhəmətdir. Bu məsələni dərk etmək çox mühümdür. Bir misal çəkək. İki uşaq bir-birləri ilə ünsiyyətdə olub dostlaşdıqları zaman əgər biri o birindən inciyərsə, onun öz yoldaşına ən böyük cəzası küsmək olur. Küsmüş uşaq o biri ilə rastlaşdıqda ona baxmır, üzünü yana çevirir. Bir-birini sevən insanlar üçün belə bir əzab çox ağırdır. Uşaq vaxtı öz fitrətinin tələbi ilə mehriban bir baxışı hər şeydən üstün tutan insan, təəssüf ki, yaşa dolduqdan sonra eyni ehtiyacları lazımınca qiymətləndirmir. Uşaq vaxtı küsməkdən acı bir cəza tanımayan insan bir qədər yaşa dolduqdan sonra heyvan səviyyəsinə enərək yalnız dünya malı əldə etdikdə sevinir və dünya malını itirdikdə qəmlənir. Hansı ki, mənəvi ləzzətlərin maddi ləzzətlərlə müqayisəyə gəlməyənəcək dərəcədə çəkiyə malik olması ağıllı insanlarda şübhə doğurmur. Təəssüf ki, mənəvi ləzzətlərin dərk olunmasında həmin alçaq maddi ləzzətlər böyük

¹ “Ali-İmran”, 77.

bir maneəyə çevrilmişdir. Qarın, geyim və sair dünya ləzzətlərinə əsir olmuş insan Allaha olan ehtiyacını hiss etmir. Yaş ötdükcə uyğun həqiqətləri yetərli şəkildə anlamalı olan insan maddi işlərlə baş qataraq, heyvansayağı bir həyat sürür. Belə bir rəzil vəziyyətdən qurtulmaq üçün çalışmaq lazımdır. İnsan nəyə çox diqqət yetirirsə, ona da daha çox bağlanır. Mənəvi nemətlərdən zövq almaq üçün maddi nemətlərə diqqətimizi azaltmalıyıq.

Gecə-gündüz iş-peşəsi ləzzətli yeməklər ardınca qaçmaq olan insan günbəgün daha da heyvanlaşır. Artıq onun iç gözü tutulur və yemək-icməkdən qat-qat üstün mənəvi ləzzətlərin olduğunu hiss etmir. Bəli, bu çirkin vəziyyətdən qurtulmaq üçün dünya nemətlərinə göz yummaq lazımdır. Yalnız maddi nemətlərə arxa çevirdikdən sonra mənəviyyat səmasının ulduzları görünməyə başlayır. Mənəvi ləzzətlər o qədər üstündür ki, hətta behişt əhlinin bir dəstəsi axirətin misilsiz təam və pak şərəblərinə nəzər salmır. Bəli, onlar üçün daha böyük ləzzət var. Bu, Allahın zikri və onunla danışmaq ləzzətidir. Aşiqlik iddiasında olan kəs uzun ayrılıqdan sonra məşuqla görüşdüyü vaxt süfrəyə girişib qarnını doldurursa,

maddi nemətləri məşuqu ilə ünsiyyətdən üstün tutursa, onun iddiaları şübhə doğurmaya bilməz.

Axirətdə behişt təamlarına nəzər salmayan insanlar dünyada da eyni cür rəftar etmiş insanlardır. Əgər bir kimsə dünyada yemək- içməyə həvəskar olarsa, şübhəsiz ki, behiştə də bu həvəsin əsarətindən qurtula bilməz. Çünki insanın axirət istəkləri onun dünya istəklərinin davamıdır. Axirətdə insanlara verilən ləzzət onların dünya istəklərinə uyğundur. Allah-təala Qurani-məciddə buyurur: **“Onlar behişt meyvələri verildiyi vaxt deyərlər ki, bu meyvələr bundan qabaq dünyada bizə verilən meyvələr kimidir.”**¹

Əgər insan əvvəlcədən bir meyvənin, bir təamın dadını bilməzsə, təbii ki, onu gördüyü vaxt düzgün dəyərləndirə bilməz. Nemət odur ki, insan əvvəlcədən ona əlaqəli olsun. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Orada (behiştə) onların ürəkləri istəyən və gözlərini oxşayan hər şey olacaqdır.”**²

Dünyada azmı insanlar peyğəmbərlərlə, övliyalarla söhbəti digər dünya nemətlərindən üstün tutmuşlar?! Çünki bu insanlar daha böyük ləzzət sorağında olmuş, öz ruhi ehtiyaclarını

¹ “Bəqərə”, 25.

² “Zuxruf”, 71.

Allaha diqqətlə təmin etmişlər. Dünyada peyğəmbərlərlə ünsiyyət onlar üçün Allah ünsiyyətini əvəz etmişdir. Peyğəmbərlərin isə təbii ki, elə dünya həyatındaca Allahla ünsiyyət səlahiyyətləri olmuşdur. Qurani-məciddə oxuyuruq: **“Allah Musa ilə aşkar şəkildə danışdı.”**¹ Allahla ünsiyyətə can atan möminlər xalqla boş danışiqdan çəkinmiş, sükuta üstünlük vermişlər. Belələri heç şübhəsiz axirətdə öz arzularına çatasındırlar. Bəziləri məclisə daxil olarkən danışmaq üçün fürsət axtarırlar, bəziləri də süfrə salınan kimi ləziz təamlara girişirlər. Amma elələri də var ki, xəlvətə çəkildikdə rahat nəfəs alır və Allahla münacata məşğul olurlar. Cəmiyyət içərisində gündəlik vəzifəsinə məşğul olan Allah aşıqləri xəlvət bir guşəni qənimət sayırlar. Ona görə də həzrət Peyğəmbər həmin insanların əlamətləri haqqında soruşduqda Allah-təala buyurur: **“Bir-birlərini boş danışiqdan, qarınlarını yeməkdən saxlayarlar.”** Belələri yalnız Allahın razılığını qazanmaq üçün danışır və ibadət qüvvəsi əldə etmək üçün qidalanırlar.

¹ “Nisa”, 164.

SƏKKİZİNCİ DƏRS

YOXSULLARLA DOSTLUQ VƏ MƏHƏBBƏT ZƏRURƏTİ

«يَا أَحْمَدُ؛ إِنَّ الْمَحَبَّةَ لِلَّهِ هِيَ الْمَحَبَّةُ لِلْفُقَرَاءِ وَ التَّقَرُّبُ إِلَيْهِمْ. قَالَ وَ مَنْ الْفُقَرَاءُ؟
قَالَ الَّذِينَ رَضُوا بِالْقَلِيلِ وَ صَبَرُوا عَلَى الْجُوعِ وَ شَكَرُوا عَلَى الرِّخَاءِ وَ لَمْ
يَشْكُوا جُوعَهُمْ وَ لَا ظِلْمَاتَهُمْ وَ لَمْ يَكْذِبُوا بِالسِّنَتِمْ وَ لَمْ يَغْضِبُوا عَلَى رَبِّهِمْ وَ
لَمْ يَغْتَمُوا عَلَى مَا فَاتَهُمْ وَ لَمْ يَقْرَحُوا بِمَا آتَاهُمْ.
يَا أَحْمَدُ؛ مَحَبَّتِي مَحَبَّةُ الْفُقَرَاءِ فَأَذِنِ الْفُقَرَاءَ وَ قَرَّبْ مَجْلِسَهُمْ مِنْكَ وَ أَبْعِدِ الْأَغْنِيَاءَ وَ
أَبْعِدْ مَجْلِسَهُمْ عَنْكَ فَإِنَّ الْفُقَرَاءَ أَحِبَّائِي»

FƏQIRLƏRLƏ DOSTLUQ

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Ey Məhəmməd, ilahi məhəbbət həmin fəqirlərə məhəbbət və onlarla ünsiyyətdir.”* Peyğəmbər sual verdi: *“Fəqirlər kimlərdir?”* Allah-təala buyurur: *“Fəqir o kəsdir ki, aza qane olur, aclığa səbr, xoş hala şükr edir. Onlar aclıq və susuzluqdan şikayətlənmir, heç vaxt yalan danışmır, Allaha qarşı qəzəblənmirlər. Onlar əllərindən bir şey çıxdıqda kədərlənmir, əllərinə bir şey gəldikdə sevinmir, ey Məhəmməd, Mənə məhəbbət fəqirlərə məhəbbətdir. Fəqirlərlə yoldaş ol və sərvətlilərlə yoldaşlıqdan çəkin. Fəqirlər mənim dostlarımdır.”* Hədisin ərəbi mətninin ilk cümləsini iki cür anlamaq olar: *“Allaha məhəbbət elə fəqirlərə məhəbbətdir”* və ya *“Allah üçün olan məhəbbət elə fəqirlərə məhəbbətdir.”*

MÖMIN FƏQIRLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hədisdə mömin fəqirlərin yeddi xüsusiyyəti qeyd olunur:

1. Aza razı olurlar – bəzi yoxsullar daim sərvətli olmaq arzusu ilə yaşayırlar. Onlar imkan olan kimi dünya nemətlərinə əl atır və aza qane olmur. Hədisdə bu sayaq fəqirlər nəzərdə tutulmamışdır.

O fəqirlərə məhəbbət Allaha məhəbbət sayılır ki, aza qane olur və dünya nemətlərinə göz dikmirlər.

2. Yoxsulluğa və aclığa səbr – bəzi fəqirlər daim ah-nalə çəkir, Allahdan şikayətlənir, fəqir olduqları üçün Allaha etiraz edirlər. Amma elə fəqirlər də var ki, heç vaxt şikayətlənmir və öz fəqirliklərinə səbr edirlər. Onlar hətta öz fəqirliklərini gizlətməyə çalışır, ehtiyacı olduqlarını başqalarına bildirmirlər. Əlbəttə ki, bu insanlar tənbellik səbəbindən yox, hansısa başqa bir səbəbdən yoxsulluğa düşər olırlar. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Onların halından xəbərsiz olanlar imkanlı olduqlarını güman edirlər.”**¹ Bu insanlar daim çalışırlar ki, başqalarına möhtac olmasınlar.

3. Nemətə şükr edirlər – Allah-təala bu insanlara bir nemət əta etdikdə Allahı yaddan çıxarmaz, daim ona şükr edirlər.

4. Aclıqdan və susuzluqdan gileylənməzlər – belə bir xüsusiyyət səbrin şərti və nəticəsidir. Səbirli insan heç vaxt ətrafındakılara öz aclıq və susuzluğundan şikayətlənmir.

5. Heç vaxt yalan danışmazlar – bəzən yoxsullar başqalarından kömək almaq üçün yalana əl atırlar. Öz kiçik ehtiyaclarını böyük göstərir, dözülməz çətinlikdə olduqlarını bildirirlər. Onlar öz yalanları

¹ “Bəqərə”, 273.

ilə başqalarında mərhəmət hissi oyatmağa çalışırlar. Fəqirlərin başqalarından yardım almaq məqsədi ilə yalan danışması təhlükəsi daha böyükdür. Amma Allahın məhbubu olan fəqirlər heç zaman yalan danışmırlar.

6. Allaha acıqları tutmur – fəqir səbirli və dözümlü olduğu vaxt vəziyyətindən şikayətlənmir, eləcə də Allahına acığı tutmur. Bəli, elə yoxsullar var ki, nəinki xalqın yanında özünü sındırmır, hətta qəlbində də Allahdan narazı qalmır. Onlar anlaşırlar ki, Allahdan şikayət möminə yaraşmayan bir işdir.

7. Əllərinə bir şey gəldikdə sevinmirlər.

İZAH

İlk iki xüsusiyyət əvvəlki xüsusiyyətlərdən daha mühümdür. Allah-təala Qurani-məciddə buyurur: **“Heç vaxt əlinizdən bir şey çıxanda qəmlənməyin və əlinizə bir şey gələndə xoşhal olmayın.”**¹ Belə insanlar üçün var-dövlətin olub-olmamasının heç bir fərqi yoxdur. Onlar dünyaya bağlı olmadıqlarından əllərinə bir şey gəldikdə sevinməz, əllərindən bir şey çıxdıqda isə narahat olmazlar. Qazanca sevinmək, zərərə qəmlənmək

¹ “Hədid”, 23.

imanın zəifliyi və insanın tutumsuzluğu əlamətidir.

VARLILIQ, KASIBLIQ IMTAHAN VASITƏSİDİR

Mömin dünyaya etinasız olmalıdır. Çünki insana nəsib olan var-dövlət Allahın neməti, həm də imtahan vasitəsidir. İmtahan məqsədi ilə bu nemət ondan alınma da bilər. İnsan bu sayaq bəlalara səbr etməlidir. Əlbəttə ki, kasıblığa dözmək o demək deyil ki, insan çalışmamalı, ruzi qazanmaq üçün səy göstərməməlidir.

Merac hədisinin ilk cümlələrində deyilmişdir ki, Allah bütün işlərini hikmət və bəndələrinin məsləhəti əsasında görür. İnsanlar heç vaxt məcbur deyillər, sadəcə yaranmış şəraitə uyğun olaraq, hərə öz nemət payını alır. Allah hər kəsə ona xeyrli olacaq qədər verir. Bununla belə, var-dövlət və fəqirlik imtahan vasitəsidir.

Mömin şəxs Allahın onun üçün müəyyənləşdirdiyi ruzidən razıdır və öz xeyrini Allahın məsləhətində görür. Mömin üçün fərqi yoxdur ki, ona var-dövlət verilsin, ya kasıblıq içində yaşasın. İnsan Allaha münasibətdə o qədər xoş gümanlıdır ki, çətinliyi günahlarının yuyulması üçün vasitə sayır. Bəndənin fəqirliyə düşər edilməsi onunla düşmənçilik sayılmamalıdır. Əgər bir şəxsə var-dövlət verilsə,

bu o demək deyil ki, Allah bu bəndəni sevir. Dini maarif və peyğəmbər təlimlərindən xəbərsiz olan cahil insanlar fəqirliyi Allah tərəfindən diqqətsizlik kimi qiymətləndirir, var-dövlətli insanları Allaha yaxın sayırlar. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Sınaqdan çıxarmaq üçün Allah onu fəqirliyə saldığı vaxt deyər ki, Allah məni xar etdi.”**¹ Quran fəqirlik və var-dövləti imtahan vasitəsi kimi tanıtdırmaqla yanaşı, onların səbəbsiz olmadığını bəyan edir. Bəziləri üçün fəqirlik onların pis əməllərinin cəzası da ola bilər. Onlar məsələn, fəqirlərə rəhm etmədiklərindən sərvətlərini əldən verə bilərlər. Hər halda bütün baş verənlər hikmət və məsləhət əsasında. Allah heç bir hadisədən xəbərsiz deyil və heç bir hadisə Onun iradə dairəsindən xaricdə baş vermir. Əgər dağda vulkan püskürüb, bütöv bir şəhəri oda çəkirsə, leysan yağışdan sonra sel evləri yuyub aparırsa, Allah bütün bu işlərdən xəbərsiz deyil. Mömin insan bilir ki, Allah hər işə qadirdir və Onun izni olmadan heç bir hadisə baş verə bilməz. Qurani-məciddə buyurulur: **“O, göydən yerədək aləmin işlərini yoluna qoyur.”**²

¹ “Fəcr”, 16.

² “Səcdə”, 5.

Demək, bütün xoşbəxt və bədbəxt hadisələrin hesabı var, sadəcə, biz həmin hesabdan xəbərsizik. Biz imtahana çəkildiyimizdən bəzi işlərin tədbirini bilməməyimiz zəruridir. İnsan hər şeyin səbəbini bilsəydi, imtahan nəticəsiz qalardı. Zəif insanlar bir növ gizli şəkildə imtahana çəkilməlidirlər. İmtahan gedişindən xəbərdarlıq güclü insanlar üçün fərqsiz də ola bilər. Onlar hər şeyə hazır olduqlarından qarşıdakı bəlalardan xəbə tutmadıqları onların halını dəyişmir.

Allah-təala peyğəmbərlərə və övliyalara elə bir elm əta etmişdir ki, həmin elm əsasında gələcəkdə baş verəcək hadisələri əvvəlcədən bilmişlər. Belə bir agahlıq onlar üçün zərərsizdir. Əlbəttə ki, onlar öz bildiklərini başqalarına açıqlamırlar. Peyğəmbərlər bu məlumatların mində birini öz səhabələrinə danışa bilərdilər. Səhabələrə deyilənlər də, şübhəsiz ki, ilahi məsləhət əsasında bildirilmişdir. Məsələn, şagirdlərindən imtahan götürən müəllim il boyu əla qiymətlər almış şagirdləri imtahanda sıxışdırmır. Əlaçı şagirdin imtahanda cavab verib-verməməsi onu narahat etmir. Peyğəmbərlər və övliyalar imtahanın nə olduğunu əvvəlcədən bilirlər və bu agahlıq onların əməllərinə təsir göstərmir. Çünki onlar vəzifələrinə, Allahın razılığı olan işlərə əməl

edirlər. Başqaları isə belə deyillər. Onlar imtahanndan xəbər tutduqda yalnız vəziyyətdən çıxmaq üçün çalışır, bir çox işlərini yarımçıq tərk edirlər. Ona görə də xalqın imtahanının gizli qalması məsləhət bilinmişdir.

Allahın bəzisini fəqir, bəzisini varlı, bəzisini xəstə, bəzisini sağlam, bəzisini bəlalılar, bəzisini asayış içində qərar verməsinin səbəbini bilməsək də, ümumi şəkildə bilirik ki, nemət əzizlik, məhrumiyyət mərhəmətdən uzaqlıq nişanəsi deyil. Əksinə, Allah sevdiyi bəndələri daha çox bəlaya düşür edir. Həzrət Əlidən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir: **“Bəla və çətinlik zalımlar üçün cəza, möminlər üçün imtahan, peyğəmbərlər üçün məqam, övlidlər üçün kəramətdir.”**¹

Bu məclisdə yaxın sayılan kəsə
Heyrət etmə bəla şərbəti gəlsə.

Demək, Allah yanında əziz və ya zəlil olmağın ölçüsü var-dövlət deyil. Əzizlik ölçüsü insanın öz vəzifəsinə əməl etməsidir. Vəzifəsinə əməl edən varlı da, kasıb da Allah dərgahının sevimli bəndələridir. Allah-təala buyurur: **“Yer üzündə baş verən, sizin başınıza gələn elə bir müsibət**

¹ “Biharül-ənvar”, c. 67, s. 235.

yoxdur ki, dünyada baş verməmişdən qabaq kitabda yazılmamış olsun. Bu Allah üçün çox asandır.”¹ Ayədə Allahın “Lövhə-məhfuz” adlanan kitabından söhbət gedir. Hadisələr bu kitabda qeyd olunmuşdur və Allahın təqdiri əsasında baş verir. Hər hansı hadisədən min illər qabaq xəbər tutmaq Allah üçün çətin deyil. Bunu da bilməliyik ki, Allah üçün zaman və məkan məhdudiyyətləri yoxdur. Zaman və məkan maddi varlıqlara aid olan anlayışlardır. Allah üçün dünən, bu gün və sabah eynidir. Hadisənin qabaqcadan və ya baş verdiyi an müəyyən edilməsinin fərqi yoxdur. Gələcəklə bağlı dəqiq proqram hazırlamaq biz insanlar üçün çətinidir. Bəşər övladı sabah nə baş verəcəyindən əmin deyil. Sabaha çıxacağını bilməyən bir varlıq gələcək haqqında nə deyə bilər?! Sabah görəcəyimiz iş üçün şərait yaranıb yaranmayacağı bizim üçün qaranlıqdır. Allah üçün isə heç bir iş çətin deyil. Bütün varlıq aləmi Onun hüznündədir. Bütün mövcudlar və hadisələr istər milyon il qabağa, istər milyon il sonraya aid olsun, Allah üçün aşkardır. Ona görə də nemət əta olunmuş insan qürrələnməməlidir. Çünki bütün nemətlər dəqiq tənzimlənmişdir və insanların

¹ “Hədid”, 22.

imtahanı üçündür. Bütün çətinliklər də Allahın məsləhətinə əsaslandığından dözümsüzlük göstərməməliyik.

Allah-təala insanın mənəvi, ruhi kamilliyə çatmasını istəyir. Kamilliyin və kamil insanın əlamətlərindən biri budur ki, insan nemətlərin olub-olmamasından narahat olmasın. Əlbəttə ki, bu iş asan deyil. Hər halda uyğun sahədə ifrata varmamağa çalışmalıyıq. Adi insanlar üçün nemətin verilməsi ilə əldən alınması çətin ki, fərqsiz olsun. Əksərimiz nemət əlimizdən çıxan kimi pərişan olur, bədbinləşirik. Əgər bu sayaq narahatlığı kökündən qopara bilmiriksə, heç olmaya narahatçılıqda ifrata varmayaq. Bilməliyik ki, sabitlik ruhiyyəsi gücləndikcə bəndə Allaha yaxınlaşır, daha çox kamillik əldə edir. Bizim dünyaya bağlılığımız, dünya malına əsir olmağımız zəifliyimizin dəlilidir. Allah isə öz bəndəsini alçaq əsarətdən qurtarmaq istəyir. Mühüm qurtuluş yollarından biri Allahın qəzavü-qədərinə diqqətli olmaqdır. Bilməliyik ki, yer üzündə heç bir hadisə təsadüfi olaraq baş vermir.

FƏQIRLƏRLƏ YOLDAŞLIQ

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Ey Məhəmməd, mənimlə dostluq fəqirlərlə dostluqdur. Fəqirlərlə yoldaş, həmməclis ol.”* Azad təbiətli,

dünya malına etinasız fəqirlər Allahın əzizləridir. Onlara məhəbbət Allaha məhəbbətdir. Onlar yuxarıda sadalanan sifətlərlə zینətlənmişlər. Allah öz peyğəmbərinə göstəriş verir ki, fəqirlərlə ünsiyyətdə olsun, onlara qatılsın. Həzrətə tapşırılır ki, əgər məclisə həm fəqir, həmdə bir varlı daxil olsa, fəqiri yanında oturt. Yalnız bu sayaq rəftar edənlər Allaha yaxınlaşa bilir. Hədisin davamında varlılardan uzaqlıq tövsiyə olunur. Amma belə bir sual yaranır ki, fəqirlər arasında ləyaqətsiz, varlılar arasında isə ləyaqətli insanlar olduğu halda nə üçün Allah bu sayaq tapşırıq verir? Bilməliyik ki, hədisdə bütün fəqirlər nəzərdə tutulmamışdır. Allah-təala öz peyğəmbərinə imanlı fəqirlərin xüsusiyyətlərini sadalayır. Əgər varlı bir insanda bu xüsusiyyətlər olarsa, ona da məhəbbət göstərmək zəruri olur. Əgər varlı bir insan nemət içində qərq olduğu vaxt Allaha şükr edirsə, nemətlər onun başını gicəltmirsə, əlindən bir şey çıxdıqda qəmlənmirsə, məhəbbətə layiqdir. Peyğəmbərlər və övliyalar arasında da sərvətli insanlar olmuşdur. Amma onlar heç vaxt var-dövlət hərisi olmamışlar. Onlar fəqirliyə səbr etmiş, sərvət əldə etdikdə onu düzgün xərcləmişlər. Demək, uyğun hədisdə tapşırılmır ki, bütün fəqirlər sevilsin və bütün sərvətliyə arxa

çevirilsin. Ölçü fəqirlik və ya sərvətli olmaq yox, hədisdə sadalanmış xüsusiyyətlərə malik olmaqdır. Bəs nə üçün Allah-təala salehlərə və səbr edənlərə məhəbbətdən yox, fəqirlərə məhəbbətdən söhbət açır? Uyğun sualın cavabında deyə bilərik ki, sərvətlilərin yolunu azmaq ehtimalı daha böyükdür. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“İnsan var-dövlətə çatdığı vaxt küfr və tuğyana meyl edir.”**¹ Sərvətli insanın öz sərvətinə güvənməsinə daha çox təsadüf olunur. Fəqirinsə qürrələnmək üçün bir şeyi yoxdur. Küfrə, şirkə, təkəbbürə, eqoistliyə daha çox uğrayan məhz sərvətlilərdir. Ona görə də Allah-təala buyurur: **“Allah heç bir təkəbbürlü özünü sevəni dost tutmur.”**²

Əgər əksər sərvətlilərin yolunu azdığını nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, yaxşı insanların da əksəriyyəti fəqirlər arasındadır. Ona görə də fəqirləri sevmək tapşırılır. Amma yenə də küfrə uğrayan, üsyankar fəqirlər istisna olunur. Əgər Allah sərvətliləri sevməyi tapşırsaydı, onda sərvətlilərin çoxunu istisna etmək lazım gələrdi. Çünki onların əksəriyyəti dünyapərəstlik xəstəliyinə mübtəladırlar. Bundan əlavə, mömin varlı, sərvətinə görə də sevilə bilər. Yəni sərvətliyə

¹ “Ələq”, 6,7.

² “Hədid”, 23.

məhəbbətdə ilahi rəngdən başqa qatqılar da rol oynaya bilər. Bəli, sərvətlilərdə başqa cazibələr də mövcuddur.

İnsan öz təbiətinə və dünya görüşünə əsasən var-dövləti bir dəyər, üstünlük bilir. Dövlətli bir insanla üzbəüz gələn kəs onu məhz var-dövlətinə görə böyük hesab edir. Əslində ləyaqətsiz insanlara məhz var-dövlətinə görə əyilənlər az deyil. İnsan o qədər diqqətli olmalıdır ki, varlı bir möminə münasibətdə onun imanını əsas götürə bilsin. Varlı şəxsi yalnız imanına görə sevmək bəyənir. Varlını imanına görə sevən kəs həmin varlıdan imanlı olan fəqiri daha üstün tutmalıdır. Bəli, hədisdə fəqirlərlə dostluq ona görə tövsiyə olunur ki, fəqirlərin əksəriyyəti Allaha meyillidirlər. Digər bir tərəfdən, varlı möminə qarşı məhəbbətdə onun var-dövlətinin nəzərə alınmaması çətin bir məsələdir. Allah isə xalis məhəbbəti bəyənir. Kimin nəyi varsa Allahdandır. Bu səbəbdən də insanlara məhəbbət Allaha məhəbbətin yerini tutmamalıdır.

DOQQUZUNCU DƏRS

NƏFS İSTƏKLƏRİNƏ ETİRAZ

«يَا أَحْمَدُ؛ لَا تَتَزَيَّنْ بِلِبَنِ اللَّبَاسِ وَ طَيِّبِ الطَّعَامِ وَ لِبَنِ الْوُطْءِ. فَإِنَّ النَّفْسَ
 مَأْوَى كُلِّ شَرٍّ وَ رَفِيقُ كُلِّ سُوءٍ تَجِبُهَا إِلَى طَاعَةِ اللَّهِ وَ تَجِبُكَ إِلَى مَعْصِيَتِهِ وَ
 تُخَالِفُكَ فِي طَاعَتِهِ وَ تُطِيعُكَ فِي مَا يَكْرَهُ وَ تَطْعُنُ إِذَا شَبِعَتْ وَ تَشْكُوا إِذَا
 جَاعَتْ وَ تَغْضَبُ إِذَا افْتَمَرَتْ وَ تَتَكَبَّرُ إِذَا اسْتَفْغَنْتَ وَ تَنْسَى إِذَا كُبِّرَتْ وَ تَغْفُلُ
 إِذَا أَمِنَتْ وَ هِيَ قَرِينَةُ الشَّيْطَانِ. وَ مَثَلُ النَّفْسِ كَمَثَلِ النَّعَامَةِ تَأْكُلُ الْكِبَرِ وَ إِذَا
 حُمِلَ عَلَيْهَا لَا تَطِيرُ وَ كَمَثَلِ الدَّفْلِ لَوْنُهُ حَسَنٌ وَ طَعْمُهُ مُرٌّ.»

NƏFS İSTƏKLƏRİNDƏN HƏZƏR

Merac hədisində oxuyuruq: *“Gözəl libası, yaxşı təamı, yumşaq yatağı özünə zinət qərar vermə. Çünki nəfs hər bir şərin sığınacağı və hər bir pisliliyin dostudur. Sən onu Allaha itaətə çağırırsan, o isə səni Allaha qarşı günaha sürükləyir. Sənin Allaha itaətinə qarşı çıxır və Allaha xoş getməyən işlərdə sənə itaət edir. Tox olduqda tüğyan, ac olduqda şikayət edir. Fəqirlik zamanı qəzəblənir, ehtiyacsızlıq zamanı qürrələnir. Yaşa dolduqda işi yaddan çıxarır, asayış zamanı qəflətə varır. Nəfs şeytanın rəfiqi və yaxınıdır. O dəvəquşu kimidir. Çox yeyir, amma yük çatdıqda pərvaz etmir. O eynən xərzəhrə (oleandır) kimidir. Rəngi gözəldir, dadı isə acı.”*

Rəvayətin bu hissəsində Allah-təala peyğəmbəri nəfsə itaətdən həzər qılmağa çağırır. Həzrət peyğəmbərin məsum, günahsız olduğunu hamı bilir. Hamı bilir ki, həzrət istənilən bir büdrəmədən və nəfsə itaətdən uzaqdır. Peyğəmbərlərin məsumluğu Allahın hidayətindən bəhrələnir. İlahi vəhyin ilham olunması peyğəmbərlərin paklığının, ismətinin əsas səbəbidir. Əgər Allah-təala öz peyğəmbərlərinə elm və paklıq verməsəydi, onların başqalarından fərqi olmazdı. Hədisdəki uyğun bəyanat daha çox

başqalarını təlimləndirmək üçündür. Peyğəmbərə müraciət olunsada, əslində uyğun tövsiyələr bütün xalqa ünvanlanmışdır. İnsan öz təkamül yolunda bu tövsiyələrdən bəhrələnməlidir.

Hədisin bu hissəsinin əsas mövzusununəfsə itaət edilməməsi təşkil edir. Əxlaqi söhbətlərdə və moizələrdə insana tapşırılır ki, nəfsə müxalif olsun. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: *“Sənin ən qatı düşmənin öz nəfsindir.”*¹ Ayə və rəvayətlərdə bir bu qədər diqqət ayrılan nəfs nədir?

Nəfs birmənalı söz deyil. Hikmət və fəlsəfədə nəfs dedikdə ruh nəzərdə tutulur. Əxlaqda isə nəfs kəlməsi tamamilə başqa bir mənadaşıyır. Əxlaqi mövzularda məzəmmət olunan nəfs təbii ki, ruh ola bilməz. Çünki ruh olduqca şərəfətli bir məfhumdur. Allah-təala buyurur: **“Ona öz ruhumdan üfürdüm.”**² Demək, nəfs kəlməsini həmişə ruh kimi başa düşmək olmaz. Əxlaq kitablarındakı söhbətlərdən məlum olur ki, nəfs əqlə zidd olan bir qüvvədir. Ona görə də əxlaqi söhbətlərdə insan nəfs ilə mübarizəyə çağırılır. İnsan mübarizə meydanında bəzən nəfsin tərəfini saxlayır, bəzən də əqlin. Əslində nəfs də ruha aiddir. Ruh maddiyyata meyl etdiyi vaxt nəfs

¹ “Biharül-ənvar”, c. 70.

² “Hicr”, 29.

adlanır, mənəviyyata meyl etdiyi vaxt isə əql kimi təqdim edilir. Əlbəttə ki, bu əql fəlsəfədə haqqında danışılan əql deyil.

İnsanın düşməni olan nəfs onun ruhunun tərəqqisinə mane olan meyllərdən ibarətdir. İnsan ruhu elə bir yerdə qərar verilmişdir ki, həm tənəzzül edə bilər, həm də tərəqqi.

Əxlaq elmində haqqında danışılan nəfs insanı tənəzzülə aparan bir qüvvədir. Əxlaqda insan ruhunu ilahi məqsədlərə doğru səsləyən qüvvə isə əql adlanır. Demək, insan onu süquta uğratmaq istəyən nəfsdən həzər qılmalı, onunla mübarizəyə qalxmalıdır. İnsan fitrətən kamillik tələbindədir. O əqlin tələbi ilə ali kamal mərtəbəsinə can atır. Şəriət baxımından da insan Allaha doğru hərəkət etməyə vəzifəlidir. Nəfs isə bütün müsbət hərəkətlərə mane olur. Belə bir amil ilə mübarizə aparılmasa, nəfsin meyllərinə meydan verilsə, insanda müxtəlif xörəklərə, geyim-keçimə, bərbəzəyə, firavan yaşayışa maraq günbəgün artasıdır. İnsan öz daxilindəki meylə müsbət cavab verdikcə həmin meyl güclənir. Bu mənə təcrübədə də sübuta yetirilmişdir. Məsələn, ramazan ayında oruc tutan insan gün keçdikcə yeməyə maraqsız olur. Amma ramazan ayı başa çatdıqdan sonra onda yeməyə meyl güclənir və çeşidli yeməklərə

can atır. Deyilənlər cinsi istəklərin təmini məsələsində də özünü doğruldur. İzdivac etməmiş mömin bir gənc üçün şəhvətin qarşısını almaq izdivac etmiş insana nisbətən daha asan başa gəlir. Çünki subay gənc şəhvət tüğyanını susdurmağa adət etmişdir. İzdivac etdikdən sonra isə günah təhlükəsi artır. Yenicə ailə qurmuş mömin gənclər bu məsələdə çox diqqətli olmalıdırlar. Onlar düşünməməlidirlər ki, artıq halal yolu tapmışlar və heç bir günah təhlükəsi yoxdur. Əksinə, şeytan izdivac etmiş gəncdə daha çox vəsvəsə yaratmağa çalışır. Çünki artıq o cinsi yaxınlığın ləzzətini dadmış və onda bu meyl güclənmişdir. Digər nəfs istəkləri də belədir. Hansı sahədə nəfsə meydan verilirə, o bütün meydanı zəbt edir.

Deyilənlər mənəvi məsələlərdə də özünü doğruldur. İlk öncə insan üçün gecə namazı qılmaq çətin gəlir. Əvvəllər zəngli saatın səsinə oyanıb, yenidən yatan insan vaxt ötdükcə saat zəng çalmamış yuxudan oyanır və çox rahat halda ibadətə məşğul olur. Bir müddət bu ibadəti davam etdirdikdən sonra bir gün gecə oyana bilmədikdə insan narahat olur və sanki qiymətli bir şey itirir.

Bəli, insanın iradəsi nəfs istəklərinə “yox” deməklə güclənir. Əlbəttə ki, insan nəfslə mübarizədə öz gücünü nəzərə almalı, çətin üsullar

seçməməlidir. İlk əvvəllər nəfsin kiçik istəklərinə yox demək lazımdır. Vaxt ötdükcə bu mübarizəni gücləndirmək və nəfsi tamamilə hakimiiyyət altına almaq mümkün olur. Ona görə də Allah-təala öz həbibinə tövsiyyə edir ki, nəfs istəklərinə müsbət cavab verməsin, dadlı xörəklərdən çəkinsin, yumşaq yataqda yatmasın, gözəl libas geyməsin. Çünki bu sayaq adətlər nəhayətdə haramla sonuclanır.

İnsan halal dünya ləzzətlərində hədd gözləmədikdə yavaş-yavaş məkrüh işlərə qədəm qoyur, bir də onda ayılır ki, artıq halal-haram sərhədini keçmişdir. Bir rəvayətdə belə buyurulur: “Uçurumun kənarı ilə hərəkət edən insan büdrəyib süqut edə bilər. Ona görə də uçurumdan bir qədər fasilə saxlamaq lazımdır.”¹ Bir çox rəvayətlərdə bildirilir ki, müstəhəb işlər vacib işlərin qırmızı xətti hasarıdır. Vacib əmrləri tərk etmək istəməyən insan onun ətrafında müstəhəb əməlləri yerinə yetirməlidir. Məkrüh işlər isə haram işlərin qırmızı xəttidir. Məkrüh işə qədəm qoyan insan artıq qırmızı xətti keçmiş olur. Allah-təala məkrüh işləri insanla haram işlər arasında sərhəd qərar vermişdir. Harama oxşar işlərdən çəkinən insan heç vaxt harama qucaq açmaz. Digər

¹ “Biharül-ənvar”, c. 73, s. 29.

tərəfdən vacib işlərin tərk olunmaması üçün müstəhəb işlərin görülməsi tövsiyə edilir. Nafilə, müstəhəb namazlar vacib namazların artıq-əskiyini düzəldir.

NƏFS İSTƏKLƏRİ

İnsanlar nəfs istəklərinə münasibətdə bir neçə qrupa bölünürlər:

1. Heç bir maneə olmadan qəlb istəyinə əməl edənlər – Bu dəstədən olanlar daim maddi ləzzətlər arxasınca qaçır, dünya həyatını axirət həyatından üstün tuturlar. Qurani-kərimdə belələri haqqında buyrulur: **“Düçar olacaqları şiddətli əzaba görə vəy kafirlərin halına! O kəslər ki, dünyanı axirətdən üstün tutur, insanları Allah yolundan döndərir və bu yolu əyməyə çalışırlar. Onlar azıb uzaq düşmüşlərdir.”**¹ Maddiyyat və nəfs istəkləri ardınca qaçıb, onlardan əl çəkmək istəməmək küfr mənşəsidir. Din əmr edir ki, bu sayaq istəklərdən əl götürülsün. Bu əmrə itaət etməyən insan dinə qarşı çıxmış olur. Bu dəstədən olanlar nəfs istəklərinə itaətdə heç bir sərhəd tanımırlar. Allah-təala buyurur: **“İnsan bundan sonra da günah etmək, pis işlər görmək istəyər.”**²

¹ “İbrahim”, 2,3.

² “Qiyamət”, 5.

2. Nəfs istəklərinə itaətdə hansısa bir hədd gözləyən və haramdan çəkinməyə çalışanlar – Amma bu dəstədən olan insanlar nəfsin bir çox istəklərindən, eləcə də məkrüh işlərdən çəkinmirlər. Bu dəstə özü də bir neçə qola ayrılır: onlardan bəziləri kəbirə günahlardan çəkinir, amma kiçik günahlara yol verir, bəziləri kəbirə günaha da batır, bəziləri günah edən kimi tövbə qılır, bəziləri isə tövbə etmək barədə də düşünmürlər. Hər halda bu insanlarda haram işləri tərk etmək fikri var.

3. Nəfsə müxalifəti əsas götürənlər – bu insanlar yalnız Allahın razılığı nəfslə uyğun gəldikdə ona itaət edirlər. Bu işdə də məqsədləri nəfsə itaət yox, Allahın razılığı olur. Bu insanların əsas məqsədi nəfs istəklərinə qarşı çıxmaqdır. Onlar bütün işlərdə Allahın razılığını ölçü götürürlər. Əlbəttə ki, bu insanların da dərəcələri vardır.

Peyğəmbərlərin hədəfi öncə insanları nəfsin əsarətindən qurtarmaq olmuşdur. Nəfsə itaət edən insan peyğəmbərlər və onların göstərişləri ilə heç bir əlaqəyə malik olmurlar. Öz nəfs istəyinə yox deməyi bacarmayan insan peyğəmbər göstərişlərinə itaət edə bilərmi?! Demək, insan ümumi şəkildə bir hədd gözləməli və öz nəfs istəklərini nəzarət altına almalıdır. Bu nəfsin

tərbiyəsində ilkin mərhələdir. Bu mərhələ ilə hər işdə Allahın razılığını gözləmək mərhələsi arasında böyük fasilə vardır.

Möminlər öz iman dərəcələrinə əsasən bu iki mərhələ arasında hərəkət edirlər. Nəfsə qarşı çıxmaqla hər işdə Allahın razılığını gözləmək mərtəbələri arasında saysız-hesabsız dərəcələr vardır. Hətta peyğəmbərlərin də müxtəlif mərtəbələri mövcuddur. Peyğəmbərlər sırasında İslam Peyğəmbəri (s), həzrət Zəhra, məsum imamlar ilkin yerləri tuturlar. Digər peyğəmbərlər onlardan bir mərtəbə aşağıda dayanır. Həzrət Peyğəmbər (s), həzrət Fatimə və on iki məsum imamdən ibarət olan bu on dörd nur ən üstün iman mərtəbəsinə malik insanlardır.

Mömin insan daim öz iman mərtəbəsini qaldırmağa çalışmalıdır. Bu işdə iki amil mühüm rol oynayır: insanın səyi və Allahın yardımı. Kimsə öz aqibətindən xəbərdar olmaq imkanına malik deyil. Bəziləri çox uca iman mərtəbəsinə qalxdıqdan sonra aşağı mərtəbəyə süqut edirlər. Əlbəttə ki, uca mərtəbədə olan insanlar üçün süqut təhlükəsi daha böyükdür. İnsan nə qədər ucaya yüksəlsə, onun süqutu da bir o qədər təhlükəli olar.

Məsumların əxlaqi göstərişlərində əsas məqsəd insanların həssas məqamda olduğunu, nəfs istəklərinə itaətin böyük problemlər yaratdığını insanların nəzərinə çatdırmaqdır. Bəli, insan ya könlünə qulaq asmalıdır, ya da Allaha. Həm nəfsə, həm də Allaha itaət etmək mümkünsüzdür. İnsan öz nəfsinə itaət etdikcə Allahdan uzaqlaşır. Əksinə, Allaha itaət etdikcə nəfs hakimiyyətindən xilas olur. Unutmaq olmaz ki, nəfs istəkləri ilə mübarizədə insanın məqsədi, niyyəti də əsas şərtidir. Əgər bir şəxs yalnız zahid kimi tanınmaq üçün öz nəfsi ilə mübarizə aparırsa, az yeyirsə, nimdaş paltarlar geyirsə, sadə evdə yaşayırsa, bu işlərin heç bir səmərəsi yoxdur. Belələri öz nəfsinin hiyləsindən xəbərsizdirlər. Onlar özlərini ibadət, təqva əhli hesab etsələr də, bu güman onları fəlakətə aparır. İnsanın özünü istənilən bir cəhətdən başqalarından üstün hesab etməsi çox təhlükəli bir xasiyyətdir. Zahidlik adı uğrunda mübarizə aparan insan dünya ləzzətləri ardınca qaçan insandan daha çox ziyankardır. Dünya ləzzətləri ardınca qaçanlar heç olmaya dünyada bir neçə gün ləzzət görürlər. Yalançı zahidlər isə həm dünya, həm də axirət ləzzətlərindən məhrum olurlar. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“De ki, sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayan**

haqqında xəbər verimmi? O kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdi. Halbuki onlar yaxşı işlər gördüklərini güman edirdilər.”¹

İnsanın nəfsinə aldanıb özünü yaxşı adam hesab etməsi çox təhlükəli xüsusiyyətdir. Belə bir xasiyyətdən Allaha pənah aparaq. Belə bir düşüncəyə qapılan insan həmin andan da şeytanın ardınca getməyə başlayır. Saleh insanlar özlərini daim aşağı tutmuş, başqalarından əskik bilmişlər. Bəzən insan o qədər eqoist olur ki, özünü heç vaxtlə başqalarından aşağı tuta bilmir. Heç bir pis iş görməyən, oğurluq etməyən, adam öldürməyən, zinaya yol verməyən bir insan məhz qürur ucbatından ən aşağı mərtəbəyə tənəzzül edir. Cəmiyyətdə dəstəbazlıq yaradan, təfriqə salan da məhz belə insanlardır. Onlara elə gəlir ki, hamı onlardan aşağıdır, hamı onların ardınca getməlidir. Belələri öz batinlərindəki rəyasət, şöhrət həvəsini hiss edə bilmirlər. Unutmaq olmaz ki, insanın elmi artdıqca onun nəfsi də güclənir. Nadan insanın hiyləgərlik gücü ilə alimin hiyləgərlik gücü arasında böyük fərq var. Nadan insan alimin hiyləsini anlaya bilməz. Nadan insanlar böyük hiylə qüdrətinə malik olmadığından qısa bir zamanda da peşiman olub,

¹ “Kəhf”, 103,104.

nəfsin şərindən qurtulurlar. Amma alimin nəfsi alimə hakim olduqda bu hakimiyyətdən yaxa qurtarmaq çox çətin olur.

Yuxarıda deyilənlərlə çox diqqətli olmaq lazımdır. Əlbəttə, deyilənlərdən məqsəd bu deyil ki, alimin nəfsi güclü olduğundan insan elmdən çəkinməlidir. Əgər belə bir nəticəyə gəlmiş olsaq, bilməliyik ki, şeytanın növbəti hiyləsinə aldanmışıq. Şeytanın əsas məqsədi insanı kamillikdən saxlamaqdır. Kamillik zirvəsindən yıxılmaq qorxuludur deyə, kamilliyə arxa çevirən insan artıq şeytana məğlub olmuşdur. Unutmamalıyıq ki, Allah ona doğru hərəkət edənlərə daha çox yardım göstərir. Qüdsi hədisdə oxuyuruq: *“Hər kəs bir qarış mənə yaxınlaşarsa, mən ona bir addım yaxınlaşaram.”*¹

Allah insana yardım göstərdikdə nəfslə mübarizə asan olur. Əlbəttə ki, işin başlanğıcında hansısa çətinliklər labüddür.

Eşqin ilk addımı bələdi, qandı,
İlk addımda qaçan bil peşmandı.

Əgər insan nəfslə mübarizəsini davam etdirsə və Allahdan yardım diləsə, uyğun mübarizə getdikcə

¹ “Biharül-ənvar”, c. 87, s. 19.

asanlaşacaq. İlk mərhələni keçən insan bir xeyir işi tərk etdikdə və ya bir ibadəti ötürdükdə narahat olur.

Nəfsin təhlükələri və hiylələri haqqında danışmaqla uyğun təhlükə haqqında xəbərdarlıq etmək istədik. Amma deyilənlərdən belə bir nəticə çıxmasın ki, nəfs məğlubedilməzdir. Nəfs dedikdə gözünüzün qarşısına nəhəng bir əjdaha gəlməsin. Nəfs daxilimizdəki istəklərdir və bu istəklərin mənfəlinə qarşı mübarizə aparmaq lazımdır. Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Sənin Allaha itaətinə müxalif olar və Allahın xoşlamadığı işlərdə sənə itaət edər.”* Bəli, Allahın xoşlamadığı bir iş görmək istədikdə nəfs ən yaxın köməkçi olur. Amma Allaha ibadət fikrinə düşdükdə ən böyük müqaviməti də həmin bu nəfs göstərir. Namaza dayanmış insanın xəyalını min bir yerə aparan, namazda qəlbin iştirakına mane olan məhz həmin bu azğın nəfsdir. O öz müqaviməti ilə insanın diqqətini Allahdan yayındırmağa çalışır. Hədisin davamında buyrulur: *“Tox olduqda tuğyan qoparır, ac olduqda şikayət edir.”* Ac olduqda şikayətlənmək, tox olduqda yolunu azmaq nəfsin xüsusiyyətidir. İstədiyini alan nəfs azğın at tək insanı alıb aparır. Artıq ona nəzarət etmək mümkün olmur. Bu atı

ram etmək üçün onu bir qədər ac saxlamaq, istəklərinə mənfi cavab vermək lazımdır. Yalnız bu tədbirlərdən sonra ondan ibadət yolunda bəhrələnmək olar. Hədisdə oxuyuruq: ***"Fəqirlik zamanı qəzəbli, varlı olanda məğrurdur."*** Bəli, o, var-dövlət gördükdə lovğalanır, fəqirliyə düşdükdə bütün dostlardan üz döndərir. O, düşdüüyü vəziyyətdə hamını günahkar sayır. Onda səbrdən, dözümdən əsər-əlamət yoxdur. Bütün ətrafdakılar onu təngə gətirir.

Hədisdə buyurulur: ***"Yaşa dolduqda işi yaddan çıxarır, asudəlikdə isə qəflətə varır."*** Nəfs bir təhlükə hiss etdikdə bu təhlükədən qurtarmağa çalışır. Asyiş zamanı isə qəflətə düşər olur. Bəla nazil olanda, şəhərlər bombalananda, raketlər atılanda nəfs duaya, raz-niyaza üz tutur. Təhlükəli məqamlarda təvəssül duası, aşura ziyarəti yada düşür. Elə ki, sülh bərqərar olur, ah-nalədən əsər-əlamət qalmır. Bəli, nəfs bu xasiyyətdədir. Əmin-amanlıq zamanı o nə Allahı, nə də Allahın əzabını yada salır. Nəfs həmin şeytanın dostudur ki, insanları azdıracağına and içmişdir. Qurani-kərimdə oxuyuruq: ***"Şeytan dedi: And olsun izzət və cəlalına, bütün xalqı azdıracağam..."***¹

¹ "Sad", 82, 83.

Şeytan məhz nəfs yolu ilə insanı aldadır və cəhənnəmə sürükləyir. Qəlbin yolunu şeytana açan da nəfsdir. Diqqətini toplaya bilən insan anlayır ki, belə bir nəfslə keçinmək yox, ona qarşı savaşa qalxmaq lazımdır.

Merac hədisində oxuyuruq: *“Nəfs dəvəquşu kimidir. Çox yeyir və yükləndikdə pərvaz etmir.”* Nəfs mütalibəyə, ibadətə dəvət olunduğu vaxt üzünü yana çevirir, əsəbi olduğunu, diqqətini toplaya bilmədiyini bəhanə gətirir. Amma elə ki, televiziya da əlaqəsiz bir film göstərilir, bütün diqqətini həmin filmə toplayır, heç bir səhnəni nəzərdən qaçırmır. Bəli, o günahda diqqətlidir, ibadətdə isə diqqətsiz! Hədisin davamında buyrulur: *“Nəfs xərzəhrə (oleandra) kimidir. Rəngi gözəldir, dadı acı. Nəfs və onun işləri zahirən gözəl, aldadıcıdır. Daxili isə öldürücü zəhərlə doludur. O zahirən təqva, elm, zöhd libası geyir. Batinindəki şeytani fikirlərdən isə bir Allah xəbərdardır. Onun sözləri gözəl, həm də azdırıcıdır. Ardınca gedənləri haraya apardığı bilinmir. O əvvəlcə ibadətdən, irfandan danışır. Əmələ gəldikcə isə nə ibadət yadına düşür, nə də dua. Onu namazın qəzaya getməsi narahat etmir. Hər şeyin müvəqqəti, mərifətin nisbi olduğu nəzərə çatdırılanda etiqadı süstləşir. Çətin ki, o*

Allaha münasibətdə hansısa bir məsuliyyət hiss
edə.

ONUNCU DƏRS

DÜNYA VƏ DÜNYAGIRLƏRİN MƏZƏMMƏTİ

«يَا أَحْمَدُ؛ أَبْغِضِ الدُّنْيَا وَآهْلِهَا وَ أَحِبِّ الْآخِرَةَ وَ آهْلِهَا. قَالَ يَا رَبِّ؛ وَمَنْ أَهْلُ الدُّنْيَا وَمَنْ أَهْلُ الْآخِرَةِ؟ قَالَ أَهْلُ الدُّنْيَا مَنْ كَثُرَ أَكْلُهُ وَ ضِحْكُهُ وَ نَوْمُهُ وَ غَضَبُهُ. قَلِيلُ الرِّضَا، لَا يَغْتَذِرُ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهِ وَ لَا يَقْبَلُ عُذْرَ مَنْ إِغْتَذَرَ إِلَيْهِ. كَسَلَانُ عِنْدَ الطَّاعَةِ وَ شَجَاعُ عِنْدَ الْمَعْصِيَةِ. أَمَلُهُ بَعِيدٌ وَ أَجَلُهُ قَرِيبٌ، لَا يُجَاسِبُ نَفْسَهُ. قَلِيلُ الْمُنْفَعَةِ، كَثِيرُ الْكَلَامِ، قَلِيلُ الْخَوْفِ، كَثِيرُ الْفَرَحِ عِنْدَ الطَّعَامِ وَ إِنَّ أَهْلَ الدُّنْيَا لَا يَشْكُرُونَ عِنْدَ الرَّخَاءِ وَ لَا يَصْبِرُونَ عِنْدَ الْبَلَاءِ. كَثِيرُ النَّاسِ عِنْدَهُمْ قَلِيلٌ، يَحْمِدُونَ أَنْفُسَهُمْ بِمَا لَا يَفْعَلُونَ وَ يَدَّعُونَ بِمَا لَيْسَ لَهُمْ وَ يَتَكَلَّمُونَ بِمَا يَتَمَنَوْنَ وَ يَذْكُرُونَ مَسَاوِي النَّاسِ وَ يُخْفُونَ حَسَنَاتِهِمْ. فَقَالَ يَا رَبِّ: كُلُّ هَذَا الْعَيْبِ فِي أَهْلِ الدُّنْيَا؟ قَالَ: يَا أَحْمَدُ؛ إِنَّ عَيْبَ أَهْلِ الدُّنْيَا كَثِيرٌ فِيهِمُ الْجَهْلُ وَ الْحُمْقُ. لَا يَتَوَاضَعُونَ لِمَنْ يَتَعَلَّمُونَ مِنْهُ وَ هُمْ عِنْدَ أَنْفُسِهِمْ عَقْلَاءُ وَ عِنْدَ الْغَارِفِينَ مُهْمَاءُ»

DÜNYA VƏ AXİRƏT İSTƏYİNİN MAHIYYƏATI, BU İKİ İSTƏYİN MƏRHƏLƏLƏRİ

Merac hədisinin davamında Allah-təala öz peyğəmbərinə belə xitab edir: *“Ey Məhəmməd, dünya və onun əhlini düşmə, axirət və onun əhlini dost tut.”* Qeyd etməliyik ki, ayə və rəvayətlərdə məzəmmət olunan dünya axirətə aparan dünya yox, son məqsəd olan dünyadır. Yəni ayə və rəvayətlərdə dünya əhli deyildikdə dünyada yaşayan insanlar yox, dünya və onun nemətlərinə əsir olmuş insanlar nəzərdə tutulur. Əgər dünya nemətləri, eləcə də su, torpaq, səma Allahın ayətləridirsə, onlara məhəbbət necə məzəmmət oluna bilər?! Bundan əlavə yer üzündə məscidlər, məbədlər, barigahlar kimi müqəddəs yerlər mövcuddur. Əlbəttə ki, bu sayaq müqəddəs məkanlara məhəbbət məzəmmət oluna bilməz. Əgər axirətdə cəhənnəm varsa, cəhənnəmdə üsyankar insanlar varsa, axirət əhli dedikdə də bütün axirət əhli nəzərdə tutulmamışdır. Məgər cəhənnəm və cəhənnəm əhli sevgiyə layiqdirmi?!

Məzəmmət olunan dünya əhli son məqsədi dünya olan, dünya ləzzətlərindən savay fikir-zikri olmayan insanlardır. Dünya ləzzətləri ardınca qaçıb, axirət haqında düşünməyən insanlar,

doğrudan da məzəmmətə layiqdir. Bir sözlə, dünyanı sevməyin də mərtəbələri, dərəcələri vardır. Bir qrup insan dünyaya pərəstiş edir və axirət aləminə arxa çevirir. Belə bir dəstənin qurtuluşuna heç bir ümid yoxdur. Allah-təala bu insanlar haqqında buyurur: **“Bu kafirlər qiyaməti təkzib etdilər və biz cəhənnəm odunu qiyaməti təkzib edənlər üçün hazırlamışıq.”**¹ Dünyanı sevən bir başqa qrup isə axirət həyatına inansa da, bu iman onların əməlinə təsir etmir. Onlar dildə olmasa da, əməldə axirəti inkar etmiş olurlar. Əməldə sübuta yetirilməyən bir iman, təbii ki, səmərəsizdir. Belə bir iman susuz qalıb quruyan ağaca bənzəyir. Qurani-məciddə oxuyuruq: **“Məgər onlar yer üzünü gəzib özlərindən əvvəlkilərin aqibətini görmürlərmi?! Onlar bunlardan daha qüvvətli idilər. Onlar torpağı qazıb altını üstünə çevirmiş və yer üzünü daha çox abad etmişdilər. Peyğəmbərləri onlara açıq-aşkar möcüzələrlə gəlmişdi. Allah onlara zülm etmirdi. Onlar özləri özlərinə zülm edirdilər; Allahın ayələrini yalan hesab edib məsxərəyə qoymaqla pislik edənlərin aqibəti daha pis oldu.”**² İnandığına əməl etməyən insanın imanı

¹ “Furqan”, 11.

² “Rum”, 9, 10.

asta-asta əldən çıxır və nəhayət, bu insan kafirlər zümrəsinə qatılır.

Dünyanı sevənlər arasında elələri də var ki, axirətə inansalar da, dünyanı axirətdən üstün tuturlar. Onlarda həm dünyaya, həm də axirətə maraq vardır. Belələri haqqında Quranda buyurulur: **“Onların bir qismi də günahlarına etiraf etdi. Onlar yaxşı bir əməllə pis bir əməli bir-birinə qarışdırmışlar. Ola bilsin ki, Allah onların tövbələrini qəbul etsin. Həqiqətən Allah bağışlayan və rəhm edəndir.”**¹

Dünyamızda dünyanı sevənlərlə yanaşı axirəti sevənlər də vardır. Ayə və rəvayətlərdə axirət aşıqləri mədh olunmuşdur. Əlbəttə ki, axirət aşıqlərinin də dərəcələri vardır. Axirət aşıqləri zümrəsində ilk dərəcəni dünyaya rəğbətsiz insanlar təşkil edir. Bu insanlar dünya həyatında Allahın göstərişlərinə əməl edir və Allahın razılığı əsasında yaşayırlar. Onlar dünyaya və onda olan nemətlərə Allahın nişanələri kimi baxırlar. Dünya həyatında olan bütün gözəlliklər onlara Allahı xatırladır. Əməli olaraq belə bir məqama çatmaq asan deyil. İnsanın dünyaya rəğbətsiz olması çətin əldə olunan bir xüsusiyyətdir. Axirət aşıqləri arasında behişt neməti arzusunda olanlarla yanaşı,

¹ “Tövbə”, 102.

öz xoşbəxtliyini Allahın razılığında, onunla ünsiyyətdə görənlər də var.

Demək, ayə və rəvayətlərdə dünyaya əsir olan dünya əhli məzəmmət olunur və xoşbəxtliyini Allahın razılığında görən axirət əhli mədh edilir. Ayə və rəvayətlərdə dünya və axirət əhli müxtəlif sifətləri ilə yad edilir. Əgər bir insanda dünyapərəstlik sifətlərindən biri olarsa, bu onun dünyapərəstlər zümrəsindən hesab edilməsi üçün bəsidir. Əgər merac hədisində dünyapərəstlərin bir çox sifətləri sadalanmışdırsa, özümüzdə bu sifətlərdən birini gördükdə həyəcan təbili çalıb təcili tədbir görməliyik. Eləcə də, axirət əhli üçün sadalanmış sifətlərdən bəzilərini özümüzdə görmədikdə düşdünməməliyik ki, biz dünya əhliyik. Çünki həm dünya, həm də axirət əhlinin müxtəlif mərtəbələri vardır. Ayə və rəvayətlərdə dünyapərəstlik küfrə bərabər sayılmış, dünyapərəstlərə əbədi əzab vəd edilmişdir. Axirət əhlinə isə axirət nemətləri və əbədi səadət vəd edilir. Ayə və rəvayətlərdə bu da bildirilir ki, Allah hər iki dəstənin öz yoluna davam etməsi üçün mövcud maneələri aradan qaldırır. Qurani-məciddə oxuyuruq: “Hər kəs fani dünyanı istəsə, dilədiyimizə dünya matahını verərik. Sonra isə cəhənnəmi ona nəsib edərik. O, cəhənnəmə

qınanmış və qovulmuş bir vəziyyətdə daxil olar. Mömin olub axirəti istəyən və onun uğrunda çalışanların da zəhməti qəbul olunur.”¹

Quran buyurur ki, insanların bir qrupu bir anda ötüb-keçən dünyanı dost tutur və ondan sonranı düşünmürlər. Əlbəttə ki, Allah-təala bu insanlara bütün istədiklərini vermir. Dünyanın nizamına uyğun olaraq onların istəkləri həyata keçir. Allah hər kəsə öz nemətlərindən bir hissə verir. Demək, dünyapərəstlər heç də bütün arzularına çata bilmirlər. Dünya nemətlərinə əsir olub, onlardan cüzi bir hissəsini əldə edə bilən belələri əbədi əzaba düşər olur və məzəmmət olunmuş halda cəhənnəmə atılırlar. Ötəri dünya həvəsində olanların aqibəti belədir. Onlar cüzi və ötəri nemətlər xatirinə əbədi əzabı qəbul edirlər. Axirət aşıqları isə öz zəhmətlərinin bəhrəsini görərək əbədi behiştə mükafatlandırılırlar. Axirət həyatı arzusunda olanlar inanırlar ki, dünya həyatından sonra əbədi və dəyərli bir həyat vardır. Onlar bu inamlarını əmələ çevirərək axirət səadəti əldə etmək üçün çalışırlar. Maraqlıdır ki, əbədi axirəti qazanmaq üçün nə qədər zəhmət çəkmək lazım gəlir? Dünyapərəstlərə nəzər salın. Onlar ötəri dünya ləzzətləri üçün hansı əzab-əziyyətlərə

¹ “İsra”, 18, 19.

dözmürlər?! Onlar dünya ləzzətlərindən daha çox faydalanmaq üçün gecə-gündüz tər tökürlər. Həzrət Əli (ə) gecədən sübhədək ibadət etməsinə, göz yaşları axıtmasına baxmayaraq buyurur: *“Azuqə necə də az, yol necə də uzun...”*¹ Əlbəttə ki, axirət təlaşının şərti budur ki, bu təlaş Allaha imandan qaynaqlansın. Allah-təala bu halda buyurmur ki, biz behiştə onlara verdik. Buyurur ki, onlara təlaşları müqabilində əta etdik. Sözsüz ki, saleh möminlərin mükafatı onların əməllərindən qat-qat böyük olur. Bu barədə buyurulur: **“Hər kəs yaxşı iş görsə, ona on qat mükafat verərik.”**² Başqa bir ayədə isə belə buyurulur: **“Hər kəs yaxşı iş görsə, ondan da üstün bir mükafat alar.”**³ Allah-təala behişt əhlinə təsəvvürə gəlməyəcək qədər mükafat verir. Bu nemətlərin qədərini və ləzzətini dərk etmək gücümüz yoxdur. Bütün bu nemətlər möminlər tərəfindən istənilmədiyi halda əta olunacaq. Çünki insan yalnız təsəvvür etdiyi şeyi istəyə bilər. Allah isə öz mömin bəndələrini misilsiz nemətlərlə mükafatlandırmaq istəyir. Başqa bir ayədə buyurulur: **“Gecəni oyaq**

¹ “Nəhcül-bəlağə”, x. 74.

² “Ən`am”, 160.

³ “Nəml”, 89.

qalanların (ibadət edənlərin) mükafatının hansı nemətlər və ləzzətlər olduğunu kimsə bilmir.”¹

***İSLAM VƏ KÜFR, DOSTLUQ VƏ
DÜŞMƏNÇİLİYİN MEYARI***

Bəzi rəvayətlərdə buyurulur ki, dünya əhlinə düşmən olun. Bu o demək deyil ki, kimdə dünyapərəstlik xüsusiyyəti gördükdə onunla düşmənçilik edək. Möminlə düşmən olmaq günahdır. Əgər mömin günaha yol verirsə, onunla yox, onun ləyaqətsiz əməli ilə düşmənçilik etməliyik. Rəvayətdə nəql olunur ki, Allah dost tutduğu kəslə heç vaxt düşmənçilik etməz və bu şəxsdən ləyaqətsiz bir iş baş verdikdə Allah onun həməni əməli ilə düşmən olar. Kafirlə düşmənliyin də öz yolu var. Kafir min bir xeyir iş görmüş olsa da, Allah onu düşmən tutur. Amma onun yaxşı əməllərini yaxşı kimi yazır. Demək, İslam nəzərində əsas məsələ imanla küfrdür. Özü də elə bir iman ki, qəlbə kök atmış olsun. Hansısa ləyaqətsiz iş möminin, hansısa yaxşı bir iş kafirin şəxsiyyətini dəyişmir. Merac hədisinə əsaslanaraq, bütün dünya əhlini düşmən tutmaq düzgün deyil. Əgər bir ləyaqətsiz işə görə insan düşmən tutulması olsa, hamıdan əvvəl özümüzü düşmən saymalıyıq.

¹ “Səcdə”, 17.

Çünki hər birimizdə dünya əhlinin məzəmmət olunmuş sifətlərindən vardır.

DÜNYA ƏHLİNİN İYİRMİ XÜSUSİYYƏTİ

Merac hədisinin davamında həzrət Peyğəmbər (s) Allah-təaladan dünya və axirət əhlinin xüsusiyyətləri haqqında soruşur. Allah-təala əvvəlcə dünya əhlinin iyirmi xüsusiyyətini, sonra isə axirət əhlinin xüsusiyyətlərini sadalayır. Hədisdə oxuyuruq: *“O kəs dünya əhlidir ki, çoxyeyən, çoxgülən, çoxyatan və çoxqəzəblənən olsun.”* Bəli, dünya əhlinin ilkin xüsusiyyəti qarınqululuqdur. Dünyapərəstliyin qarından başlamasına heç bir şübhə yoxdur. Qarın bir çox fəsadların səbəbkarıdır.

Qarınqulular öz qarınlarını doldurmaq üçün haram mala da əl atır, sonra isə başqa mənfə istəklərin ardınca gedirlər.

İnsanın, hətta yeni doğulmuş körpənin diqqətini ilk öncə özünə cəlb edən şey qidadır. Əksər dünya əhli qarın ardınca gəzir. Axirət əhli isə əksinə, çoxyeyən deyildir. Onlar vəzifələrini icra etmək üçün qüvvəyə ehtiyac duyduqlarından qədərincə qidalanırlar. Onların qidalanmaqda məqsədi ləzzət almaq yox, qüvvə əldə etməkdir.

Dünyapərəstlərin ikinci xüsusiyyəti çox gülməkdir. Dünya əhli axirət fikrində

olmadığından, Allahdan çəkinmədiyindən vaxtını deyib-gülməklə keçirir. Aqibəti haqqında düşünən, Allahdan qorxan insan ömrünü hədsiz şadlıqda, deyib-gülməkdə keçirməz. Amma axirət əhli, axirət haqqında düşünən kəs axirət üçün çalışdığı halda öz aqibətindən nigarandı. O, Allahın razı qalmayacağından, behişt nemətlərindən məhrum olacağından qorxur. Bu səbəblərdən də vaxtını boş-boş danışıklara, yersiz deyib-gülməyə sərf etmir. Bu o demək deyil ki, mömin qaşqabaqlı olmalıdır. Möminin dodaqlarına daim təbəssüm qonmuşdur. O xoş zahiri görkəmə malikdir və ətrafdakılarla xoş rəftar edir. Daxilində isə öz aqibətindən nigarandır. Möminin təbəssümü zahirdədir. Batinində isə ilahi vəzifələrinə əməl edib-etmədiyindən nigarandır. Mömin şəxs bu sayaq nigarənçılıqlardan heç vaxt rahat deyil. Dünyapərəstlərin üçüncü xüsusiyyəti çox yatmaqdır. Öz axirətindən, gələcəyindən nigarən olmayan insan son mənzilə çatmış kimi rahat və ağır yatır. Təbii ki, çox yeyən insan ağırlaşır və onu yuxu basır. Ayıldıqda isə fikri-zikri qarnını dadlı yeməklərlə dolurmaq, yumşaq yorğan-döşəkdə xoruldamaqdır. Axirət əhli isə əksinə, ömrünün bir

dəqiqəsini də hədəyə vermək istəmir. Onun gözləri yuxuya gedəndə də qəlbi oyaqdır.

Dünyapərəstlərin dördüncü xüsusiyyəti budur ki, onlar daim özlərindən razı, ətrafdakılardansa narazıdırlar. Onlar daim özlərindən razı, ətrafdakılardansa narazıdırlar. Onlar çətinliyə dözmür, rahatlıqlarını pozacaq bir iş baş verdikdə özlərindən çıxırlar. Onların yeganə məqsədi dünya həyatını xoş keçirməkdir. Ona görə də başqalarından ehtiram və itaət intizarında olurlar. Başqaları onların istəyini yerinə yetirmədikdə özlərindən çıxır, qaşqabaqlarını tökür, qəzəblənirlər. Ağillı insan daim xoş hadisələr intizarında olmamalıdır. Məgər bütün ömrü boyu acı hadisələrlə rastlaşmamış insan varmı?! Təbiət hadisələri, xəstəlik, müxtəlif problemlər hamının qarşısına çıxan bir məsələdir. Eləcə də ictimai münasibətlərdə etirazlarla qarşılaşmaq təbii bir işdir. Merac hədisində oxuyuruq: *“Narazı qalmaq, pislik etdikdə üzr istəmək, üzr istəyəni bağışlamamaq dünya əhlinin xüsusiyyətlərindəndir.”* Bəli, başqalarına qarşı tələbkarlıq və narazılıq dünya əhlinin beşinci xüsusiyyətidir.

Dünya əhlinin altıncı xüsusiyyəti bir kəsin haqqını tapdadiqda ondan üzr istəməmələridir.

Üzr istəmək insanın sadəliyindən doğan bir xüsusiyyətdir. Dünyapərəstlər isə özlərini o qədər böyük bilirlər ki, hətta zülm etdikləri kəsdən də üzr istəməyi özlərinə sığışdırmırlar. Uşaqlarda da belə bir xüsusiyyət var. Uşaqlar da üzr istəməyə çətinlik çəkirlər. Ona görə də uşağın tərbiyəsində bu məsələyə ciddi fikir vermək lazımdır. Uşağa öyrədilməlidir ki, insan səhv etdikdə üzr istəməlidir. Belə bir xüsusiyyəti uşaqlara bağışlamaq mümkün olsa da, yetkin insanların belə rəftarını bağışlamaq olmaz. Mömin şəxs başqalarına münasibətdə səhvə yol verdikdə dərhal üzr istəyir. Bu xüsusiyyət insanı tövbəyə sövq edən səbəblərdəndir. Üzr istəməyən, əməllərindən peşiman olmayan insan öz səhv hərəkətlərinə bəhanələrlə don geyindirməyə çalışır. Dünya əhlinin yeddinci xüsusiyyəti başqaları üzr istədikdə onların üzrünü qəbul etməmələridir. Onlar ən kiçik səhvi belə bağışlamaq istəmirlər. Öz nöqsanına görə üzr istəməyən insan başqalarının da üzrünü qəbul etməyə bilər. Amma öz səhvlərinə görə üzr isəyənlər başqalarının da üzrlərini qəbul edirlər.

Hədisin davamında buyurulur: *“İbadətdə süst, günahda isə qəhrəmandırlar. Ölümləri yaxın olduğu halda arzuları uzun-uzadıdır və özləri ilə*

hesab aparmırlar." Dünya əhlinin səkkizinci xüsusiyyəti ibadətdə süstlük və günahda şücaətdir. Belələri daim ibadəti təxirə salır, namazı vaxtında qılmır, vaxtlarını boş yerə sərf edirlər. Allah-təala bu xüsusiyyəti münafıqların sifətlərindən sayır və buyurur: **"Münafıqlar ikrah və süstlüklə namaz qırlarlar."**¹ Günaha gəldikdə isə onlar şücaətə gələr, ilahi qanunları pozmaqda heç bir süstlük göstərməzlər.

Dünyapərəstlərin doqquzuncu xüsusiyyəti uzun-uzadı arzulara malik olmalarıdır. Onlar dünyanı son bildiklərindən yalnız dünya üçün çalışırlar. Uzun-uzadı arzular dünyaya belə bir münasibətin təbii sonluğudur. Allah-təala bu barədə buyurur: **"Onların hər biri min il yaşamağa meyllidir."**² Düşüncəsini uzun-uzadı arzulara əsir edən insan ömrünün qısalığı barədə düşünmür. O, anlamır ki, bir belə arzuya qısa bir həyatda çatmaq mümkünsüzdür. Məgər altmış-yetmiş illik bir ömürdə dünya ilə bağlı bütün arzulara çatmaq mümkündürmü?! İnsan anlamalıdır ki, dünya ilə bağlı bütün arzulara çatmaq üçün yüz illər ömür sürməlidir. Dünya əhli dünyaya o qədər vurulur

¹ "Tövbə", 54.

² "Bəqərə", 91.

ki, arzularının uzunluğunun ömrünün uzunluğu ilə uzlaşmadığını hiss etmir.

Dünya əhlinin onuncu xüsusiyyəti özləri ilə hesab aparmamalarıdır. Dünyapərəstlər yalnız dünya və onun ləzzətlərini tanıyırlar. Şübhəsiz ki, onlar bütün məqsədlərinə çata bilmirlər. Dünya nemətlərindən nə qədər çox faydalansalar da, bunu az hesab edir, ona görə də hesab çəkməyi zəruri saymırlar. Onların hesab gününə də əminliyi yoxdur. Qiyamətdə hesab verəcəyinə inanan insan dünyada da özü ilə hesab çəkir. Axirət sorğu-sualına etiqadlı insan daim öz əməllərinə diqqət yetirir, Allahı narazı salacaq işlərdən çəkinir. Quran və rəvayətlərdə insanın özü ilə hesab aparması ciddi şəkildə tapşırılmışdır. İmam Sadiq (ə) buyurur: *“Əməllərinizin hesab vaxtı çatmamış özünü özünüzlə hesab aparmağa çalışın.”*¹ Mömin ömrünün hər saati haqqında düşünür. Gecələr yatmazdan qabaq gün uzunluğunu gördüyü işləri xatırlayır. Hansısa günaha yol verdiyini yada saldıqda tövbə edir və buraxdığı nöqsanı aradan qaldırmağa çalışır. Axirət hesabına inanmayan insan isə ayların və illərin necə ötüb keçdiyini hiss etmir. Layiqli əməl ilə çirkin əməl arasında fərq görmür.

¹ “Biharül-ənvar”, c. 70, s. 73.

Hədisin davamında buyurulur: *“Dünya əhli başqalarına xeyir verməz, çox danışar, Allahın məqamından çəkinməz, təam gördükdə çox şadlanar. Onlar asayiş vaxtı şükür etməz, bəla qarşısında səbirsiz olarlar.”* Dünya əhlinin on birinci və on ikinci xüsusiyyəti onların başqalarına xeyir verməmələri və çox danışmalarıdır. Onlar ağız dolusu danışar, böyük iddialar edər, əmələ çatdıqda isə cəmiyyətə heç bir xeyir verməz, verdiyi sözlərin arxasında dayanmazlar.

Dünyapərəstlərin on üçüncü və on dördüncü xüsusiyyəti Allahdan az qorxmaları və süfrə gördükdə sevinmələridir. Onlar Allahdan, axirətdən və əməllərinin nəticələrindən qorxmaz, burunlarına xoş təam qoxusu dəydikdə şadlanarlar.

Dünya əhlinin on beşinci xüsusiyyəti onların asayişə şükür etməmələri və bəla qarşısında səbirsizlik göstərmələridir.

Merac hədisinin davamında buyurulur: *“Xalqın böyük işlərini kiçik sayar, görmədikləri işlərə görə lovğalanar, vücudlarında olmayan bir şeyi iddia edər, arzularından danışar, daim xalqın pisliyini təkrarlayar, yaxşılığını isə dilə gətirməz.”* Dünya əhlinin on altıncı xüsusiyyəti xalqın xeyirli işlərini görməməzliyə vurmaq, böyük xeyirxahlıqları kiçik saymaqdır. Onlar başqalarının yaxşılıq etməyini də özlərinə sığışdırmırlar. Onlardan kimsənin biliyi

haqqında soruşulduqda mızıldana-mızıldana cavab verərlər. Başqalarının xidmətlərini, ibadətlərini, fədakarlıqlarını görməməzliyə vurur, öz əhəmiyyətsiz işlərini böyük göstərməyə çalışırlar.

Dünya əhlinin on yeddinci və on səkkizinci xüsusiyyəti onların görmədikləri işlərlə öyünmələridir. Onlar özlərində olmayan bir şeyi iddia edərlər, nəinki kiçik işlərini böyük göstərər, hətta əslində görmədiyi işlərdən ağız dolusu danışirlar. Bu insanlar görmədiyi işlərə görə də xalqdan tərif umarlar. Axirət əhli isə öz xeyir işlərini mənfi saxlayar və başqalarının bu işlərdən xəbər tutmasına səy göstərməz.

Dünya əhlinin on doqquzuncu və iyirminci xüsusiyyəti başqalarından olan təmənnaları açıqlamaq və ətrafdakılarda eyib axtarmaqdır. Söhbətin bu yerində həzrət Peyğəmbər (s) təəccüblə ərz etdi: *“Pərvərdigara, dünya əhlində bir bu qədər eyib varmı?! Allah-təala buyurdu: “Ey Məhəmməd, dünya əhlinin eyibi çoxdur. Onlar həm də cahil və axmaqdırlar. Onlar müəllimləri qarşısında təvazö göstərməz, özlərini aqillər zümərəsindən sayarlar. Özləri isə ariflərin nəzərində axmaqdan başqa bir şey deyillər.”*

ON BİRİNCİ DƏRS

AXİRƏT ƏHLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

«يَا أَحْمَدُ؛ إِنَّ أَهْلَ الْخَيْرِ وَ أَهْلَ الْآخِرَةِ رَقِيقَةٌ وَجُوهُهُمْ، كَثِيرٌ حَيَاتُهُمْ، قَلِيلٌ حُمُقُهُمْ، كَثِيرٌ نَفْعُهُمْ، قَلِيلٌ مَكْرُهُمْ. النَّاسُ مِنْهُمْ فِي رَاحَةٍ وَ أَنْفُسُهُمْ مِنْهُمْ فِي تَعَبٍ، كَلَامُهُمْ مَوْزُونٌ. مُحَاسِبِينَ لِأَنْفُسِهِمْ، مُتَعَبِينَ لَهَا. تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَ لَا تَنَامُ قُلُوبُهُمْ. أَعْيُنُهُمْ بَاكِئَةٌ وَ قُلُوبُهُمْ ذَاكِرَةٌ. إِذَا كُتِبَ النَّاسُ مِنَ الْغَافِلِينَ كُتِبُوا مِنَ الذَّاكِرِينَ. فِي أَوَّلِ النِّعْمَةِ يَحْمَدُونَ وَ فِي آخِرِهَا يَشْكُرُونَ، دُعَائُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مَرْفُوعٌ وَ كَلَامُهُمْ مَسْمُوعٌ. تَفْرَحُ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ وَ يَدُورُ دُعَائُهُمْ تَحْتَ الْحُجُبِ، يُحِبُّ الرَّبُّ أَنْ يَسْمَعَ كَلَامَهُمْ كَمَا تُحِبُّ الْوَالِدَةُ الْوَلَدَ»

AXİRƏT ƏHLİ

Merac hədisinin bu hissəsində axirət əhlinin xüsusiyyətləri sadalanmışdır. Allah-təala onların birinci və ikinci xüsusiyyətləri haqqında belə buyurur: *“Ey Məhəmməd, axirət və xeyir əhlinin çöhrələri nəcabətli, həyələri çoxdur.”* Bəli, həyasız insanlar çirkin işlərə qədəm qoyarkən kimsədən utanmırlar. Dünya əhli gündə çirkin və ləyaqətsiz sayılan işləri o qədər təkrarlayırlar ki, həyələri puç olub gedir. Axirət əhli isə pis işlərdən çəkinməyi özünə vəzifə bildiyindən fitri həyasını əldən vermir.

DİN ALİMLƏRİNİN VƏ ÖVLİYALARIN HƏYA XÜSUSİYYƏTİ

Din alimləri və Allah dostları arasında həya bariz təcəssüm etmiş bir xüsusiyyətdir. Müasir alimlərdən sayılan mərhum Əllamə Təbatəbai o qədər həyalı olmuşdur ki, gözünü ətrafdakıların gözünə dikməkdən belə çəkinmişdir. Mərhum alim buyurur: *“Mərhum Şeyx Məhəmməd Hüseyn Kompani o qədər həyalı idi ki, dərs zamanı öz şagirdlərinin gözünə də baxmazdı.”* Müasiri olduğumuz başqa din alimlərini də belə görmüşük. Rəvayətdən də belə görünür ki, axirət əhli həyalı olur, hətta ətrafdakıların hüququnu

pozmaqdan çəkinir, kimsəyə qarşı ədəbsizlik etmir. Onlar Allahın müqəddəs zəti qarşısında daim başıaşağıdırlar. Ustadlarımızdan biri belə buyururdu: "Təqəüdə çıxdıqdan sonra Nəcəfdə sakin olmuş bir şəxs vardı. Uca qamətə malik olan bu şəxs yol getdiyi vaxt başını dik tutsa da, sanki onun aşağı əyilmiş ikinci bir başı vardı. Anlamırdım ki, o nə üçün belə görünür. Bir gün o vəsiyyəət etmək üçün alimlərdən bəzilərini evinə dəvət etdi. Onların hüsurunda dedi: "Pərvərdigara, sən şahidsən ki, həddi-bülüğ olduğum gündən indiyədək bilərəkdən günah etməmişəm." Bəli, insanın ölümündən qabaq bu sayaq sözlər deməsi üçün böyük əsas lazımdır. Mən onun bu sözlərindən sonra anladım ki, nə üçün yol gedərkən başıaşağı görünürmüş. Onun sözləri həqiqət idi."

Axirət əhli Allah qarşısında daim özünü xəcalətli sayır. Onlar daim başqalarının hüquqlarına riayət edir, kimsənin haqqını pozmaqdan qorxurlar. Dünya əhli isə öz hərəkətlərində nə Allahdan çəkinir, nə də insanlardan.

Hədisdə oxuyuruq: *"Axirət əhlinin nadanlığı azdır, faydaları böyükdür, məkrələri cüzidir."* Axirət əhlinin üçüncü xüsusiyyəti onların daim aqılanə və nizamlı hərəkət etməsi, nadanlığa yol

verməməsidir. Dördüncü xüsusiyyət isə axirət əhlinin cəmiyyətə böyük faydalar verməsidir. Beşinci xüsusiyyət isə budur ki, onlar başqaları ilə səmimi rəftar edər və hiylədən çəkinərlər.

Özləri əziyyət çəkdikləri halda, xalqa zərər vurmamaları axirət əhlinin altıncı xüsusiyyətidir. Onlar əzab-əziyyətə dözər, amma başqalarının hüququnu pozmazlar. Ustadlarımızdan biri ayətullah Riza Məhəmmədtəqi Şirazi haqqında belə bir əhvalat nəql edirdi: Mərhum alim Samirranın sayılıb-seçilən fəqihlərindən idi. İngilislərə qarşı cihad fitvasını da verən o olmuşdu. Onun şagirdlərindən olan mərhum şeyx Məhəmməd Kazim Şirazi nəql edir ki, bir gün günbatan vaxtı evdən çıxarkən mərhum alimin mənzilimin qarşısında o baş-bu başa getdiyini gördüm. Salam verib, nə gözlədiyini soruşdum. Buyurdu: "Sizi gözləyirdim." Soruşdum ki, bəs nə üçün qapını döyməyib? Buyurdu: "Bilmirdim ki, adətən bu vaxtlar evdən çıxırsınız. Zəhmət vermək istəmədim." Soruşdum ki, nə əmri var? Buyurdu: "Şəhriyyəni (maaşını) gətirmişəm." İslam dünyasında şöhrət tapmış bir alimin öz şagirdinin şəhriyyəsini evinə gətirməsi çox təəccüblü bir hadisədir. İnsanda böyüklüyə bax ki, hətta şagirdinin qapısını döyüb. Ona zəhmət vermək

istəmir! Axirət əhlinin yeddinci xüsusiyyəti onların ölçü-biçili danışmalarıdır. Onlar danışmazdan qabaq düşünər, deyəcəkləri sözün xeyir-zərərinə götür-qoy edər, Allahın razılığı olmayan bir söz danışmazlar. Onlar nə başqalarının başa düşməyəcəyi tərzdə mürəkkəb danışar, nə də təkrarlarla dinləyicini yorurlar. Bəli, axirət əhli danışqda ölçü gözləyir. Axirət əhlinin səkkizinci xüsusiyyəti odur ki, daim özü ilə hesab aparır. Rəvayətlərdə tövsiyə olunur ki, insan hər gecə özü ilə hesab aparsın. İşdə iki nəfər şərikin olduğu və biri o birinə sərmayə tapşırıqda ardıcıl şəkildə ondan hesab istəyir. Tapşırılır ki, insan özündən bir şərikin hesab tələb etməli, ömür sərmayəsinin hara xərcləndiyi barədə soruşmalıdır. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: *“Qiyamətdə hesaba çəkilməzdən qabaq özünüzlə hesab aparın.”*

Axirət əhlinin doqquzuncu xüsusiyyəti budur ki, onlar tutduqları yolda, əzab-əziyyətdən çəkinməzlər.

QƏLB OYAQLIĞI

Axirət əhlinin onuncu xüsusiyyəti budur ki, gözləri yuxuya getsə də, qəlbləri oyaq qalar. İnsan bir şey barədə dərinlən və daimi düşündükdə nəinki oyaq vaxtı, hətta yuxuya getdikdə də həmin

düşüncədən ayrıla bilmir. Çünki istək və diqqət həmin mövzuya yönəlmişdir. Elm vurğunu olan bəzi tələbələr hətta yuxuda da mütaliə edirlər. Hətta bəzi böyük şəxsiyyətlərin müəyyən çətin bir məsələnin həllini yuxuda tapdıqları bildirilir.

Dostlardan biri belə nəql edir: Mən öz dərslərimdən əlavə “Mütəvvəl”də oxuyurdum. Mütaliəm gecə yarıyadək çəkirdi. Anam dəfələrlə oyanıb “hələ də oxuyursan, yatmırsanmı” deyə soruşardı. Mən hələ öz dərslərimi başa vurub Mütəvvələ keçməmişdim. Düşündüm ki, əgər Mütəvvəl də mütaliə etsəm anam narahat olar. Anamı razı salmaq məqsədi ilə həmin kitabın mütaliəsini saxladım. Yuxuda gördüm ki, əyləşib Mütəvvəl mütaliə edirəm. Kitabın səhifəsini kəlmə-kəlmə oxuyub, onun haşiyələrinə keçdim. Mütaliə etdiyim məsələləri zəhnimdə qruplaşdırdım. Səhər yuxudan durduğum vaxt yuxuda Mütəvvəl oxuduğumu xatırladım. Yuxuda nə oxumuşdumsa, hamısı yadımda idi. Həmin gün həmişəkindən də yaxşı tədris edə bildim...

Çox güman ki, Allah-təala həmin şəxsə anasına ehtiram göstərdiyi üçün belə bir lütf etmişdir. Bəli, insan bir mövzu haqında ardıcıl düşündükdə yuxuda da həmin düşüncə davam edir. Axirət əhli Allahı və onun övliyalarını dərin bir məhəbbətlə

sevdiklərindən yuxuları da onlarsız keçmir. Oyaq vaxtı mövcud olan hal yuxuda da davam edərsə, insan sanki iki ömür yaşamış olar. Belə bir məqama çatmış insanlar düşüncələrindəki məfhumu daha aydın dərk edirlər. Çünki yuxu halında olan insanın ruhu bədənə bağlı bir çox meyllərdən uzaq olur. Mərhum Mirza Cavad ağa Məliki Təbrizi öz kitablarından birində yazır: “Elə bir adam tanıyıram ki, yuxu zamanı özünü (həqiqi dəyərini) tanıya bilir.” (Olsun ki, bu hal alimin özünə aiddir) Axirət əhlinin on birinci xüsusiyyəti onların gözlərinin ağlar, qəlblərinin daim Allah zirki ilə məşğul olmasıdır. Allah-təala buyurur: **“Hər kim Rəbbinin hüzurunda durmaqdan qorxmuş və nəfs istəklərindən qorunmuşdursa, həqiqətən, onun yurdu cənnətdir.”**¹

ÖVLIYALAR VƏ İLAHI ƏZƏMƏTDƏN QORXU

Axirət əhlinin qəlbinə Allah qorxusu hakimdir. Uyğun hal bu insanlarda çox güclüdür. Əslində onlar əməllərinin nəticəsindən, qəflət və bədrəmələrdən qorxurlar. Əlbəttə ki, istənilən bir adamda bədrəmələr olur və bu onun aqibətinə təsir edə bilər. Amma ilahi əzəmət qarşısındakı qorxu başqa bir qorxudur. İnsan istənilən bir

¹ “Naziat”, 40, 41.

əzəmət qarşısında kiçiklik hiss edir. Qarşısındakı mövcud nə qədər əzəmətli olsa, insan da o qədər həyacan keçirir. Məsələn, həzrət İmam Xomeynini (rəh.) hamı böyük əzəmətinə görə tanıyırdı. Xüsusi bir məclisdə onunla üzbəüz gələn insan İmamın baxışlarının təsiri altında sanki əriyirdi. İmam (rəh.) nə peyğəmbər, nə də məsum imam idi. O, sadəcə, Allahın bir bəndəsi idi. Amma Allaha müti olduğundan elə bir əzəmət əldə etmişdi ki, onunla qarşılaşanlar kiçiklik hiss edirdilər. Şübhəsiz ki, Allahın əzəmətinə olduğu kimi dərk etmək mümkünsüzdür. Amma Allahın əzəmət zirvəsini dərk edən insan daxilən lərzəyə gəlir. Demək, Allah qorxusu onun əzəmətinin dərkindən doğan təbii bir hissdir. İsfahanda dini elmləri tədris edən mərhum Axund Kaşinin təəccüblü bir hala malik olduğunu çoxlarından eşitmişəm. Bu şəxs rüku zamanı elə bir lərzəyə gəlirmiş ki, özünü saxlaya bilməzmiş.

Demək, axirət əhlinin xüsusiyyətlərindən biri də Allah qorxusudur. Əvvəlki dərsdə qeyd etdiyimiz kimi, axirət əhlinin də müxtəlif mərtəbələri var. Yuxarı mərtəbədə olanlarda uyğun xüsusiyyətlər daha kamil şəkildədir.

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Xalq qafillərdən sayıldığı vaxt, onlar zikr edənlərdən*

sayırlarlar." Bəzən cəmiyyətdə elə hadisələr baş verir ki, insanlar bu hadisələr nəticəsində özlərini unudurlar. Bu hadisələr həm sevindirici, həm də narahatedici ola bilər. Axirət əhli isə istənilən bir hadisə ilə qarşılaşdıqda Allahı yaddan çıxarmır. Quranda oxuyuruq: **"O insanlar ki, heç bir kəsb və ticarət onları Allahın zikrindən ayıra bilmir."**¹

Axirət əhlinin on ikinci xüsusiyyəti odur ki, nemətin əvvəlində Allaha həmd, sonra isə şükür edirlər. Allahı unutmayan insan bir nemət əldə etdikdə həmin neməti Allah tərəfindən bildiyindən ona həmd oxuyur. Eləcə də, nemətdən faydalandıqdan sonra şükür etməyi yaddan çıxarmır. Dünya əhli isə əldə etdiyi nemətin haradan gəldiyi ilə də maraqlanmır. Onlar bütün nemətləri öz təlaşları ilə qazandıqlarını zənn edirlər.

Hədisin davamında buyrulur: *"Axirət əhlinin duası göyə ucalar. Dedikləri qəbul olunar və mələklər onlardan razıdırlar."* Duanın Allaha doğru ucalması o demək deyil ki, Allah səmada qərar tutmuşdur. Bu təbir Allahın sonsuz məqamına bir işarədir. Başqa sözlə, Allahın əzəməti və geniş məqamı ilə insanlar arasındakı məsafə sonsuzdur. Allah mütləq varlı, bəndələr isə

¹ "Nur", 37.

fəqirdirlər. Allahın məqamı insanların düşüncəsindən çox-çox ucadır. Ona görə də duanın qəbul olması üçün dua insanın alçaq məqamından Allahın yüksək məqamına ucalmalıdır. Allah-təala Quranda buyurur: **“Pak söz ona tərəf yüksələr və pak sözü də yaxşı əməl qaldırar.”**¹ Rəvayətlərdə Allah tərəfindən qəbul olunmuş əməl haqqında *“o əməl yuxarı ucalır”* təbiri işlədirlər. Qəbul olunmayan əməl haqqında isə *“sahibinə doğru qayıtdı”* deyirlər. Axirət əhlinin sözü göyə qalxır, yəni məxluqlar həddini aşaraq, Allah dərgahına yol tapır.

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: “Onların duaları örtüklər altda dövrə vurur. Allah ana öz körpəsini sevdiyi tək, onların sözünü dinləməyi sevir.” Dini mənbələrdə bildirilir ki, ərş və kürsünün fəvqündə nurdan hicablar mövcuddur. Bu təbirlər bizim düşüncəmizlə Allahın əzəməti arasında olan məsafəni bildirmək üçün işlədilir. Allahı tanımaq istəyən insan bu hicabları kənara çəkməlidir. Əlbəttə ki, həmin hicablar, örtüklər də Allahın məxluqudur. Merac hədisinin bu cümləsində bildirilir ki, axirət əhlinin duası ilahi hicablara çatanadək ucalır. Orada isə dualar dövrə vurmağa başlayır. Allah-təala öz mömin

¹ “Fətir”, 10.

bəndələrinin dualarını dinləməyi xoşlayır. Allahın öz bəndəsinə məhəbbətini ananın öz körpəsinə məhəbbətinə oxşatması möminlərə olan böyük bir lütfdür. Sözsüz ki, bəndələrin Allaha məhəbbəti Allahın öz bəndələrinə məhəbbəti ilə müqayisəyə gəlməz. Varlıq aləmində mövcud olan bütün məhəbbətləri üst-üstə yığıb Allahın məhəbbəti ilə yan-yana qoysaq, onlar dərya bərabərində damlanı xatırladar. Çünki Allahın məhəbbəti nəhayətsizdir.

Qüdsi hədisdə bildirilir ki, bəndənin tövbəsi Allahı elə şad edir ki, onun bu şadlığı kimsəsiz səhrada itirdiyi dəvəsini və azuqəsini tapan adamın şadlığından qat-qat üstün olur. Dəvəsini və azuqəsini itirib ölümlə üzbəüz dayanmış insan onları yenidən tapdıqda necə sevinir? Bəli, Allah öz bəndəsinin tövbəsinə bundan da artıq şad olur. Əlbəttə ki, bu oxşatmalar hansısa mənalari insanlara anlatmaq üçündür. Əgər belə bir zərurət olmasaydı, Allahla bağlı məfhumları insanla bağlı məfhumlarla ölçmək düzgün olmazdı.

Rəvayətdə nəql olunur ki, Allah möminin duasını gec qəbul edər ki, o çox dua etsin. Çünki Allah öz mömin bəndəsinin səsinə dost tutur. Amma münafıqlar Allahdan bir şey istədikdə Allah onların istəyini dərhal verir ki, səslərini

kəssinlər. Çünki Allah münafıqlərin səsini
xoşlamır.

ON İKİNCİ DƏRS

AXİRƏT ƏHLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ BARƏDƏ SÖHBƏTİN DAVAMI

«وَلَا يَشْغَلُهُمْ عَنِ اللَّهِ شَيْءٌ طَرْفَةَ عَيْنٍ وَلَا يُرِيدُونَ كَثْرَةَ الطَّعَامِ وَلَا كَثْرَةَ
الْكَلَامِ وَلَا كَثْرَةَ اللَّبَاسِ. النَّاسُ عِنْدَهُمْ مَوْتَىٰ وَاللَّهُ عِنْدَهُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَدْعُونَ
الْمُذِيرِينَ كَرَمًا وَيُرِيدُونَ الْمُقْبِلِينَ تَلَطُّفًا. قَدْ صَارَتِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَهُمْ
وَاحِدَةً»

AXİRƏT ƏHLİ VƏ ALLAH DIQQƏT

Merac hədisində oxuyuruq: *“Axirət əhli həтта bir göz qırpımı da Allahdan qəflətdə olmur.”* Axirət əhlinin on üçüncü xüsusiyyəti budur ki, onlar heç zaman, bir an olsun belə Allahı yaddan çıxarmırlar. Bu barədə bir çox ayə və rəvayətlərdə danışılmışdır. Deyilmişdir ki, nə ticarət, nə də alış-veriş onları Allahın zikrindən ayırmaz;¹ *“Allahın nuru, ucaldılmasına və öz adının zikr edilməsinə icazə verdiyi o evlərdədir ki, orada səhər-axşam onu təqdis edib şəninə təriflər deyərlər.”*² Doğurdan da, bərbəzəkli dünyada insanın bir an olsun belə Allahı unutmaması təəccüblü bir işdir! Dünyagirlərin vəziyyəti məlumdur. Onlar dünyaya o qədər göz dikmişlər ki, Allahı qətiyyən yada salmırlar. Amma bir məsələni aydınlaşdırmaq lazım gəlir ki, Allahdan bir an olsun belə qəflətdə qalmamaq necə müyəssər olur? İnsanın bütün məqamlarda, o cümlədən mütaliə zamanı, əkin-biçin zamanı Allahı bir an olsun belə yaddan çıxarmaması nadir bir haldır. Axı insanın eyni zamanda həm dünyəvi bir iş ilə məşğul olması, həm də Allahı düşünməsi necə mümkün

¹ “Nur”, 37.

² “Nur”, 36.

olur? Gündəlik həyatımıza nəzər salsaq, görərik ki, bəzən həm xörək yeyir, həm də mütaliə edirik. Bəzən əlimizdə iş görə-görə yanımızdakı adamlarla söhbət edirik. Psixoloqlar təcrübədə sübut etmişlər ki, insan eyni zamanda yeddi, səkkiz iş görə bilər. Bəli, insan öz diqqətini və düşüncəsini bu sayaq bölə bilər. Əgər eyni zamanda iki iş görmək, iki şeyə diqqət ayırmaq mümkündürsə, insan əlində bir iş görə-görə Allahı da düşünə bilər. Allah zikri xasiyyətə çevrildikdən sonra artıq bütün çətinliklər aradan qalxır. Əllamə Təbatəbai buyurmuşdur: “İnsana bir müsibət üz verdikdə, məsələn, əziz bir adamını itirdikdə həmin insanın xatirəsi uzun müddət qəlbində yaşayır. İnsan gündəlik işlərinə məşğul olduğu halda itirdiyi insan haqqında düşünür.” Hər birimiz üçün elə bir müsibət üz vermişdir ki, hansısa bir işdən ayrıldığımız halda həmin müsibət haqqında da düşünmüşük. Beləcə, məhəbbətini dərin məhəbbətlə sevənlər bütün hallarda onun haqqında düşünürlər. Bütün bunları nəzərə alsaq, qəbul etməməliyik ki, dünyəvi işlər insanın diqqətini Allahdan yayındırır. Əgər insan ibadət zamanı yalnız Allah haqqında düşünməyə çalışsa, belə bir hal asanlıqla əldə olunar. Sözsüz ki, Allaha bu sayaq diqqət əldə etmək üçün bir müddət çalışmaq lazımdır. İmam Musa ibn Cəfər

(ə) buyurur: *“Allaha elə ibadət et ki, sanki Onu görürsən. Əgər sən də Onu görmürsənsə, O səni görür.”*¹ Mərhum Əllamə Təbatəbai buyurur: “Yuxarıdakı rəvayətdə zikr və diqqətin iki mərhələsinə işarə olunmuşdur. Birinci mərhələ odur ki, insan Allahın onu gördüyünü unutmasın. Bəzən insan bağlı bir otaqda olduğu vaxt pəncərədən kiminsə baxdığını hiss edir. O, bayırdakı şəxsi görməsə də, əmin olur ki, bayırdakı şəxs onu görür. Zikrin ikinci mərhələsi isə bəndənin Allahı görməsi hissidir. Allahın daim onu gördüyünü düşünən insan Allahın hüsurunu hiss edir. Allahın hüsurunu hiss etmək isə Allahı görməyə bərabərdir. Bəzən Allah-təala insanı qəflətdən ayırmaq üçün vasitələr qərar verir. O, müxtəlif vasitələrlə insanı qəflət bəlasından xilas edir. İnsanın diqqətinin Allaha cəlb olunması məhəbbətlə müşayiət olunarsa, insan bu diqqətdən böyük bir ləzzət alır. Deyilənləri aydınlaşdırmaq üçün bir misal çəkək: Təsəvvür edin ki, eyni bir məclisdə oturmuş iki nəfərdən biri o birini böyük məhəbbətlə sevsə də, öz sevgisini biruzə vermək istəmir. Amma onun qəlbi daim sevdیی insanın ixtiyarındadır. Əgər həmin şəxsin diqqəti bir an öz məhbubundan yayınsa və məhbubu hansısa işarə

¹ “Biharül-ənvar”, c. 25, s. 204.

ilə onun diqqətini özünə cəlb etsə, aşıq nə qədər ləzzət alır! Allahın qəflətdən ayıltdığı insanlar bu lütfün nə qədər dadlı olduğunu bilirlər. Əlbəttə ki, Allah-təala öz bəndələrini və dostlarını daim qəflət yuxusundan oyatmaq üçün tədbir tökür və mövcud rabitəni qırılmağa qoymur.

ÖVLIYALAR VƏ ALLAHLA HƏQQI TANIŞLIQ

Bura qədər söhbətimizin mövzusu bu oldu ki, insan eyni vaxtda həm Allaha, həm də başqa işlərə diqqət yetirə bilər, yəni insanın həm Allah, həm də Onun məxluqları haqqında düşünməsi mümkündür. Amma övliyaların diqqəti yalnız Allahda olmuşdur. Allah onlara elə bir mərifət əta etmişdir ki, bütün mövcudları varlıq aləminin nəhayətsiz günəşinin bir şüası kimi görürlər. Allahın məxluqunu gördükdə Allahı xatırlayan insan daim Allah haqqında düşünə bilir. Məsələn, şüa yaxud günəş əsas olduğundan şüanı görən insan günəş haqqında düşünə bilər. Övliyalar ətrafda müşahidə etdikləri bütün şeyləri Allahın sonsuz zatının məhdud şüası kimi qəbul edirlər. Onların əsas diqqəti Allaha doğrudur. Bu sayaq məsələlərdən danışmaq və onları dinləmək bizim gücümüzdə deyil. Sadəcə, maddi ləzzətlərdən çox-çox üstün olan ləzzətlərin mövcudluğunu yada salmaq istəyirik. İnsanların Allaha məhəbbətləri

müxtəlif dərəcələrdə olduğundan onların diqqətləri də bir-birindən fərqlidir. İlahi məhəbbətdən bir zərrə dadanlar daim onun haqqında düşünürlər. Vücudu başdan-ayağa ilahi eşq içində qərq olmuş insan Allah zikrini necə tərk edə bilər?! Allahın əzəmət və cəlalını dərk etmiş insan hansı başqa əzəmətə boyun əyər?! Bir sözlə, insan elə bir mərhələyə çatırsa ki, əsas diqqəti yalnız Allahın müqəddəs zatına yönəlsin və hər şeyi Onun nuru kimi görər. Müxtəlif dualarda və rəvayətlərdə oxşar məzmunlu təbirlərlə rastlaşırıq. Həqiqi ilahi mərifət əldə edən və qəlbi Allah nuru ilə işıqlanan övliyalar əvvəlcə Allahı görür, sonra isə Onun sifətlərinə nəzər salırlar. Bizlər, adətən, Allahı Onun sifətləri ilə tanıyıraq, amma ilahi mərifətə çatanlar, qəlbi ilahi nurla işıqlananlar yalnız Allahı gördükdən sonra Onun sifətlərini müşahidə edirlər. Belə bir mərhələyə çatıb, Allahın hüzzurunu dərk etmək üçün ciddi tələslərə ehtiyac var. Uyğun məqama yüksələn kəs Allahı bir an olsun belə yaddan çıxarmır.

Axirət əhlinin on dördüncü, on beşinci və on altıncı xüsusiyyətləri budur ki, onlar dünyagirlərdən fərqli olaraq çoxyeyən, çoxdanışan və geyimdə ifrata varan deyillər.

Axirət əhlinin on yeddinci xüsusiyyəti budur ki, onlar ətraflarındakıları ölü, Allahı isə diri və bağışlayan (kərim) bilirlər. Dünyapərəstlər daim cəmiyyətdəki mövqelərini qorumağa çalışır və başqalarının diqqətini cəlb etməyə cəhd göstərilər. Onlar ictimai fikiri yüksək qiymətləndirdiklərindən öz eyiblərini gizlətməyə çalışırlar. Əlbəttə ki, Allah da mömin bəndəsinin eyibinin açılmasını istəmir. Məsələ burasındadır ki, dünya əhli yalnız xalqın diqqətini cəlb etmək üçün öz eyiblərini pərdələyir. Axirət əhli isə xalqı sanki ölü sayaraq, yalnız Allahın nəzərlərini düşünür. Onlar öz vəzifələrini yerinə yetirir və başqalarının bu barədə nə deyəcəyi onları maraqlandırmır. Övliyaların əksinə olaraq, bizlər Allahın yox, daim xalqın nəzərlərini düşünür və pis işlərimizi xalqdan gizlətməyə çalışırıq.

Axirət əhlinin on səkkizinci xüsusiyyəti budur ki, onlar böyüklük edərək, arxa çevirənləri özlərinə tərəf çağırır və onlara üz tutanları məhəbbətlə qəbul edirlər. Axirət əhlinin başqalarını razı salmaqda məqsədi yalnız Allahın razılığını qazanmaqdır. Bəzən axirət əhli ilə dünya əhlinin əməli zahirən eyni cür görünür. Amma onların hər biri eyni bir işi müxtəlif niyyətlərlə icra edir. Dünyapərəstlər başqaları qarşısında təvazökarlıq

göstərərək onların diqqətini cəlb etmək istəyir və öz tərəfdarlarını artırmağa çalışırlar. Axirət əhli isə yalnız Allahı razı salmaq üçün onun bəndələrinə təvazö göstərirlər.

AXİRƏT ƏHLİNİN DÜNYAPƏRƏSTLƏRDƏN MÜHÜM FƏRQI

Axirət əhlinin on doqquzuncu xüsusiyyəti dünya və axirətin onların nəzərində fərqsiz, eyni olmasıdır. Bu xüsusiyyətin də o biri xüsusiyyətlər kimi mərtəbələri vardır. Dünyapərəstlərin isə axirətə etiqadı yoxdur və onlar yalnız dünya haqqında düşünlər. Allah-təala onların dilindən buyurur: **“Kafirlər deyirlər: “Dünya həyatımızdan başqa heç bir həyatımız yoxdur, ölürük və dirilirik, bizi öldürən ancaq ruzigardır...”**¹ Onlardan fərqli olaraq, axirət əhlinin bir dəstəsi ölümdən sonrakı həyata qəlbən inanır, amma onların inamı söz həddini aşmır. Bundan əlavə, onların axirətlə bağlı işlərində dünya rəngi olur. Məsələn, biz adətən gecə namazı qıldıqda dualarımızın qəbul olunacağını, ruzimizin artacağını gözləyirik. Bəzən gecə namazı vasitəsi ilə xalqın da diqqətini cəlb etmək nəzərdə tutulur. Bəli, bizlər çox vaxt Allaha ibadəti dünya

¹ “Casiyə”, 23.

nemətlərinə çatmaq üçün vasitə seçirik. Qədr gecəsi oyaq qalırıq ki, dünya ilə bağlı hansısa arzularımız yerinə yetsin. Qədr gecəsində oyaq qalmaq və həmin gecənin ibadəti kimi əzəmətli pərəstişləri yalnız dünya işlərimizin yoluna qoyulması məqsədi ilə yerinə yetiririk. Məlum olur ki, bizlər axirət işlərini dünyamız xatirinə istəyirik. Yəni dünyanı nağd bilir və əldən çıxarmaq istəmirik. Övliyələr isə axirəti də nağd bilmişlər.

Sübh iş dalınca gedib dolanışığ xərcini qazanmaq istəyən insan demir ki, indiki rahatlığım nağddır və özümü zəhmətə salmayacağam. Əksinə, ağıllı insanlar zəhmət çəkərək bəzən neçə illər sonra həyata keçəcək məqsədlər yolunda çalışırlar. İnsan universitetə daxil olur ki, yalnız neçə illərdən sonra ixtisas qazanıb, qazanc əldə etsin. Yaxşı nəticə əldə etmək üçün bir neçə il zəhmət çəkilməsini ağıl qəbul edir. Demək, insanın dünyada axirət səadəti üçün çalışması ağılsızlıq deyil. Əksinə, belə bir iş sağlam ağılın hökmüdür.

Bizlər dünya işlərinin nəticəsinə nə qədər inanırıqsa, övliyələr axirət işlərinin nəticəsinə bizdən də çox inanırlar. Çünki dünya işlərinin nəticəsinə bir o qədər də etibar yoxdur. Məsələn, əkin əkdiiyimiz vaxt məhsul götürəcəyimizə əmin olmuruq. Çünki əkin sahəsinə min bir bəla gələ

bilər. Bununla belə, insanlar əkir-becərir, gecə-gündüz zəhmət çəkib, nə vaxtsa bəhrə götürəcəklərini gözləyirlər. Əgər axirətə də bu qədər inanmış olsaydıq, axirət işlərini təxirə salmazdıq. Dünya işlərinin ləzzəti adətən bir saatdan çox çəkmir. Bu bir saatlıq ləzzətə çatmaqdan ötrü uzun müddət çalışırıq. Əgər əbədi axirət ləzzətlərinə çatmaqdan ötrü bir iş görmürüksə, demək, axirətə inamımız yoxdur. Güclü imana malik olan insan əbədi nemətləri qoyub, müvəqqəti nemətlər üçün ömrünü çürütməz.

Axirət əhli üçün dünya ilə axirətin fərqi yoxdur. Onlar həm dünyadan, həm də axirətdən faydalanırlar. Onlar dünya işlərini götür-qoy etdikləri kimi, axirət işlərini də götür-qoy edirlər. Dünya və axirət işlərindən birini seçmək lazım gəldikdə onlar tərəddüd etmədən əbədi axirət ləzzətlərinə üstünlük verirlər. Əlbəttə ki, bu xüsusiyyətin üstün dərəcələri də vardır. Belə ki, axirət əhlinə aid olan bəzi insanlar yalnız axirət haqqında düşünürlər.

İmam Sadiq (ə) buyurur: *“Bir gün həzrət Peyğəmbər (s) sübh namazını camaatla birlikdə qıldı, sonra nəzərləri məsciddəki bir cavana dikildi. Zeyd ibn Harisə adlı bu gənc başını aşağı*

salib fikrə getmişdi. Onun rəngi saralmış, bədəni arıqlamış, gözləri çuxura düşmüşdü. Həzrət (s) ona buyurur: "Halın necədir?" Ərz etdi: "Ey Allahın rəsulu, mən yəqin əldə etmişəm." Həzrət Peyğəmbər (s) onun sözlərindən xoşal olub buyurdu: "Hər yəqinin bir mahiyyəti var. Sənin yəqininin mahiyyəti nədir?" Zeyd belə ərz etdi: "Ey Allahın rəsulu, bu yəqinlik məni qəmgin etmişdir. Yoldaşım gecələr oyaqlıq, isti günlər susuzluq olmuşdur. Dünya və onda olanlara rəğbətsiz olmuşam. Sanki xalqın sorğusu üçün bərpa olmuş Allahımın ərşini görürəm. İnsanlar hesab üçün toplanmışlar və mən də onların arasındayam. Sanki nemətlər içində qərq olmuş, kürsülərə söykənmiş behişt əhlini görürəm. Onlar bir-birlərini tanıtdırırlar. Sanki orada əzaba düşmüş, fəryad çəkən cəhənnəm əhlini görürəm..." Həzrət Peyğəmbər (s) öz səhabələrinə buyurur: "Bu gənc Allah tərəfindən qəlbi iman nuru ilə işıqlandırılmış bir bəndədir." Sonra həmin gəncə buyurdu ki, hansı haldasansa o halda da qal." Gənc dedi: "Ey Allahın rəsulu, sənin yanında şəhadətə yetməyimi Allahdan istə." Həzrət Peyğəmbər ona dua etdi. Çox keçmədi ki, həmin

*gənc peyğəmbərlə birlikdə savaşa iştirak etdi və şəhid oldu.*¹

Təsəvvür edin ki, bir şəxs evdə oturduğu halda, öz həyatindəki bağcanı təsəvvür edə bilər. O həyəti görməsə də, həyətin və həyətdəki ağacların olduğuna şübhə etmir. Axirət əhli behiştə gözlə görə bilməsə də, onun varlığına zərrəcə şübhə etmir. Amma elə uca mərtəbəyə çatmış övliyalar var ki, behiştə həqiqətən görürlər. Bəli, axirəti də dünya ilə yanaşı açıq-aşkar görən övliyalar vardır.

¹ “Üsuli-kafi”, c. 3, s. 89.

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

*AXIRƏT ƏHLİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ
HAQQINDA ÜÇÜNCÜ SÖHBƏT*

«يَمُوتُ النَّاسُ مَرَّةً وَ يَمُوتُ أَحَدُهُمْ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً مِنْ مُجَاهَدَةِ أَنْفُسِهِمْ وَ مُحَافَظَةِ
هَوَاهُمْ وَ الشَّيْطَانِ الَّذِي يَجْرِي فِي عُرُوقِهِمْ وَلَوْ تَحَرَّكَتْ رِيحٌ لَوَغَزَ عَنْهُمْ وَ إِنْ قَامُوا
بَيْنَ يَدَيَّ كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ لَا أَرَى فِي قُلُوبِهِمْ شُغْلًا لِمُخْلُوقِي قَسْوَعِيَّتِي وَ جَلَالِي
لَاخِيَّتِهِمْ حَيَاةً طَيِّبَةً، إِذَا فَارَقَتْ أَرْوَاحُهُمْ مِنْ جَسَدِهِمْ، لَا أَسْلُطُ عَلَيْهِمْ مَلَكَ الْمَوْتِ وَ
لَا لَيْلٍ قَبْضِ رُوحِهِمْ غَيْرِي وَ لَا فَتَحَنَّ لِرُوحِهِمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ كُلَّهَا وَ لَا زَفَعَنَّ الْمُحِبُّ
كُلَّهَا دُونِي وَ لَا أَمَرَنَّ الْجِنَّانَ فَلَتَزَيَّنَّ وَ الْحُورَ الْعِينَ فَلَتَزَقَنَّ وَ الْمَلَائِكَةَ فَلَتُصَلِّينَّ وَ
الْأَشْجَارَ فَلَتُشْمِرَنَّ وَ ثَمَارَ الْجَنَّةِ فَلَتُذَلِّقَنَّ وَ لَا أَمَرَنَّ رِيحًا مِنَ الرِّيَّاحِ الَّتِي تَحْتَ الْعَرْشِ،
فَلَتُخِيلَنَّ جِبَالًا مِنَ الْكَافُورِ وَ الْمُسْكِ الْأَذْقَرِ فَلَتُصْبِرَنَّ وَ قُودًا مِنْ غَيْرِ النَّارِ فَلَتُدْخُلَنَّ
بِهِ وَ لَا يَكُونُ بَيْنِي وَ بَيْنَ رُوحِهِ سِتْرٌ، فَأَقُولُ لَهُ عِنْدَ قَبْضِ رُوحِهِ: مَرْحَبًا وَ أَهْلًا
بِقُدُومِكَ عَلَيَّ، إصْعَدْ بِالْكَوَامَةِ وَ الْبُشْرَى وَ الرَّحْمَةَ وَ الرِّضْوَانِ وَ جَنَاتٍ لَمْ فِيهَا
نَعِيمٌ مَعَهُمْ، خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ، فَلَوْ رَأَيْتَ الْمَلَائِكَةَ كَيْفَ يَأْخُذُ
بِهَا وَاحِدٌ وَ يُغَطِّيهَا الْآخَرُ»

ƏMMARƏ NƏFSLƏ MÜBARİZƏNİN ƏHƏMIYYƏTI

Axirət əhlinin iyirminci xüsusiyyəti odur ki, dünya əhli ömür boyu bir dəfə ölürsə, axirət əhli nəfs ilə hər an mübarizə apardığından, şeytanla savaşa qalxdığından gündə yetmiş dəfə ölür.

Nəfs istəkləri ilə mübarizənin əziyyəti ölümə dözməyin əziyyətindən də ağırdır. Əgər bu iki işin əziyyətini müqayisə etsək, görərik ki, axirət əhli dünyasını dəyişən insanın əziyyətini gündə yetmiş dəfə çəkir. Bu insanlarda Allaha itaət və nəfslə mübarizə istəyi o qədər güclüdür ki, onlar nəfsin güclü istəklərinə və şeytani vəsvəşələrə qarşı bütün vücudları ilə mübarizə aparır, bir an olsun belə Allahı yaddan çıxarmırlar. Onlar gündə yetmiş dəfə ölməyə hazırdırlar, təki nəfs istəklərinə məğlub olmasınlar. Merac hədisinin bu cümləsi nəfslə mübarizənin əhəmiyyətini önə çəkir.

Hədisdə şeytanın insana nüfuzu ilə bağlı işlədilən təbirlər onun insana nə dərəcədə yaxınlaşa bilməsinə bir işarədir. Xalq arasında “Şeytan onun ətində, qanındadır” kimi təbirlər işlədilir. Bəli, şeytan insana elə bir həddə hakim ola bilər ki, sanki onun qanına qatılıb bütün vücudunda dövr edir.

ÖVLIYALARIN İBADƏTİ

Axirət əhlinin iyirmi birinci xüsusiyyəti budur ki, onlar küləyin əsdirəcəyi qədər zəif və arıq olar, amma Allaha ibadət edərkən polad sədd kimi dayanarlar və heç bir şey onları tərpədə bilməz. Bu insanlar bədənləri zəif olduğundan dünya işlərində fəal olmaya da bilərlər. Amma həmin arıq bədənlə Allahın hüsurunda dayandıqda o qədər güc taparlar ki, möhkəmlikləri vəsfə gəlməz.

Bizlər namazda durduğumuz vaxt namaz azca uzandıqda yorulur, güclü olmağımıza baxmayaraq, haldan düşürük. Hansı ki, səksən, doxsan yaşlı pişnamaz bizdən qat-qat zəif olduğu halda namazdan yorulmur. Demək, bədən gücü ilə ibadət gücü arasında bağlılıq yoxdur. İnsanı ibadətdə güclü edən onun könlündəki ilahi eşqdır.

İki amil insana öz məqsədinə çatmaqda yardımçı olur. Bu iki amilin köməyi ilə insan zahirən mümkünsüz olan işlər görə bilir. Məsələn, kəndirbazların hərəkətləri bizdə təəccüb doğurur. Hansı ki, bu insanlar üzücü məşqlər sayəsində gördüyümüz səviyyəyə çatmışlar. Demək, insan müvəffəq olmaq üçün nəzərdə tutduğu işə maraq göstərməli və ciddi çalışmalıdır. İnsanı müvəffəqiyyətə çatdıran iki amil də məhz bağlılıq və çalışmadır. Əgər insan Allaha, doğrudan da,

ibadət etmək arzusunda olsa və bu yolda müqavimət göstərsə, şübhəsiz ki, müvəffəq olar. Ən əsası odur ki, insan istəsin və hərəkət etsin. Övliyaların həyatı ibrətamiz olduğundan onlar haqqındakı bir əhvalatı xatırlayaq. Mərhum Hacı Şeyx Həsənəli İsfəhani böyük kəramətlərin sahibi olmuşdur. O, Məşhəddə yaşamış və vaxtının çoxunu imam Rizanın (ə) hərəmində keçirmişdir. Şeyx hərəmin damına çıxar və günbəzin kənarında ibadətlə məşğul olardı. Hərəmin xidmətçilərindən biri nəql edir ki, bir cümə axşamı o məndən damın açarını istədi. Mən damın qapısını açıb, getdim. Arabir dama qalxıb şeyxin halından xəbər tuturdum. Dəfələrlə dama qalxdıqda onun rüku vəziyyətində olduğunu gördüm. Hərəmin qapısını bağlamaq istədiyim üçün son dəfə onun yanında dayanıb gözləmək qərarına gəldim. Amma nə qədər gözlədimsə şeyx rüku vəziyyətini dəyişmədi. Hava çox soyuq və qarlı olduğu üçün mən onun yanında bir qədər odun qoydum. Sonra qapını bağlayıb evə getdim. Nəhayət, səhər hərəmə qayıtdığım vaxt gördüyüm səhnədən heyratə gəldim. Hələ də rükuda olan şeyxin üstündə bir qarışdan çox qar var idi! Yalnız səhər azanına yaxın namazını bitirdi. Bədəncə çox zəif olan şeyxdə zərrəcə yorğunluq görünmürdü. Qarın altında

gecədən sübhədək rüku halında qalmaq üçün nə qədər böyük eşqə ehtiyac vardı!

Bəli, bizlərsə bir qədər rükuda çox qaldıqda belimiz, səcdəmiz uzun çəkdiyə dizimiz ağrıyır. Övliyalar isə öz ibadətlərində mələklərə iqtida edir, uzun rükular və səcdələr yerinə yetirirlər. Uzun rükuların və səcdələrin savabı haqqında Quranda, rəvayətlərdə və dualarda ətraflı şəkildə danışılmışdır.

Mərhum Ayətullah Əminidən soruşurlar ki, həzrət Əlinin (ə) bir gecə ərzində min rəkət namaz qılması xəbərini təsdiq edirmi? Alim buyurur: “Bu işi mən özüm də təcrübədən keçirmişəm.” Onun yaxınları nəql edirlər ki, ramazan ayı hər gecə iftardan sonra səhərədək imam Rızanın (ə) hərəmində min rəkət namaz qıladı.

Bəli, ilahi eşq zəif bir qocaya da belə bir güc verir.

Axirət əhlinin iyirmi ikinci xüsusiyyəti onların bir an olsun belə yaranmışlar haqqında düşünməmələridir. Bəli, bizlər namazda Allah haqqında düşünmürüksə, övliyalar namazda yaranmışlar haqqında düşünür.

ÖVLIYALARA İLAHI MƏRHƏMƏT

Allah-təala axirət əhlini belə müjdələyir: **“And olsun izzət və cəlalıma, onlara pak bir həyat bağışlayacağam.”** Qurani-kərimdə və rəvayətlərdə

möminlərə vəd olunmuş pak həyat adi həyatdan fərqlidir. Bizim dünya həyatımız başdan-başa çətinliklərlə, əzab-əziyyətlə müşayiət olunur. Sadəcə vərdiş ediyimizdən bu həyatın çirkinliklərini hiss etmirik. Dabbağ gön qoxusuna vərdiş verdiyi kimi, biz də dünyanın pisliklərinə vərdiş vermişik.

Allah-təala öz övliyalarına səadət dolu bir həyat bəxş edir. Bu dünyada övliyaların həyatını müşahidə edənlər onların halına acıya da bilirlər. Övliyaların daimi göz yaşları, yoxsulluqları cansıxıcı görünə bilər. Nə edək ki, onların qəlblərindəki misilsiz duyğulardan xəbərsizik?! Gözü yaşlı, yoxsul övliyaların duyduqları ləzzətləri əslində ən varlı dünyapərəstlər də duya bilmir. Onlar həmin qəlb ləzzətlərini öz göz yaşları ilə əldə edirlər. Həyatda gördükləri maddi sıxıntılar əvəzində Allah-təala onları mənəvi ləzzətdə qərq etmişdir. Merac hədisində oxuyuruq: ***“Onların ruhu bədənlərindən ayrılarkən ölüm mələyini göndərmirəm, bu işi öz öhdəmə götürürəm.”*** Övliyaların ruhunu ölüm mələyi tərəfindən çıxarılması misilsiz bir mərhəmətdir. Çünki Qurani-kərimdə bu barədə buyrulur: ***“Ey peyğəmbər, sizin ruhunuzu çıxarmaq əmri almış ölüm mələyi canınızı alacaq və ölümdən sonra öz***

Allahınıza tərəf dönəcəksiniz.”¹ Başqa bir ayədə isə belə buyurulur: **“Birinizin ölüm vaxtı çatanda bizim göndərdiyimiz onun canını alar.”²** Məlum olur ki, bəzi bəndələrin ruhu Allahın özü tərəfindən çıxarılır. Belə bir imtiyaz yalnız Allah aşiqlərinin qismətidir. Övliyalar bir ömür məhəbubla görüş eşqi ilə yaşamış, bu görüş yolunda canlarını verməyə hazır olmuşlar. Allah ölümləri zamanı onlara belə bir görüş nəsib edir. Onlar artıq ruhlarının Allahın əlində olduğunu hiss edirlər. Uzun illər ayrılıqdan sonra məşuqun ağuşuna düşmək çox böyük bir sevincdir. Övliyalar üçün ölüm ağrı yox, böyük bir ləzzətdir və bu ləzzət heç bir başqa ləzzətlə müqayisəyə gəlməz.

Uyğun imtiyazın dəyərini dərk etmək çox çətindir. Təsəvvür edin ki, insan hansı məqama çatmalıdır ki, ölüm mələyi ona yaxınlaşa bilməsin. Peyğəmbər və övliyalar məhz həmin məqama çatmışlar. Rəvayətlərdə bildirilir ki, bəzi bəndələrin məqamı mələklər üçün əlçatmazdır. Yuxarıdakı rəvayətdə də həmin mənə təsdiqlənir. Əgər ölüm mələyi bir şəxsin ruhunu çıxara bilmirsə, demək, onun məqamı həmin mələkdən

¹ “Səcdə”, 11.

² “Ən`am”, 61.

üstündür. Bəli, insan dörd müqərrəb (yaxın) mələyin çata bilmədiyi bir məqama çata bilər. Bu məqama çatanların ruhunu isə yalnız Allah-təala özü alır.

Rəvayətdə ruhu çıxarılmış insanın sonrakı əhvalatı haqqında belə buyurulur: **“Onların ruhu qarşısında səmanın bütün qapıları açılır.”** Biz övliyələrin ruhunun necə çıxarıldığını, səma qapılarının necəliyini və ruhların həmin qapıdan necə keçdiyini bilmirik. Uyğun mövzuları qismən də olsa bizlərə anlatmaq üçün Allaha yaxın məqam, uca və geniş göylərə bənzədilmişdir. Bu məqama yalnız övliyələr yol tapa bilər. Qurani-məciddə günahkarlar haqqında belə buyurulur: **“Göyün qapıları onların üzünə açılmaz, heç vaxt behiştə daxil olmazlar. Bu iş dəvə iynənin deşiyindən keçə bilsə, baş verə bilər.”**¹ Axirətlə bağlı məfhumlar nə qədər çətin dərk olunsada, Allah və məsumların buyurduqlarını qəbul etməliyik. Ağıl bir şeyi dərk etmirsə, bu o demək deyil ki, həmin şey həqiqətdən uzaqdır. Varlıq aləmində insanın dərk edə bilmədiyi çox şey var.

Allah möminlərin ruhunu çıxardıqdan sonra səmanın bütün qapıları onların üzünə açılır. Ruhlar səma qapılarından keçib, bərzəx behiştinə

¹ “Əraf”, 40.

daxil olarlar. Bu yolda onların qarşısını kəsəcək bir maneə yoxdur. Çünki onlar dünya həyatında nəfs istəklərinə aldanmamış, düşüncə və əməllərində nöqsana yol verməmiş, bütün fərdi və ictimai vəzifələrini yerinə yetirmişlər. Merac hədisində oxuyuruq: *“Mənimlə onlar arasındakı bütün hicablar, pərdələr aradan götürülər.”* Rəvayətlərdə həzrət imamın da tez-tez xatırladığı bir mövzu var. Bildirilir ki, insanla Allah-təala arasında mövcud olan hicablar iki qisimdir: qaranlıq hicablar və nurani hicablar. Alimlər və əxlaq ustadları uyğun mövzuda bəzi açıqlamalar versələr də, insanla Allah arasında mövcud olan hicabların mahiyyəti bizim üçün qaranlıqdır.

Etiraf etməliyik ki, bizim kimilər Allahın hüsurunu və bu hüzurun ləzzətini dərk edə bilmir. Biz ibadətdə sanki qeybdə olan bir varlığa sitayiş edirik. Elə təsəvvür edirik ki, Allah səmaların fəvqündədir. Amma Allahla öz arasında hicab, pərdə hiss etməyənlər də var. Onlar Allahu öz boyun damarlarından da yaxın bilirlər.¹ Əlbəttə, bu mövzuda dini və fəlsəfi söhbətlərə ehtiyac var. Hər halda qəbul etməliyik ki, varlıq aləmi Allahın ixtiyarında olduğundan insanla Allah arasında hicab ola bilməz. Sadəcə, bizlər Allaha yaxın

¹ Bax: “Qaf”, 16.

olmadığımızdan uyğun rabitəni dərk edə bilmirik. Duada oxuyuruq: *“Səninlə bəndələrin arasında hicab yoxdur. Bu hicabı yaradan bəndələrin çirkin əməlləridir.”*¹ Saleh əməllər və Allaha yaxınlaşmaq sayəsində aradakı hicablar tədricən aradan qalxır. Əvvəlcə qaranlıq hicablar götürülür, sonra isə nurani hicablar.

Nəhayət, möminlər elə bir məqama çatırlar ki, Allahla onlar arasında heç bir pərdə qalmır.

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Göstəriş verərəm ki, behiştə özlərini zinətləndirsinlər, hurul-eynlər özlərini onların ağuşu üçün bəzəsinlər və mələklər behişt əhlinə salam göndərsinlər. Göstəriş verərəm ki, ağaclar bara gəlsinlər və behişt meyvələri yerə tökülsünlər.”* Bütün bu hazırlıqlar möminin ruhunu qarşılamaq üçündür. Behiştə qurulan büsatı az-çox təsəvvür edə bilsək də, orada qurulacaq səhnələr təsəvvürümüzdən çox-çox yuxarıdır.

Hədisin davamında oxuyuruq: *“Göstəriş verərəm ki, ərş tərəfdən bir külək əssin, xoş qoxulu kafur və müşk dalğalarını hərəkətə gətirsin.”* Bəli, behişt fəzasını əzəmətli müşk dalğaları ətirləndirir. Behiştə od olmadığından o ətirli maddələr öz-özünə alışıq. Hədisdə buyurulur: *“Həmin*

¹ “Biharül-ənvar”, c. 86, s. 318.

məqamda onu behiştə daxil edərlər və mənimlə onun arasında pərdə olmaz. Mən onun ruhunu çıxararkən deyərəm: yanımıza gəlişin mübarək olsun, sənə müjdə olsun Allahın mərhəməti və möminlərin əbədi qalacağı nemət dolu behiştlər. Doğrudan da, Allahın yanında böyük mükafat var. Ey peyğəmbər, kaş görəydin ki, mələklər onun ruhunu əldən-ələ necə gəzdirirlər!"

Yuxarıda möminin ruhunun alınması və onun behiştə daxil edilməsi ilə bağlı yalnız bəzi səhnələr işıqlandırılmışdır. Əlbəttə ki, behiştəki səhnələrin tam təsviri bizim düşüncəmizin fəvqündədir. Allah-təala Quranda buyurur: "Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq möminlər üçün göz oxşayan hansı nemətlərin saxlandığını kimsə bilməz."¹

¹ "Səcdə", 17.

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

ZAHIDLƏRİN MƏQAMİ VƏ MƏRİFƏTİ

«يَا أَحْمَدُ، إِنَّ وُجُوهَ الزَّاهِدِينَ مُصْفَرَّةٌ مِنْ تَعَبِ اللَّيْلِ وَصَوْمِ النَّهَارِ وَالسِّنْتِهِمْ
كَأَلُّ مَنْ ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى، قُلُوبُهُمْ فِي صُدُورِهِمْ مَطْعُونَةٌ مِنْ كَثْرَةِ صَمْتِهِمْ. قَدْ
أَعْطُوا الْمُجْهُودَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ لِأَمِنْ خَوْفِ نَارٍ وَ لِأَمِنْ شَوْقِ جَنَّةٍ. وَلَكِنْ
يَنْظُرُونَ فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ فَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَهْلُ
لِلْعِبَادَةِ»

ZAHIDLƏR

Merac hədisində oxuyuruq: "Ey Məhəmməd, zahidlərin siması gecələr oyaq qaldıqlarından və gündüzlər oruc tutduqlarından saralmışdır. Onların dili Allahın zikrindən yorğundur. Sükut səbəbindən sinələrində qəlbləri yaralıdır. Onlar bütün güc və qüvvələrini işə salarlar. Onlar cəhənnəm qorxusu və behiştin həvəsindən yox, səmalara və yerə baxıb, yalnız Allahı ibadətə layiq bildiklərindən pərəstiş edirlər."

ZAHIDLƏRİN IBADƏTİ

Əxlaq və irfan alimləri o kəsi zahid hesab edirlər ki, axirət nemətlərini əldə etmək xatirinə dünya nemətlərinə göz yummuş olsun və onların ardınca qaçmasın. Zahid insan dünya işlərindən əl çəkir və bir guşədə ibadətə məşğul olur. Abidlər isə Allahın mükafatını əldə etmək üçün ibadət edirlər. Arif adlanan üçüncü bir təbəqə də var. Ariflər zahidlər kimi axirət və ya abidlər kimi dünya nemətlərinə görə ibadət etmirlər. Merac hədisində zahid kəlməsi ariflərə də şamil edilmişdir. Belə ki, zöhd adlanan ilahi xüsusiyyətin ən uca mərtəbəsi ariflərə aiddir.

Rəvayətin bu hissəsində bəyan olunur ki, zahidlərin çöhrəsi gecələr oyaq qalmaq, ibadət

səbəbindən saralmışdır. Onlar gecəni sübhədək ibadətə məşğul olur, gündüzlər oruc tutur, daim Allahı zikr edirlər. Hətta onların dilləri çox zikr etməkdən yorğundur. Başqa bir nüsxədə bildirilir ki, zahidlər boş danışiqdan çəkinir, amma Allah zikrindən yorulmurlar. Zahidlər o qədər susurlar ki, sinələrində qəlbləri yaralanır. Çünki susmaq böyük təzyiqlər sayəsində mümkün olur. Onlar düşmənlə meydanda döyüşürmüş kimi öz nəfsləri ilə döyüşürlər.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, rəvayətdə “zahid” kəlməsi “arif” kimi də başa düşülə bilər. Adətən, ariflərin söhbətlərində eləcə də Hafizin şerlərində zahidlər məzəmmət olmuş, onların dünya nemətlərinə arxa çevirmələri bəyənilməmişdir. Əgər zahid dünya nemətinə göz yumub, axirət neməti haqqında düşünürsə, arif axirət nemətləri haqqında da düşünür. Onun yeganə məqsədi Allahın razılığıdır. Merac hədisində isə zahid cəhənnəm əzabı qorxusundan və ya behişt nemətlərinə çatmaq məqsədi ilə ibadət edən kəs deyil. Hədisdə zahid deyilərkən Allahı ibadətə layiq bildiyi üçün ibadət edənlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu mənə başqa rəvayətlərdə də mövcuddur. Həzrət Əli (ə) buyurur: *“Pərvərdigara, Sənə cəhənnəm qorxusundan və ya*

behişt tamahı ilə ibadət etmirəm. Səni ibadətə layiq bildiyim üçün ibadət edirəm."

İBADƏT EDƏNLƏRİN ÜÇ QISMI

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə ibadət edənlər üç dəstəyə bölünür: Allaha cəhənnəm əzabı qorxusundan ibadət edənlər – bu qulların ibadətidir; Allaha mükafat ümidi ilə ibadət edənlər – bu tacirlərin ibadətidir; Allaha eşq və məhəbbət səbəbindən ibadət edənlər – bu azadələrin ibadətidir.

Bəli, Allaha cəhənnəm qorxusundan ibadət edənlər şallaq qorxusundan sahibinə itaət edən qula bənzəyirlər. Mükafat məqsədi ilə ibadət edənlər isə daim qazanc güdən tacirlərə oxşayırlar.

İmam Sadiq (ə) əvvəlki iki dəstənin ibadəti haqqında danışdıqdan sonra buyurur: ***"Amma mən Allaha məhəbbət səbəbindən ibadət edirəm."***¹

Qeyd etməliyik ki, Allaha əzab qorxusundan və ya behişt tamahından ibadət etmək pis iş deyil. Qurani-kərimdə ilahi əzabdan qorxaraq təqva yolunu seçənlər haqqında təriflər söylənilir. Əlbəttə ki, bu insanlar Allaha məhəbbət səbəbindən ibadət edənlərlə müqayisədə aşağı mərtəbədə dayanırlar. Amma onlar da axirətə

¹ "Biharül-ənvar", c. 70, s. 198.

imanlıdırlar. Qış üçün yanacaq, isti paltar hazırlayan insan qarşıda qışın olacağına və soyuqların düşəcəyinə əmindir. Behişt və cəhənnəmin mövcudluğuna inanan insan da hökmən bir hazırlıq görər. Əgər bir şəxs cəhənnəm əzabına və ya behişt nemətlərinə görə ibadət edirsə, demək, onda axirət həyatına heç bir şübhə yoxdur. Əslində axirət həyatı üçün heç bir hazırlıq görməyənlər məzəmmət olunmalıdır. Qurani-kərimdə axirət əzabından qorxanların dilindən deyilir: **“Biz Allahın qəhrindən, insanların rəngini dəyişəcək, onları qəmləndirəcək günün çətinliyindən qorxuruq.”**¹ Əlbəttə ki, ən üstün ibadət Allahu ibadətə layiq bilib Ona pərəstiş edənlərin ibadətidir. Belə insanlar üçün Allahın razılığı behişt nemətlərindən çox-çox üstündür. Kimlərinsə Allahla bir anlıq görüşü min illər behişt nemətlərindən faydalanmaqdan üstün tutmasını təsəvvür etmək bizlər üçün çətinidir.

İlahi maariflə tanış olmayan bəzi insanlar öz yazılarında və danışdıqlarında cəhənnəm əzabından qorxunu və ya behişt nemətlərinə həvəsi alçaq iş sayır, eqoistlik təzahürü kimi qiymətləndirirlər. Onlar deyirlər ki, həqiqi insan mənəvi dəyərlər ardınca getməli və rahatlığa qul olmamalıdır. Bu

¹ “İnsan”, 10.

sözlərdə həqiqət var. Amma axirət inancına malik insanlar haqqında belə danışmaq mümkün deyil. Sözsüz ki, Allahın razılığını axirət nemətlərindən üstün tutmaq ali bir keyfiyyətdir. Amma behişt nemətlərinə görə və ya cəhənnəm əzabından qorxaraq ibadət edilməsi pisdır deyə, axirətə etinasız yanaşmaq, daim dünya ləzzətləri ardınca qaçmaq olduqca əsassız bir düşüncədir. Cəhənnəm qorxusunu və behişt tamahını bəyənməyən insan daha üstün məqama çatdıqda haqlı sayıla bilər. Amma Allah qanunlarını ayaq altına alıb, hansısa işrət məclisində axirətə inanan möminləri qınamaq etiqadsızlıqdan başqa bir şey deyil.

Bu sayaq məsuliyyətsiz söz danışanlar əslində azadələrin bəndəliyinin nə olduğundan xəbərsizdirlər. Onlar bilmirlər ki, Həzrət Əli (ə) və sair övliyalar behişt nemətinə və cəhənnəm əzabına zərrəcə şübhə etmirdilər. Bu insanlar sadəcə Allahın razılığını daha üstün tuturdular. Həzrət Əli (ə) Allah-təalaya belə ərz edir: *“Pərvərdigara, tutaq ki, Sənin əzabına dözdüm, bəs ayrılığına necə səbr edir?”*¹ Bəli, Allahdan ayrılığın acısını dərk edən insan üçün cəhənnəm əzabı əhəmiyyətsizdir. Onları behiştə hurul-eynlə etmək yox, Allahın razılığını qazanmaq

¹ “Kumeyl” duası.

maraqlandırır. Əlbəttə ki, bizlər Allahın mərhəmətindən məyus olmamalıyıq. Allah günahdan uzaq olmaq istəyən və bu yolda çalışan bəndələri nemətlərindən məhrum etmir.

İLAHI MƏRİFƏTƏ ÇATMAQ ÜÇÜN ADDIM

Allaha həqiqi mərifət qazanmaq istəyən insan üçün ilk addım dünya ləzzətlərinə göz yummaqdır. Əgər bəla dolu ləzzətlərə göz yuma bilməsək, behişt nemətlərinə necə göz yumarıq? Allah-təala behişt nemətləri haqqında buyurur: **“Onlar behişt içkilərindən nə qədər içsələr, nə başları ağrıyar, nə də məst olurlar.”**¹ Başqa bir ayədə oxuyuruq: **“Onlar behiştə heç bir əziyyət görməzlər...”**² Bəli, həqiqi mərifət qazanmaq üçün ilk öncə dünya nemətlərindən keçmək lazım gəlir. Ağrı-acı qarışıq dünya nemətlərindən keçməyən insan isə, şübhəsiz ki, ağrı-acısız behişt nemətlərinə arxa çevirə bilməz. İnsan hətta halal nemətlərdən istifadə etdikdə dünyaya marağı artır. Halal nemətdən istifadədə hədd gözləməyən insanlar asta-asta harama qədəm qoyurlar. Haramdan qorunmaq üçün halaldan istifadədə hədd gözləmək, haram uçurumundan məsafə

¹ “Vaqiə”, 19.

² “Hicr”, 48.

saxlamaq lazımdır. Uçurumun düz kənarı ilə hərəkət edən insanın süqut etmə ehtimalı da böyükdür. Halal nemətlərdən istifadə qadağan edilməsə də, müəyyən vaxtlarda, xüsusi ilə rəcəb ayı kimi fəzilətli aylarda oruc tutmaq, nəfs istəklərinə qarşı çıxmaq lazımdır. Mömin insan qidadan əlavə, libasa, məskənə və bu kimi digər dünya matahlarına da eyni münasibətdə olmalıdır. Nəfslə mübarizənin səmərəli yollarından biri də halal nemətlərdən sədəqə verməkdir. Bu barədə Allah-təala buyurur: **“Sevdiyiniz şeylərdən Allah yolunda infaq edənədək xeyirxahların məqamına çatmayacaqsınız.”**¹ Başqa bir ayədə isə Allah-təala öz peyğəmbərinə belə buyurur: **“Ey rəsulumuz, möminlərdən sədəqə al ki, sədəqə vasitəsi ilə nəfslərini pak edəsən.”**² İnsan sevdiyi şeylərdən infaq edərkən, ehtiyaclılara paylayarkən dünyaya marağı azalır. Dünya ləzzətlərini ayağı altına alan insan elə bir mərhələyə çatır ki, axirətdə behişt nemətlərinə də göz yuma bilir.

Bəs insan yalnız Allahı yadda saxlamaq üçün nə etməlidir? Bizim vacib əməlləri yerinə yetirməkdə məqsədimiz cəhənnəm əzabından qurtarmaqdır. Olsun ki, Allah əmrini yerinə yetirməyənlər üçün

¹ “Ali-İmran”, 92.

² “Tövbə”, 103.

əzab vəd edilməsəydi, biz də həmin əmrlərə əməl etməzdik. İlahi əmrlərə əməl etməklə əzab görməyəcəyinə əmin olan insan daha çox nemət əldə etmək üçün çalışmalıdır. İnsanın əzabdan qurtulması və axirət neməti əldə etməsi böyük səadətdir. Qurani-məciddə oxuyuruq: **“Ey iman gətirənlər, sizə elə bir ticarət yolu göstərimmi ki, o sizi şiddətli əzabdan xilas etsin? Həmin yol budur ki, Allaha və Onun peyğəmbərinə iman gətirəsiniz, Allah yolunda canınız və malınızla vuruşasınız, əgər bilsəniz, bu sizin üçün çox xeyirlidir.”**¹ Biz bu sayaq nemətlərə göz yuma bilmərik. Hətta Allahın razılığı bizim cəhənnəmdə yanmağımızda olmuş olsa, bizdə həmin əzaba dözməyə hazırlıq yoxdur. Biz uca bəndəlik məqamına çatmadığımızdan aciz və zəiflik. Merac hədisində Allah-təala öz mömin bəndəsinin dilindən belə buyurur: “Pərvərdigara, əgər Sənin razılığın mənim tikə-tikə olmağında, yetmiş dəfə ən pis şəkildə öldürülməyimdə olsa, bütün bunlar mənim üçün daha yaxşıdır.” Dünya ləzzətlərinə göz yummayan insan belə bir mərifət əldə edə bilməz. Amma övliyaların yoluna yaxınlaşmağa çalışmalıyıq. Əgər belə bir qərara gəlmiş olsaq, Allahın yardımından da faydalanacağıq. Bu

¹ “Səff”, 10,11.

məqsədlə az vaxt aparan və bir o qədər də çətin olmayan işlərdən başlayaq. Olsun ki, bu işlər bir o qədər də mühüm görünməyə. Amma həmin işlərlə bağlı belə dua edək: *“Pərvərdigara, bizi cəhənnəmə aparmış olsan da, biz bu işləri Sənin razılığın üçün görürük.”* Heç olmaya, gün uzununu sübh nafiləsi kimi nafilə namazı qılıb deyək: *“Pərvərdigara, bizi cəhənnəmə aparmaq istəyirsənsə apar, amma səni sudiyyəmədən və namaz səni razı saldığından biz bu iki rəkət namazı qıldırıq.”*

Əgər əksər işlərimiz Allaha xatir deyilsə də, heç olmaya, Allaha xatir ikicə rəkət namaz qılmağa çalışaq və həmin namaza görə heç bir mükafat istəməyək. Zənnimcə, xalis bir niyyətlə bircə dəfə “Allahu əkbər” və ya “La ilahə illəllah” demiş olsaq, bu zikrlər bütün gün uzununu yerinə yetirdiyimiz ibadətlərdən üstün olar. Çünki ibadəti dəyərli edən onun qədəri yox, keyfiyyəti, ibadətdəki niyyət və xalislikdir.

Belə bir niyyətin yerinə yetirilməsi üçün qəlbimizdə Allaha mərifət və məhəbbət olmalıdır. Heç bir təmənnasız, yalnız Allahın razılığına xatir deyəcəyimiz qısa bir zikir gün uzununu cəhənnəm qorxusu və ya behişt tamahı ilə yerinə yetirdiyimiz uzun-uzadı ibadətlərlə müqayisəyə gəlməz. Axirətə inanan insan heç bir təmənnası olmadan yalnız Allahın razılığı üçün bir “ya

Allah” zikri deyərsə, bu zikir ömür boyu təmənnə ilə yerinə yetirilmiş ibadətlərdən üstün olar.

ON BEŞİNCİ DƏRS

ORUC VƏ SÜKUTUN ROLU

يَا أَحْمَدُ، عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ أَعْمَرَ يَجْلِسُ قُلُوبَ الصَّالِحِينَ وَ الصَّامِتِينَ وَإِنَّ
 أَخْرَبَ يَجْلِسُ قُلُوبَ الْمُتَكَلِّمِينَ بِمَا لَا يَنْبَغُهُمْ.
 يَا أَحْمَدُ، إِنَّ الْعِبَادَةَ عَشْرَةُ أَجْزَاءٍ، تِسْعَةٌ مِنْهَا طَلَبُ الْحَلَالِ. فَإِنْ طَيَّبْتَ مَطْعَمَكَ
 وَ مَشْرَبَكَ فَكَانَتْ فِي حِفْظِي وَ كَفَى. قَالَ: يَا رَبِّ وَ مَا أَوَّلُ الْعِبَادَةِ؟ قَالَ: أَوَّلُ
 الْعِبَادَةِ الصَّوْمُ وَ الصَّوْمُ.
 قَالَ يَا رَبِّ؛ وَ مَا مِزَانُ الصَّوْمِ؟ قَالَ: الصَّوْمُ يُورِثُ الْحِكْمَةَ وَ الْحِكْمَةُ تُورِثُ
 الْمَعْرِفَةَ وَ الْمَعْرِفَةُ تُورِثُ الْيَقِينَ. فَإِذَا اسْتَيْقَنَ الْعَبْدُ لَإِيْنَالِي كَيْفَ أَصْبَحَ بِعُسْرِ أَمِّ
 يُبْشِرُ

ALLAHLA YAXINLIĞIN MƏNFI VƏ MÜSBƏT FƏALİYYƏTLƏRDƏN ASILIĞI

İnsan təkamül yolunu öz iradəsi ilə seçməli olduğunu, bu yolda çalışmanın zəruriliyini, insanın əsas yaranış məqsədinin və ən yüksək kamilliyin Allaha yaxınlıq olduğunu dərk etdikdən sonra bu məqsədə aparan yolu tanımağa və hərəkət üçün proqram hazırlamağa məcburdur. Uyğun proqram iki əsas hissədən ibarətdir: görülməsi zəruri olan fəaliyyətlər və tərk ediləsi fəaliyyətlər. İnsan zəruri vəzifələrini yerinə yetirməklə inkişaf edir. Eləcə də, bir sıra işlərin tərk olunması zəruridir. İnsan mənfi işləri tərk etməsə, müsbət işləri yerinə yetirə bilməz. Buna görə də insan öncədən müəyyənləşdirməlidir ki, hansı işləri yerinə yetirməli, hansı işləri tərk etməlidir.

Yerinə yetirilməli və tərk olunması işlər haqqında fiqh və əxlaq kitablarında ətraflı şəkildə danışılmışdır. İnsan hər hansı yüngül bir işi görməklə ağır işləri görməyə hazırlaşır. Eləcə də, bəzi işlərin tərk olunması insana vacib vəzifələri yerinə yetirməkdə yardımçı olur.

Tərbiyədə mühüm olan və tərbiyəçidən öyrənilən işlərdən biri insanı çətin işlərə hazırlayan nisbətən rahat işlərin

müəyyənləşməsidir. Tərbiyəçinin ən böyük işi insan üçün ilk addımda gücü çatan işləri təyin etməkdir. Haradan başlamaq olduqca mühüm bir məsələdir. Əgər insan bir işin əhəmiyyətini dərk etmişdirsə, bu o demək deyil ki, həmin işi yerinə yetirməyə də gücü var. Hamı bilir ki, gecə min rəkət namaz qılmağın böyük savabı var. Amma bu hər adamın işi deyil. Bunun üçün nə vaxtımız, nə də gücümüz var. Hamımız bilir ki, daim Allahı xatırlamaq misilsiz bir xüsusiyyətdir. Amma belə bir hal hamıya müyəssər deyil.

Əgər insanın həyatda düzgün bir proqramı olsa və hərəkətə münasib bir nöqtədən başlasa, zaman ötdükcə çətin işlərin yerinə yetirilməsi asan olar. Kiçik günahları tərk etməyə başlayan insan böyük günahları da tərk etməyə müvəffəq olur.

SÜKUTUN ROLU

Merac hədisində oxuyuruq: *“Ey Məhəmməd, sükuta riayət et. Doğrudan da, ən üstün və ən azad qəlb salehlərin və sükuta riayət edənlərin qəlbidir. Ən pis qəlb isə pis danışanlara məxsusdur.”* Əslində dili qorumaq, artıq söz danışmamaq insan üçün çətin iş deyil. Çünki dil bütünlüklə insanın öz ixtiyarındadır. İnsanın yalnız axirəti üçün faydalı sözlər danışması onun üçün çətin başa gəlmir. Əlbəttə ki, danışmaq zəruri olan yerlərdə

susmaq olmaz. Yalnız danışmaq faydasız olan məqamlarda susmaq bəyənilmişdir. Rəvayətdə sükutun bəzi müsbət təsirlərinə işarə olunmuşdur. Sükutun faydalarından biri də insanın öz enerjisini qorumasıdır. Boş yerə çox danışanların zehni qüvvəsi israf olur. Çox danışan insanlar, adətən diqqətsiz olurlar. İnsan sükuta riayət etməklə agahlıq əldə edir və həqiqətləri daha düzgün qiymətləndirir.

İnsanın dəyəri onun agahlığında, düşüncəsindədir. Agahlığı və düşüncəsi olmayan insan heyvandan bir o qədər də fərqlənmir. İnsanın düşüncəsi artdıqca onun insani şəxsiyyəti də güclənir. Çoxdanışan insan tədricən öz agahlığını və düşüncəsini itirir. Bəzən onlar saatlarla danışır və nə danışdıqlarını da bilmirlər. Şüurlu və agah insanlar isə özlərinə nəzarət edir və ölçü-biçili danışirlər. Əllamə Təbatəbaidən soruşurlar ki, namazda qəlbin iştirakına necə nail olmaq mümkündür? Alim buyurur: “Əgər namazda qəlbin iştirakını istəyirsinizsə, az danışın.” Bəli, insan sözə ara vermədikdə onun diqqəti pərakəndə olur. Bu səbəbdən də namazda diqqətini bir nöqtəyə cəmləşdirə bilmir. Amma dilini saxlamağı bacaran insan fikrini bir yerə asanlıqla toplaya bilir.

Rəvayətə əsasən, ən abad yer az danışan möminin qəlbidir. Əksinə, çox danışan insanların qəlbi ən viran qalmış məkandır. Onların danışdıqlarının nə dünyalarına, nə də axirətlərinə heç bir faydası yoxdur.

Merac hədisinin davamında Allah-təala peyğəmbərə xitabən buyurur: *“Ey Məhəmməd, ibadət on qisimdir. Onun doqquz qismi halal mal tələbidir. Əgər öz yemək-içməyini pak edə bilsən, daim mənim nəzərim altında olacaqsan.”* Allaha ibadət və bəndəlik üçün insanın ruzisi halal olmalıdır. Haram yolla ruzi əldə edən insan heç vəchlə Allaha yaxınlaşa bilməz. Söhbətin bu yerində həzrət Peyğəmbər soruşur: *“Pərvərdigara, ibadətin başlanğıcı nədir?”* Allah-təala buyurur: *“İbadətin başlanğıcı sükut və orucdur.”* Bəli, əgər Allaha itaət yolunda qədəm atmaq istəyirsinizsə, sükutdan və oruc tutmaqdan başlamalısınız. Allaha bəndəlik və təkamül yolunda bu iki iş əvvəldə gəlir. Dilini və qarnını başına buraxan insan heyvandan fərqlənir.

ORUCUN FAYDALARI

Hədisdə həzrət Peyğəmbərin (s) belə ərz etdiyi bildirilir: *“Pərvərdigara, orucun bəhrəsi nədir?”* Allah-təala buyurur: *“Orucun bəhrəsi hikmət, hikmətin bəhrəsi mərifət, mərifətin bəhrəsi isə*

yəqinlikdir." Allah-təalanın hədisdəki bu bəyanı ən üstün tərbiyə üsullarındandır. Allah bir şəxsi tərbiyələndirmək istədikdə, onu bir işə sövq etmək istədikdə, həmin işin faydalarını sadalayır. Belə olduqda işə maraq artır və insan daha həvəslə irəli gedir.

Həqiqətən də, oruc tutmaq gündə iki dəfə yeməkdən ibarət olan qidalanma rejimidir. Əslində insan orqanizmi məhdud miqdarda qidaya ehtiyac duyur. Bizlər isə mədəmizi, adətən, artıq yükləyirik. Qidalanmaq üçün rejim hazırlamaq zəruridir. Təəssüf ki, bizlər rejimsiz qidalanır və nəticədə sağlamlığımızı itiririk. Bura qədər deyilənlər orucun insan orqanizminə olan faydasıdır. Amma orucun misilsiz ruhi faydaları da vardır. Əvvəla, insan az yemək nəticəsində daha dərinlən düşünə bilir. Demək, orucun əsas mənəvi faydalarından biri hikmətdir. Çoxyeyən insanın fikri daim maddi ləzzətlərə məşğuldur. Təbii ki, daim maddi ləzzətlər fikrində olan insan mənəvi ləzzətlərdən məhrum olur. Çünki diqqət bir şeyə yönəldikdə o biri şeydən yayınır. Daim yemək-icmək fikrində olan şəxs, şübhəsiz ki, ibadətdən ləzzət ala bilmir. Çünki belələri yalnız maddi şeylərin dadından xəbərdardır. Oruc iradəni möhkəmləndirməklə yanaşı, maddiyyata

aludəliyin qarşısını da alır. Allahın razılığını qazanmaq məqsədi ilə yemək-içməkdən çəkinən oruc tutmuş insan gün uzununu Allah haqqında düşünə bilir. Bundan əlavə, insan çox yedikdə ağırlaşır və düşüncə qabiliyyətini itirir. Çünki bədən enerjisi qəbul olunmuş qidanın həzminə sərf olunur. Tibbi baxımdan da tövsiyə olunmuşdur ki, insan yedikdən sonra dərhal zehni işə məşğul olmamalıdır. Çünki həzm prosesini yerinə yetirmək üçün qan mədənin ətrafında toplanır. Zehni iş zamanı isə qan beyin ətrafında cəmləşir. Həm mədənin, həm də zehnin eyni vaxtda işləməsi qan dövranına mənfi təsir göstərir. Çox yeməyin başqa zərərləri də vardır. Ləzzətli xərəklərə meyilli insan bu yeməkləri hazırlamaq üçün bir müddət çalışmalı olur. Nəticədə mənəviyyat yaddan çıxır. Zikr olunmuş rəvayətə əsasən, oruc və ümumiyyətlə, az yemək insanın hikmət əldə etməsinə səbəb olur və o, həqiqətləri dərk etmək qüvvəsi tapır. Əlbəttə ki, ən əsası ilahi məhəbbət, Allahın sifətləri və Allahla bağlı işlərdir. Digər bir tərəfdən insanın mərifəti gücləndikcə onun iman və yəqinliyi də artır. Çünki yəqinlik məhz mərifətin bəhrəsidir.

Yəqin mərtəbəsi imanın ən kamil mərtəbəsidir. Əlbəttə ki, yəqinin də öz mərtəbələri var.

Rəvayətlərdə qeyd olunduğu kimi, elmül-yəqin, eynül-yəqin kimi yəqinlik mərtəbələri mövcuddur. İnsanın iman gətirməsinin səbəbi olmalıdır. Bir şeyi tanımadan ona iman gətirmək mümkünsüzdür. Təbii ki, mərifət artdıqca insanın imanı da artır. Kamil mərifət yəqin mərtəbəsi üçün zəmindir. Kamil yəqinlik və imanın əsərləri vardır. Bu əsərlərə əsasən, kimin yəqin mərhələsinə çatdığını müəyyənləşdirmək olar. Rəvayətdə həmin əsərlərdən birinə işarə olunur: *“Bəndə yəqin məqamına çatdığı vaxt əhəmiyyət vermir ki, onun həyatı çətinliklə, yoxsa asanlıqla keçir.”* Bəli, yəqinliyə çatmış insanın həyat səviyyəsi baxımından çətinliyi olmur. Axirət səadəti haqqında düşünən insan üçün dünyanın şirinlikləri və acılıqları fərqsizdir. Həyat səviyyəsi möminin qəlb dəryasını dalğalandıra bilmir. Kamil imana malik mömin öz işlərini Allaha tapşırır və bilir ki, onun xeyiri Allahın məsləhətindədir. İmanı güclənmiş insan işlərini Allaha həvalə etdikdə Allah da onun işlərini öz öhdəsinə götürür.

Demək, yəqinliyə çatmış mömin daha mühüm məqsədə malik olduğu üçün dünya həyatına əsir olmur və dünya ləzzətləri onun diqqətini Allahdan yayındıra bilmir. Allah-təalanın ayətlərinə, adlarına, sifətlərinə, cüvələrinə məşğul olan

düşüncədən başqa fikirlərə yer yoxdur. Digər bir tərəfdən, imanlı insan öz işlərini Allaha həvalə etdiyindən arxayındır. O Allahın məsləhətini hər şeydən üstün tutur. Yəqinə çatmış insan üçün əldə etdiyi mərifətin əməli rolu vardır. Adi insanların Allaha, behiştə və cəhənnəmə inamı onların əməlinə təsir göstərmir. Biz dildə Allahın hər şeyi gördüyünü desək də, əməldə dediyimiz sözü unuduruq. Belə bir biliyə yəqin deyilmir. Yəqin elə bir mərhələdir ki, insanın biliyi və mərifəti işdə özünü göstərir

ON ALTINCI DƏRS

YƏQIN MƏQAMINA YOL TAPMIŞ MÖMINLƏR

«وَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ فِي حَالَةِ الْمَوْتِ يَقُومُ عَلَى رَأْسِهِ مَلَائِكَةٌ يَبْدُو كُلُّ مَلَكٍ كَأَنَّ مِنْ مَاءِ الْكَوْثَرِ وَكَأَنَّ مِنْ الْخَمْرِ يَسْقُونَ رُوحَهُ حَتَّى تَذْهَبَ سَكْرَتُهُ وَ مَرَارَتُهُ وَيُبَشِّرُونَهُ بِالْبِشَارَةِ الْعَظِيمِ وَيَقُولُونَ لَهُ طِبْتَ وَ طَابَ مَثْوَاكَ إِنَّكَ تَقْدُمُ عَلَى الْعَزِيزِ الْكَرِيمِ الْحَبِيبِ الْقَرِيبِ. فَتَطِيرُ الرُّوحُ مِنْ أَيْدِي الْمَلَائِكَةِ فَتَصْعَدُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى فِي أَسْرَعٍ مِنْ طَرْفَةِ عَيْنٍ وَلَا يَبْقَى جَبَابٌ وَلَا سِتْرٌ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى وَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهَا مُشَاقٌّ وَ تَحِلُّسٌ عَلَى عَيْنٍ عِنْدَ الْعَرْشِ. ثُمَّ يُقَالُ لَهَا: كَيْفَ تَرَكْتِ الدُّنْيَا؟ فَتَقُولُ: إلهي وَ عَزَّتِكَ وَ جَلَالُكَ، لَا عِلْمَ لِي بِالدُّنْيَا. أَنَا مُنْذُ خَلَقْتَنِي خَائِفٌ مِنْكَ. فَيَقُولُ اللَّهُ: صَدَقْتَ عَبْدِي كُنْتُ بِحَسَدِكَ فِي الدُّنْيَا وَ زَوْجِكَ مَعِيَ فَأَنْتِ بَعِثِي سِرُّكَ وَ عَلَافِيَّتَكَ. سَلْ أُعْطِكَ وَ تَمَنَّى عَلَى فَاكْرِمَكَ، هَذِهِ جَنَّتِي فَتَبَحِّثُ فِيهَا وَ هَذَا جِوَارِي فَاسْكُنْهُ.

فَتَقُولُ الرُّوحُ: إلهي عَرَفْتَنِي نَفْسَكَ فَاسْتَغْنَيْتُ بِهَا عَنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ. وَ عَزَّتِكَ وَ جَلَالُكَ لَوْ كَانَ رِضَاكَ فِي أَنْ أَقْطَعَ إِرْباً إِرْباً وَ أَقْتُلَ سَبْعِينَ قَتْلَةً بِأَشَدِّ مَا يُقْتَلُ بِهِ النَّاسُ لَكَانَ رِضَاكَ أَحَبَّ إِلَيَّ. كَيْفَ أُعْجِبُ بِنَفْسِي؟ وَ أَنَا ذَلِيلٌ إِنْ لَمْ تُكْرِمْنِي وَ أَنَا مَغْلُوبٌ إِنْ لَمْ تُنْصُرْنِي وَ أَنَا ضَعِيفٌ إِنْ لَمْ تُقَوِّنِي وَ أَنَا مَيِّتٌ إِنْ لَمْ تُحْيِنِي بِذِكْرِكَ وَ لَوْ لَا سِرُّكَ لَا فَتَضَحْتُ أَوَّلَ مَرَّةٍ عَصَيْتُكَ.

إلهي كَيْفَ لَا أَطْلُبُ رِضَاكَ وَ قَدْ أَكْمَلْتَ عَقْلِي حَتَّى عَرَفْتُكَ وَ عَرَفْتُ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ وَ الْأَمْرَ مِنَ النَّهْيِ وَ الْعِلْمَ مِنَ الْجَهْلِ وَ النُّورَ مِنَ الظُّلْمَةِ. فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَ عَزَّتِي وَ جَلَالِي لَا أَحْجُبُ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ فِي وَقْتٍ مِنَ الْأَوْفَاتِ كَذَلِكَ أَفْعَلُ بِأَحِبَّائِي»

YƏQIN MƏQAMINA ÇATMIŞ MÖMIN

Merac hədisinin davamında Allah-təala möminin ölüm zamanı halını və behiştə daxil olmasını belə bəyan edir: *“Əgər yəqinə çatmış bəndənin ölümü yetərsə, mələklər əllərində kövsər və pak şərab dolu qab onun başı üstündə hazır olurlar. Canvermə və ölüm çətinliyini asanlaşdırmaq üçün onu sirab edərlər.”* Dünya həyatında çalışıb vəzifəsinə əməl edən mömin başına gələn işlərdən razı olur. Onun nəzərində dünyanın şirinliyi ilə acılığının fərqi yoxdur. Çünki o Allahın məsləhətini hər şeydən üstün tutur. Yəqinliyə çatmış belə bir mömin fani dünyadan köçərkən mələklər onun başı üstündə dayanıb ruhu çıxarılan zamanda ona kövsər suyu və pak behişt şərabı verərlər. Bu vaxt həmin mömin ölümün bütün çətinliklərini unudar. Behişt içkiləri dünya içkiləri kimi təkcə susuzluğu yatırmır. Onlar ruhun da susuzluğunu sirab edir.

Hədisin davamında oxuyuruq: *“Ona böyük bir müjdə verir və deyirəm: “Sən paksan və mənzilin də pakdır. Sən dostun və yaxının olan əziz və kərimin yanına gəlirsən.”* Bəli, mömin insan zəiflikdən uzaq, qüdrət dolu bir yerə qədəm qoyur. O, nəhayətsiz bir mərhəmətlə qarşılır. Məhbubunun görüşünə nail olmuş aşiqin halını

təsəvvür edirsinizmi? Ruha görüş müjdəsi verildikdə artıq o dünyada qalmaq istəmir. Artıq dünya çətinlikləri onun üçün mənasızdır.

Hədisin davamında buyurulur: *“Onun ruhu mələklərin əlindən pərvaz edir, bir göz qırpımından da az müddətdə Allaha doğru ucalır.”* Mələklər kafirlərin və münafıqlərin canını işgəncə ilə alırlar. Möminin ruhu isə rahatlıqla alınır və bir anda məhəbubuna doğru pərvaz edir. Hədisdə oxuyuruq: *“Onunla Allah-təala arasında bu hicablar və pərdələr qaldırılır.”* İrfan kitablarında bu hicablar və pərdələr haqqında ətraflı danışılmışdır. Qısa şəkildə deyə bilərik ki, mömin bəndə həmin məqamda Allahla öz arasında heç bir uzaqlıq və maneə hiss etmir. Hədisin davamında oxuyuruq: *“Allah ona müştəqdır və o ruh ərsə yaxın bir çeşmənin kənarında oturur.”* Görüşə yol tapmış və məhəbubun müştəq olduğu aşiq mömin necə də xoşbəxtdir! Möminin ruhu ərşin kənarındakı çeşmə kənarında oturmaqla uzun yolun ağrı-acısından rahatlaşır. Bu vaxt Allah onunla həmsöhbət olur və ona deyir: *“Dünyanı necə tərk etdin?”* Allahın bu sualı qarşısında mömin bəndə çox diqqətli olmalıdır. Əgər o öz danışığında iynə ucu qədər xilafa yol versə, danışmaq haqqından məhrum edilir. Buna görə də

mömin şəxs Allahın cavabında yalnız həqiqəti deyir. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Ruhun və mələklərin səf-səf duracağı gün Rəhmanın izin verdiyi kəslərdən savay kimsə danışmayacaq və danışan da yalnız doğrunu deyəcək.”**¹

DÜNYADAN QIRILMAQ DIQQƏTİN NƏTİCƏSİDİR

Məhz bu məqamda möminin ruhu Allahın cavabında belə deyir: *“Pərvərdigara, izzət və cəlalına and olsun ki, mənim dünya ilə bağlı elm və əgahlığım yoxdur. Məni yaratdığın gündən Sənin məqamından qorxmuşam.”* Mömin təkcə cavabla kifayətlənməyib, Allahın izzət və cəlalına and içərək dünyadan xəbərsiz olduğunu bildirir. Bəli, vəzifələrini yerinə yetirməklə məşğul olan insan dünya haqqında düşünməyə də bilər. Bəziləri məhbubla görüş şövqündən harada olduqlarını da unudurlar. Onlar vəzifələrini düzgün yerinə yetirsələr də, qəlbləri başqa yerdə olar.

Yəqin əhlindən olan mömin dünya və onun işləri haqqında bir o qədər də düşünməz. Aram dalğalar dəryanın üzü ilə ötüşüb onun dərinliyinə yol tapmadığı kimi, dünya fikirləri də möminin

¹ “Nəbə”, 38.

qəlbinə yol tapmaz. Ona görə də mömin and içir ki, dünyadan xəbərsizdir. Dünya məhəbbəti qəlbinə nüfuz etmiş dünyagirdən fərqli olaraq, möminin xəyalı tamam başqa bir fəzada pərvaz edir.

Merac hədisinin davamında buyurulur: *“Düz dedin, ey mənim bəndəm. Cəsədin dünyada olsa da, ruhun mənim yanımda idi. Sənin zahirindən və batinindən xəbərdaram.”* Dünyada yaşayıb dünya işlərinə məşğul olan bir insanın xəyalı başqa bir yerdə ola bilərmi?! Əgər belə bir məqama çatmaq mümkündürsə, nə üçün bizlər səy göstərmirik?! Nə üçün bir anlıq da olsa, dünya bər-bəzəyinə göz yumub diqqətimizi Allaha yönəltməyək?!

MÖMINİN ƏN BÖYÜK İSTƏYİ ALLAHIN RAZILIĞIDIR

Merac hədisində oxuyuruq: *“Ürəyindən keçəni məndən istə, mən də əta edirəm. Məndən təmənnə et ki, sənə bağışlayım. Bu mənim behiştimdirdi, onda özünə yer seç. Mənim mərhəmət civarımda sakin ol.”* Sanki başqa bir sınaq başlamışdır. Aşiq bir ömür təlaşdan sonra arzusuna çatmışdır. Allah ondan behiştə yer seçməsinə, Ondan təmənnə etməsinə istəyir. Görün yəqin əhli olan möminin ruhu hansı məqama çatmışdır ki, belə bir cavab verir: *“Pərvərdigara, Sən özünü mənə tanıtdırdın*

və Səni tanımaqla bütün xilqətdən ehtiyacsız oldum." Mömin bildirir ki, Allahın əzəmətini dərk etdiyindən, artıq onun behiştə gözü yoxdur. O, Allahı tanımaqla hər şeydən ehtiyacsız olduğunu bildirir. Axı belə bir əzəmətin müqabilində nə istəmək olar?!

KƏRAMƏT, İLAHI TÖVFIQ VƏ MÖMINİN TƏKAMÜLÜ

Hədisdə oxuyuruq: *"And olsun izzət və cəlalına, əgər razılığın mənim tikə-tikə doğranmağında, yetmiş dəfə faciəli şəkildə öldürülməyimdə olsa, Sənin razılığını hər şeydən üstün tutaram."* Möminə bu sözləri dedirdən onun özünü yuxarı tutması yox, Allahın razılığını hər şeydən üstün bilməsidir. Mömin belə ərz edər: *"Necə qürrələnir? Axı Sənin mərhəmətli rəftarın olmasaydı, zəlil olardım."* Mömin şəxs Allahın razılığını hər şeydən üstün tutduğunu bildirir, Allahın kəramətini xüsusi vurğulayır. O, bu məqama ucalmasında Allahın qüdrətini önə çəkir. *"Əgər kömək etməsəydin, məğlub olardım, əgər qüvvətləndirməsəydin, zəif qalardım, əgər öz zikrinlə məni diri saxlamasaydın ölərdim."* Mömin etiraf edir ki, Allahın yardımı olmasaydı, nəfs və şeytanla mübarizədə məğlub olardı. Rəvayətin bu hissəsinin son cümləsi olduqca

mənəlidir: *“Məni zikrinlə diriltməsəydin, bir ölü idim.”* Uyğun cümlədə mühüm bir məsələyə toxunulmuşdur. Məlum olur ki, yəqinə çatmış möminin həyatı təkcə fizioloji həyatdan ibarət deyil. Mömin Allah zikri ilə mümkün olan ruhani bir həyatda yaşayır. Allahın zikri olmadıqda insanın həyatı heyvani bir həyat çərçivəsində məhdudlaşır. İlahi zikrdən məhrum olmuş bir insan əslində ölüdür. Qurani-kərimdə Allah-təala buyurur: **“Diri olan kəs (Qurandan) öyüd götürsün.”**¹ Əgər qəlb diri olmasa, insan ilahi maarifdən, Allaha diqqətdən məhrum qalar. Ona görə də yəqin əhli Allahla əlaqə sayəsində həyat tapdığını hiss edir. Bu ali bir həyatdır. Allah hüzurundakı ilahi bir ömür Allahın atasıdır. Rəvayətdə möminin dilindən nəql olunur: *“Pərvərdigara, əgər Sən pərdə çəkməsəydin, ilk dəfə günah etdiyim vaxt rüsvay olardım. Pərvərdigara, Səni tanımağımı, haqqı batildən ayırmağım, nuru zülmətdən seçməyim, elmi cəhalətdən fərqləndirməyim üçün ağılımı kamil etdiyin halda Sənin razılığımı necə tələb etməyim?!”* Mömin bildirir ki, onun əsil istəyi Allahın razılığıdır. Behişt və onun nemətləri razılıq müqabilində əhəmiyyətsizdir. Bu nemətlər yalnız Allahın

¹ “Yasin”, 70.

hədiyyəsi olduğu üçün dəyərli sayıla bilər. Mömin insan bütün müvəffəqiyyətlərin əsas səbəbini Allah tərəfindən aqlının kamilləşdirilməsində görür. O, Allahın razılığını hər şeydən üstün tutur. Əslində bəndənin Allahla bu söhbətinin şirinliyi sözə sığmır. Söhbətin bu yerinə çatdıqda Allah-təala buyurur: *“İzzət və cəlalıma and olsun ki, səninlə mənim aramda heç bir hicab yoxdur. Bəli, mən öz dostlarımla belə rəftar edirəm.”*

ON YEDDINCI DƏRS

ŞİRİN VƏ DAVAMLI HƏYATIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

«يَا أَحْمَدُ، هَلْ تَذَرِي أَيَّ عَيْشٍ أَهْنَىٰ وَ أَيُّ حَيَاةٍ أَبْقَىٰ؟
قَالَ: اَللّٰهُمَّ لَا. قَالَ: أَمَّا الْعَيْشُ الْهَنِيُّ فَهُوَ الَّذِي لَا يَغْتَرُ صَاحِبُهُ عَنْ ذِكْرِي وَلَا
يَنْسِي نِعْمَتِي وَلَا يَجْهَلُ حَقِّي. يَطْلُبُ رِضَايَ لَيْلَةً وَ نَهَارَةً. وَ أَمَّا الْحَيَاةُ الْبَاقِيَةُ
فَهِيَ الَّتِي يَعْمَلُ [صَاحِبُهَا] لِنَفْسِهِ حَتَّى تَهْوَنَ عَلَيْهِ الدُّنْيَا وَ تَصْغُرَ فِي عَيْنَيْهِ وَ
تَغْضَمُ الْآخِرَةُ عَنْدَهُ وَ يُؤْثِرَ هَوَايَ عَلَى هَوَاهُ وَ يَبْتَغِي مَرْضَاتِي وَ يُعْظِمَ حَقِّي
عَظَمَتِي وَ يَذْكُرَ عِلْمِي بِهِ وَ يُرَاقِبُنِي بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ عِنْدَ كُلِّ سَيِّئَةٍ وَ مَعْصِيَةٍ وَ
يُنَقِّي قَلْبَهُ عَنْ كُلِّ مَا أَكْرَهُ وَ يُبْغِضُ الشَّيْطَانَ وَ وَسْوَاسَهُ لَا يَجْعَلُ لِابْلِيسَ
عَلَى قَلْبِهِ سُلْطَانًا وَ سَبِيلًا»

ŞİRİN HƏYATIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Merac hədisinin davamında Allah-təala peyğəmbərdən soruşur: *“Ey Əhməd, bilirsənmi hansı həyat daha dadlı və daha etibarlıdır?”* Peyğəmbər ərz edir: *“Pərvərdigara, bilmirəm.”* Peyğəmbərin mənfi cavabı onun bəndəlik məqamına əsaslanır. Sanki peyğəmbər başqalarına öyrədir ki, peyğəmbərin və imamların bütün bilikləri Allahdandır. Rəvayətin bu hissəsində Allahın peyğəmbərə ünvanladığı sual iki hissədən ibarətdir:

1. Hansı həyat daha dadlıdır?
2. Hansı həyat daha davamlıdır?

İnsanın həm xoş, həm də davamlı bir səadət sorağında olması sualın fəlsəfəsini təşkil edir. Axı ləzzətsiz həyatın nə faydası var? Amma müvəqqəti bir ləzzətin də dəyəri yoxdur. Ləzzəti əldən verməyin ağrısı ləzzəti kölgədə qoyur. İnsan fitrətən həm ləzzət, həm də davamlı bir ləzzət sorağındadır. Peyğəmbər ona ünvanlanmış sualın cavabını bilmədiyini izhar etdikdən sonra Allah-təala buyurur: *“İnsanın həyatı şirindir ki, mənim zikrimdən qəflətdə deyil, nemətlərimi unutmur, haqqında xəbərsiz deyil, gecə-gündüz mənim razılığımı axtarır.”* Deyilənləri bir bəndə olaraq qəbul edə bilərik. Amma belə bir sual yaranır ki,

şirin həyatın Allah zikri ilə nə əlaqəsi var? Uyğun sualın cavabında bildirməliyik ki, insan ehtiyaclı bir varlıq olduğunu fitrətən hiss edir. Demək, xoşbəxt olmaq istəyən ehtiyaclı vücut ehtiyacsız bir vücuda bağlanmalıdır ki, səadətə çata bilsin. Bu deyilənləri hər birimiz fitri şəkildə dərk edə bilərik. Amma yüksək mərifətə malik olan insanlar, xüsusi ilə də övliyalar uyğun mövzunu üstün bir şəkildə anlaşırlar.

Adi insanlar ehtiyacı olduqlarını fitrətən anlaşırlar. Amma bu ehtiyacların ödənməsi üçün hara üz tutulması mühüm məsələdir. İnsan onun bütün ehtiyaclarını tam şəkildə ödəyəcək mövcud tapdıqda rahatlaşır. Onun gələcəklə bağlı bütün nigarançılıqları aradan qalxır. Əks-təqdirdə, insana üzücü bir izzirab hakim olur.

Müasir dövrümüzdə nihilizm, ekzistensializm kimi ideoloji məktəblər bəşəriyyət üçün vahid həyat məqsədinin olduğunu qəbul etmirlər. Onların fikrincə, narahatlıq və izzirab həyat əlamətidir. Məsələn, Sartr kimi qərb filosofları yaşamaq üçün izzirabı şərt sayırlar. Belələrinin nəzərincə, izzirabsız bir insan əslində diri deyil. Həqiqətdən uzaq olan bu insanlar izziraba məhkum olduqlarından izzirabsız həyatı mümkün sayırlar. Belələri anlamırlar ki,

iztirabı doğuran insanın öz həqiqi məbudunu tanımaması və Ondan uzaq düşməsidir. Allahı tanıyıb, Onunla rabitədə olan insan isə iztirabdan uzaqdır. İnsan Allaha yaxınlaşdıqca onun nigarançılıqlarına da son qoyulur.

Demək, insan iztirabdan qurtardığı vaxt onun həyatı şirin olur. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Ağah olun ki, qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aramlıq tapar.”**¹ Şübhəsiz ki, hər hansı mənbədən qidalanmayan arxın suyu qısa bir müddətdə quruyur. Zəif insan əbədi və tükənməz bir mənbəyə ehtiyac duyur. İnsanın həmin mənbə ilə əlaqəsi gücləndikcə o rahatlaşır. Bəziləri elə güman edirlər ki, bir dəfə **“La İlahi İlləllah”** deməklə qəlb aramlıq tapacaq. Amma Allahın zikri o zaman təsirli olur ki, insanın diqqəti tam şəkildə Allaha yönəlmiş olsun.

Həzrət imam buyurur: “And olsun Allaha, ömrümdə heç nədən qorxmadım.” Şübhəsiz ki, mərifət əhli əsassız yerə belə söz demir. Bəs insan bu mərhələyə necə çatır? Hər birimiz gündə bir neçə dəfə kiçik səbəblər ucbatından narahat oluruq. Bəs necə olur ki, ağır inqilab yolunu keçmiş, faciəli hadisələrlə rastlaşmış insan iztirab və qorxudan uzaq olur?

¹ “R`əd”, 28.

Yaxın dostlarımızdan birini itirdikdə gözüümüzlə yuxu getmir, narahat oluruq. Amma ən yaxın dostlarından yetmiş nəfərini bir anda itirən imam (r) qətiyyənlə bədbinləşmir. İmamın yaxın adamları onun narahat olacağından ehtiyatlanaraq baş vermiş faciəli hadisəni xəbər verməyə çətinlik çəkirdilər. Amma imam ən yaxın dostlarının itkisini əzəmətli dağ tək səbirlə qarşıladı. Bizlərinə kiçik tutumlu ruhu əhəmiyyətsiz bir hadisədən sarsılır.

Bəli, aram və iztirabsız həyat yalnız Allahın zikri ilə əldə oluna bilər. Allaha diqqətsiz olan insan olduqca böyük zərərlərə məhkumdur. Həyatı şirirləşdirən ilkin səbəb Allahın zikridir.

Bir məsələni də qeyd etmək lazım gəlir ki, insan ixtiyarındakı nemətlərə diqqətli olduqda həyatdan ləzzət ala bilər. Hər hansı xəstəliyə düşər olmuş insan bu xəstəlikdən qurtarmağı özü üçün böyük səadət sayır. Hansı ki, sağlam insan öz sağlamlığından qədərincə ləzzət ala bilmir. İxtiyarında olan nemətlərdən ləzzət ala bilməyən insan, şübhəsiz ki, arzuladığı nemətlərə çatdıqda da bir müddət sonra onlara adi bir şey kimi baxacaqdır. Demək, həyatdan ləzzət almaq üçün Allahın əta etdiyi nemətlərə diqqətli olmaq lazımdır. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Əgər**

Allahın hədsiz nemətlərini saymaq istəsəniz, heç vaxt bacarmazsınız.”¹

Amma təkcə nemətlərə diqqət etmək kifayət deyil. İnsan nemət sahibi haqqında da düşünməli, onun qarşısındakı vəzifələrini yerinə yetirməlidir. Qonaq getdiyi evdə süfrədəki nemətlərə çox diqqətli olub, ev sahibinə biganəlik göstərən insan haqqında xoş söz demək çətindir.

DAVAMLI HƏYATIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Hədisin digər bir hissəsində Allah-təala davamlı həyatın xüsusiyyətlərini zikr edir. Qeyd etməliyik ki, bu bir neçə sətirdə ruhani təkamül yolu və əməli irfan məsələlərinə toxunulmuşdur. Əgər həmin məsələlərə diqqət yetirib onları həyat dərsi kimi qəbul etsək, ali-mənəvi kamilliklər əldə edə bilərik. Allah-təala buyurur: **“O insan davamlı həyata malikdir ki, dünyanı gözündə kiçildəcək, axirətə isə əzəmətli göstərəcək şəkildə əməl etsin.”** İnsanlıq yoluna qədəm qoymaq istəyən kəs ilk öncə dünya ilə axirəti müqayisə etməlidir. Müqəddəs şəriətdə oruc və namaz kimi vacib vəzifələr təyin olunmuşdur. Bu vəzifələr insanı kamilləşdirir və onların səmərəsinə axirətdə nail oluruq. Amma insan ləzzəti dərhal duyulan dünya

¹ “Nəhl”, 18.

işlərinə daha çox maraq göstərir. Amma nəticəsi bir müddət sonra nəsib olacaq işlər insanı az maraqlandırır. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Doğrudan da, Allahdan çəkinənlərdən başqalarına inanmaq çətindir.”**¹ Namaz çox az vaxt aparsa da, insan onu özünə ağır yük bilir. Düzgün üsuldan istifadə etmədikdə uşağı da namaza vadar etmək çətin olur. Çünki uşaq ləzzətini ani olaraq duyacağı işlərə maraq göstərir. Amma dəstəmaz almağın, namaz qılmağın onun üçün elə bir ləzzəti yoxdur. İnsan faydasına və ləzzətinə əmin olduğu işlərə maraq göstərir.

Əslində namaz və digər ibadətlərin nəticəsi bir o qədər də gec əldə olunmur. Axı dünya həyatımız nə qədər uzun olsa da, axirətlə müqayisədə bir göz qırpımına bənzəyir. Əgər insan dünya və axirət ləzzətlərini bir-biri ilə müqayisə edə bilsə, anlayar ki, dünya ləzzətləri ötəri olduğundan axirət ləzzətləri ilə müqayisəyə gələ bilməz.

Şəksiz ki, dünyada hər hansı bir işdən ləzzət almaq üçün əvvəlcə xeyli zəhmət çəkmək lazım gəlir. Axı bir tikə quru çörək də zəhmətsiz əldə olunmur. Ona görə də insan gecə-gündüz tərxizlə, dünyaya ləzzətlərindən daha çox faydalanmağa çalışır. Amma yuxusuna haram

¹ “Bəqərə”, 45.

qatıb gecə-gündüz min bir əzab-əziyyətə qatlaşan insan yaxşı bilir ki, dünya ləzzətləri ötürəkdir. Bütün bu incəlikləri bilə-bilə, əbədi axirət nemətlərindən ötürə iki rəkət namaz qılmaq ağırdırmı?!

Dünya və axirəti müqayisə edib düzgün nəticə çıxara bilən adam ibadət çətinliklərinə dözüür, Allahı lazımınca tanıdıqda isə ibadətdən misilsiz bir ləzzət də alır.

Demək, ibadət zəhmətini qəbul etmək üçün ilk öncə dünya və axirət həyatlarını müqayisə edib, onların həqiqi dəyərindən xəbərdar olmaq lazımdır.

Rəvayətdən məlum olur ki, insan özünü hər nədən çox sevir və hətta başqalarına sevgisindən də bir ləzzət umur. Demək, insanın bütün münasibətləri özünəsevgi və daha çox ləzzət əldə etmək prinsipi üzərində qurulmuşdur. Amma insanın özünü sevməsi azdır. Xoşbəxt olmaq üçün düzgün həyat yolunu müəyyənləşdirmək lazımdır. Əslində özünü sevən insan xeyirə can atmalı və zərərli işlərdən çəkinməlidir. Əgər insan xeyirli və zərərli işləri düzgün dəyərləndirə bilsə, dünya onun nəzərində əhəmiyyətsiz görünər. O anlayar ki, əbədi axirəti qoyub müvəqqəti dünyaya əsir olmaq onun ziyanıdır. Quran ayələrində axirətin daha xeyirli olduğu təkrar-təkrar insanların

nəzərinə çatdırılır. Həzrət Əli (ə) buyurur: *“Ötən vaxtlarda, ilahi dəyərlər əsasında qardaş olduğum bir dost vardı. (Olsun ki, həzrət Əbuzəri nəzərdə tutur) Dünyanı kiçik sayması onu mənim nəzərimdə böyütmüşdü.”*¹ Həzrət Əlinin (ə) nəzərində o insanlar böyükdür ki, dünya onların nəzərində kiçikdir. Yəni dünyanın axirətlə müqayisədə əhəmiyyətsiz olduğunu anlamaq böyük insanlara xas xüsusiyyətdir. Öz xeyirini düşünən insan öləri dünyaya aldanıb axirəti əldən çıxarmamalıdır. Əlbəttə ki, dünya və axirəti müqayisə etmək kifayət deyil. İnsan çalışıb elə bir mərtəbəyə çatmalıdır ki, ilahi əmrlərin icrası ona çətin gəlməsin. Belə bir məqama çatan insan seçim qarşısında qaldıqda Allahın üstün tutduğu işi tərəddüd etmədən üstün tutur.

Hədisin davamında oxuyuruq: *“Mənim istəyimi seçir, mənim razılığımıza üstünlük verir, haqqımı böyük sayır, unutmur ki, mən onun bütün əməllərini görürəm və gecə-gündüz günah etməməyə çalışır.”* İnsanın mənəvi təkamülə çatmaq üçün keçdiyi yol dünya və axirətin müqayisəsindən başlayır. Nəhayətdə insan əbədi səadəti seçmək qərarına gəlir. Belə bir insan Allahın razılığını düşünməli və Allahın istəyincə

¹ “Nəhcül-bəlağə”, h. 281.

hərəkət etməlidir. Əgər insan Allahın onu daim gördüyünə inansa, mümkün günahlardan çəkinər. Axı imanlı insan körpə uşağın yanında günah etmədiyi halda, Allahın hüsurunda necə günah edə bilər?! Deyilənlər təkcə zahiri əzalara, gözə, qulağa, dilə, ayağa aid deyil. İnsan öz qəlbini də günah fikirlərdən qorumalıdır. Hədisdə buyrulur: *“Qəlbini mənim xoşlamadığım fikirlərdən pak et.”* Mərhum Seyyid Mürtəza qardaşı Seyyid Rəziyə deyir: *“Yaxşı olar ki, günah etməmiş şəxs pişnamaz olsun.”* Seyyid Rəzi qardaşının cavabında deyir: *“Yaxşı olar ki, günah fikrinə düşməmiş insan pişnamaz olsun.”*

Hədisin davamında Allah-təala buyurur: *“Mömin insan şeytan və onun vəsvəşələrini düşmən tutur, iblis üçün qəlbinə və düşüncəsinə nüfuz yolu saxlamır.”* Bəli, mömin insan şeytanın ona hücumu keçdiyini hiss etdiyi vaxt mübarizə aparır, düşüncəsini və qəlbini onun vəsvəşəsindən qoruyur. Mömin üçün şeytani düşüncələr də günah əməl kimi həzər qılınası işdir.

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

İLƏHI SİNAQDA MÜVƏFFƏQİYYƏT VƏ ALLAHIN XÜSUSİ LÜTFLƏRİ

«فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ، اسْكَنْتُ فِي قَلْبِهِ حُبًّا حَتَّى أَجْعَلَ قَلْبَهُ لِي وَفِرَاعَهُ وَاشْتِغَالَه وَ
هَمَّهُ وَحَدِيثَهُ مِنَ النُّعْمَةِ الَّتِي أَنْعَمْتُ بِهَا عَلَى أَهْلِ مَحَبَّتِي مِنْ خَلْقِي وَافْتَحَ عَيْنَ
قَلْبِهِ وَسَمِعَهُ حَتَّى يَسْمَعَ بِقَلْبِهِ وَيَنْظُرَ بِقَلْبِهِ إِلَى جَلَالِي وَعَظَمَتِي وَأُصِيقَ عَلَيْهِ
الدُّنْيَا وَابْغَضَ إِلَيْهِ مَا فِيهَا مِنَ اللَّذَاتِ وَأَحْذَرُهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا كَمَا يُحْذَرُ
الرَّاعِي غَنَمَهُ مِنْ مَرَاتِعِ الْهَلَكَةِ. فَإِذَا كَانَ هَكَذَا يَقِرُّ مِنَ النَّاسِ فِرَاراً وَ يُنْقَلُ
مِنْ دَارِ الْقَنَاءِ إِلَى دَارِ الْبَقَاءِ وَمِنْ دَارِ الشَّيْطَانِ إِلَى دَارِ الرَّحْمَنِ.

يَا أَحْمَدُ! لَا زَيْنَتُهُ بِالْهَيْبَةِ وَالْعَظَمَةِ فَهَذَا هُوَ الْعَيْشُ الْهَيْئِيُّ وَالْحَيَاةُ الْبَاقِيَّةُ وَ هَذَا
مَقَامُ الرَّاظِينَ. فَمَنْ عَمِلَ بِرِضَائِي أَلْزِمْتُهُ ثَلَاثَ خِصَالٍ، أَعْرِفُهُ شُكْرًا لَا
يُخَالِطُهُ الْجَهْلُ وَ ذِكْرًا لَا يُخَالِطُهُ النُّسْيَانُ وَ مَحَبَّةً لَا يُؤْوِيهِ عَلَى مَحَبَّتِي مَحَبَّةُ
الْمَخْلُوقِينَ. فَإِذَا أَحَبَّنِي أَحْبَبْتُهُ وَ افْتَحَ عَيْنَ قَلْبِهِ إِلَى جَلَالِي. فَلَا أُحِبُّ عَلَيْهِ خَاصَّةً
خَلْقِي فَأَتَأَجِبُهُ فِي ظُلَمِ اللَّيْلِ وَ نُورِ النَّهَارِ حَتَّى يَنْقَطِعَ حَدِيثُهُ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ وَ
يُجَالِسْتُهُ مَعَهُمْ»

SINAQDA MÜVƏFFƏQIYYƏT VƏ XÜSUSİ LÜTFLƏR

Əvvəlki söhbətdə həyatın şirinliyi və davamlılığı barədə danışıldı. İnsan axirət səadəti üçün çalışmalı, Allahın razılığını qazanmalıdır. Yalnız bu yolla dünya insanın nəzərində əhəmiyyətsiz ola bilər. Tələslərdən, nəfsin tərbiyəsindən, imtahanı başa vurub müvəffəqiyyət qazandıqdan sonra növbə Allahın xüsusi lütlərindən bəhrələnməyə çatır. Bu barədə Allah-təala buyurur: *“Belə etdikdən sonra onun qəlbində bir məhəbbət qərar verərəm, qəlbini özüm üçün götürər, onun sakitliyini, məşğuliyyətini, səyini, danışığını yalnız öz dostlarıma ruzi etdiyim nemət qərar verərəm.”* İnsan bacardığını etdikdən sonra Allahın lütfünə layiq olur. Allahın lütfü ilə elə bir məqama çatır ki, bu məqama özbaşına çata bilməzdi. Əgər bura qədər öz gücü ilə hərəkət edirdisə, artıq Allah onun əlindən tutur və irəli aparır. Mömin elə bir yerə çatır ki, qəlbi Allah eşqi ilə dolur və Allaha məxsus olur. İnsan nəfs meyllərini özbaşına islah etməyə qadir deyil. Kamilliyə doğru ciddi addımlar atmaq üçün Allahın xüsusi lütfünə ehtiyac var.

ALLAHA DIQQƏT, ONUN NEMƏTLƏRİ, MÖMİNLƏRİN DÜŞÜNCƏ VƏ BAXIŞI

Qəlbi başqalarına məşğul olan insan kamilliyə doğru pərvaz edə bilmir. Amma Allahın lütfü ilə bəndənin qəlbi başqa məqsədlərdən təmizləndikdən sonra yüksəlmək asanlaşır. Biz, adətən, işlərimizi dünya mehvərində qururuq. Ən böyük hünərimiz o ola bilər ki, öz istəklərimizə şəri yolla çatmaq. İşimizi tamamladıqdan sonra yenə dünya söhbəti qızışır. Əgər insanın qəlbində dünya məhəbbətinin yerini Allah məhəbbəti tutarsa, insan ibadət və işdən sonra da bütün söhbətlərini ilahi mehvər əsasında qurar. İnsan sakit halda olduqda, yuxu zamanında qəlbində möhkəmlənmiş mövzular haqqında düşünür. Həqiqi məhbubunu tanımaq istəyən insan aram vaxtlarda nə barədə düşündüyünə diqqət yetirməlidir. Qəlbində ilahi məhəbbətə yer verənlər istər iş, istər istirahət vaxtı Allah və Onun əta etdiyi nemətlər barədə düşünərlər. Allah dostları Allahın xüsusi nemətlərindən bəhrələnirlər. Əslində həmin nemətlər dünyapərəstlər üçün dəyərli görünmür.

*Aşiqin məşuqla işarəsi var.
Anlayarmı bunu qaz otaranlar?!*

Merac hədisinin davamında buyurulur: *“Qəlb gözüünü və qəlb qulağını açaram ki, qəlbi ilə eşitsin və qəlbi ilə mənim cəlal və əzəmətini görsün.”* Bəli, insanın zahiri göz və qulağından əlavə, batini göz və qulağı da var. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Kafirlərin zahir gözü kor olmasa da, qəlb gözləri kordur.”**¹ Əsil kor qəlb gözü kor olandır. İlahi məhəbbət əhli üçün isə Allah qəlb gözü və qəlb qulağı açar. Qəlb gözü və qəlb qulağı açılmış insana dünya çox əhəmiyyətsiz görünər. Nə qədər ki, qəlb gözümüz açılmayıb dünya və axirət haqqındakı həqiqətləri dərk edəsi deyilik. Anadan kor doğulmuş insan dünyanın necə geniş olduğunu dərk etmədiyi kimi, bəsirət gözü açılmayan insan da axirət aləmini dərk edə bilmir. Hədisin davamında buyurulur: *“Ona dünyanı dar, dünya ləzzətlərini isə dadsız edəram.”*

MÖMINİN GÖZÜNDƏ DÜNYANIN KIÇIKLIYI

Axirətdən xəbərsiz insan dünyanı geniş hesab edir. Hansı ki, dünya Allahın əzəməti ilə müqayisədə əhəmiyyətsiz bir nöqtədir. Amma Allahın lütfü ilə insanın bəsirət gözü açıldıqda dünyanın kiçikliyi və əzəmətsizliyini anlayır,

¹ “Fəcr”, 46.

axirətin genişliyindən məmnun olur. Əgər bir insan rəsədxanada oturub teleskopla səmadakı ulduzları müşahidə etsə, bütün yer üzünü yaddan çıxarar. Eləcə də axirət dünyasına iç gözü açılan insan dünya və onun ləzzətlərini yaddan çıxarır. O anlayır ki, dünya ləzzətləri axirət həqiqətlərini dərk etmək yolunda bir maneədir. Ümumiyyətlə, insan bir işdən ləzzət duyduğu vaxt üstün bir ləzzət hiss edərsə, əvvəlkini unudar. Bəli, axirət aləminə gözü açılan, onun ləzzətini dərk edən insan üçün dünya ləzzətləri əhəmiyyətsizdir. Axirət ləzzətini duyan insan dünya ləzzətlərini maneə hesab edir. Bizim üçün ləzzətli görünən bir iş övliyalarda ikrah da doğura bilər.

Onlar ilahi məhəbbət ləzzətini daddıqlarından dünya ləzzətinin cazibəsindən çıxmışlar.

Merac hədisində oxuyuruq: *“Ona dünya və dünyada olanlardan daim həzər qıldıraram. Necə ki, çoban öz qoyunlarını zəhərli otlaqlardan çəkindirir.”* İnsan yuxarıda işarə olunmuş mərhələləri adladıqdan sonra Allah onun tərbiyəçisi olur və təhlükəli məqamlarda ona yardım göstərir. Hədisdə buyrulur: *“Belə ki, oldu, o, insanlardan qaçır, fani dünya evindən əbədi axirət evinə, şeytanın evindən Allahın evinə adlayır.”* Biz bir müddət dünya və onun

səhnələrini müşahidə etməsək, özümüzü zində sayırıq. Hətta xoşlamadığımız insanlarla da görüşməkdən zövq alırıq. Deyilənləri bir müddət həbsdə olub, dörd divardan savay bir şey görməyənlər daha yaxşı başa düşər. İnsan üçün dünya səhnələri ləzzətlidir. Amma ilahi məhəbbət şərbətini içib axirət aləminə göz açanlar üçün dünya və onun əhli cansıxıcıdır. Belə insan yalnız Allah aşiqləri ilə oturub-durmaq, ilahi eşq haqqında danışmaq istəyir.

Dünyaya gözünü yummuş insan haqqında bəzən "fəna evi ilə vidalaşdı və əbədiyyətə köçdü" deyirlər. Amma Allahla görüş şövqündə olan möminin dünyadan gedişi tamam başqa bir gedişdir. O, dünyada olduğu vaxtlarda da yalnız axirət haqqında düşünürdü. Hədisdə qeyd olundu ki, övliyaların nəzərində dünya və axirətin fərqi yoxdur. Əslində dünya və axirət insanın birindən o birinə köçdüyü iki ev kimidir. Allahın cəlalı tamaşasına dayanan insan dünyaya arxa çevirir. Həzrət Əlinin (ə) təbirincə, dünyada elə bir bədənle yaşayırlar ki, ruhları Allahın geniş mərhəmət astanasında asılmışdır.¹ Könlü Allah eşqi ilə dolu olan insan üçün dünyadan gediş şeytan evindən Allah evinə köçmək kimidir. Çünki

¹ "Nəhcül-bəlağə", h. 139.

bu evdə şeytan ardıcıl olaraq insanları yoldan çıxarmaqla məşğuldur. Rəhmanın evinə köçən insan isə şeytanın evindən qurtulur. Çünki Allah evində şeytana yer yoxdur.

Hədisdə buyurulur: *“Ey Məhəmməd, mən bəndəmi heybət və əzəmətlə zinətləndirərəm. Bu şirin və əbədi bir həyatdır və mənim razılığımдан razı olanların məqamıdır.”* Allahla yetərli əlaqədə olan insanlara elə bir heybət və əzəmət əta olunur ki, başqaları onların qarşısında təvazö göstərir. Bəli, böyük ilahi şəxsiyyətlərin hüzurunda insan özünü kiçik hiss edir. Övliyalar zahirən heybətli və əzəmətli olmasalar da, onların ruhi halı ətrafdakıları lərzəyə gətirir.

İndi özünüz düşünün, axirət həyatı şirindir, yoxsa müvəqqəti dünya həyatı? Məgər yemək, geyim, məskən və bu kimi başqa min bir qayğı ilə dolu olan dünyaya həyatını sevməyə dəyərmə? Malımızdan azca itkiyə getdikdə gecələr yuxumuz gəlmir. Görən belə bir həyat dəyərlidir, yoxsa dünyaya etinasız yanaşanların həyatı? Dünyaya etinasız olanlar başqa bir əzəmətli dünya həvəsində olduqlarından dünya işləri onları narahat etmir. Əgər mömin dünya ləzzətlərinə Allahın razılığı xatirinə göz yumursa, həyat problemləri onu narahat etmir. Şübhəsiz ki, bu

razılıq qarşılıqlıdır. Allahın razılığı sorağında olan və həyat çətinliklərini razılıqla qarşılayan insandan, təbii ki, Allah da razıdır. Qurani-kərimdə oxuyuruq: “Ey arxayın nəfs, sən ondan, o da səndən razı halda Allahın hüzuruna dön.”¹ Digər bir ayədə isə belə buyurulur: “Allah onlardan razıdır, onlar Allahdan. Budur böyük qələbə və səadət.”²

RIZA ƏHLİNƏ ƏTA OLUNMUŞ ÜÇ XASIYYƏT

Allah riza (Allahdan razılıq) məqamına yüksəlmiş bəndələrinə üç xasiyyəti əta edir. Hədisdə oxuyuruq: *“Hər kəs mənim razılığıma əməl etsə, ona üç xasiyyət əta edərəm: Ona şükr etməyi öyrədərəm ki, cəhalətdən kənar olar, ona elə bir diqqət və zikr əta edərəm ki, unutmazlıqdan uzaq olar; Ona elə bir məhəbbət verərəm ki, heç bir məhəbbəti mənim məhəbbətimdən üstün tutmaz.”*

Demək, ilk xasiyyət Allaha şükr etməkdir. İnsan xarakter etibarını ilə naşükürdür. O, min bir nemət içində qərq olsa da, bu nemətlərin qədrini bilmir, yalnız nemət əlindən çıxdıqda fəryad qoparır. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Əgər bir insanı nemət və mərhəmətdən faydalandırıb, sonra**

¹ “Fəcr”, 27, 28.

² “Maidə”, 119.

həmin neməti ondan alsaq, qatı ümidsizliyə və küfrə uğrayar.”¹ Digər bir ayədə oxuyuruq: “Ona bir şər toxunduqda ümidini itirər.”² Başqa bir ayədə isə belə buyurulur: “İnsan çox zalım və küfr edəndir.”³ Belələrindən fərqli olaraq Allah onun razılığı sorağında olanlara haqqı tanıma və şükretmə məqamı əta edir. Bu haqsünaslıqda cəhalət qatqısı yoxdur. Onlar Allahın nemətlərini tanıyır və şükr edirlər. Bizlər isə Allahın əta etdiyi nemətləri dəyərləndirə bilmirik. Əgər bir dəfə şükür ediriksə, təkrar-təkrar naşükürlüyə yol veririk. Demək, bizim şükrümüzdə cəhalət qatqısı var.

Allahdan razı insanlara əta olunmuş digər iki xüsusiyyət Allahın zikri və ilahi məhəbbətdir. Adi insanlar üçün Allahı daim xatırlamaq çətindir. Hətta bir neçə dəqiqəlik namazımızda da xəyalımız dağ-daşı gəzir. Amma Allahın lütfünü qazanmış mömin kəs Allahı unuda bilmir. Allah ona elə bir diqqət əta edir ki, unutqanlıqdan uzaq olur. Əlbəttə ki, aşıq öz məşuqunu heç vəchlə unuda bilməz. Riza əhlinə əta olunmuş üçüncü xüsusiyyət ilahi məhəbbətdir. Belə insanların

¹ “Hud”, 9.

² “Fussilət”, 49.

³ “İbrahim”, 34.

qəlbində Allah məhəbbətindən başqa məhəbbətlərə yer yoxdur. Dünyada bir şeyə könül verən insan az sonra əvvəlki məhbubundan yorulub, başqa bir məhbub tapır. İnsan arzuladığı nemətləri əldə etdikcə bu nemətlər onun gözündə adiləşir və o, növbəti arzularının arxasınca qaçır. Dünya məhəbbəti beləcə hər an öz ünvanını dəyişir.

Hədisdə oxuyuruq: ***“O məni sevdiyi vaxt mən də onu sevirəm, qəlb gözünü cəlalıma tamaşa üçün açıram. Öz seçilmiş bəndələrimi ondan gizləmirəm.”*** Bəndənin Allaha, Allahın bəndəyə məhəbbətini vəsf etmək çətindir. Belə bir məqamı yalnız övliyalar dərk edə bilir. Allahı sevmək olduqca uca bir məqamdır. Bundan da mühümü Allahın insanı sevməsidir. Qurani-kərimdə buyrulur: **“Ey iman gətirənlər, sizlərdən hansınız öz dinindən çıxsə, Allah tezliklə sevdiyi bir qövm göndərər və onlar da Allahı sevrələr.”**¹ Allah öz mömin bəndəsini sevməkdən əlavə, onu xalqa da sevdilər. Əlbəttə ki, həmin mömin üçün xalq tərəfindən sevilməyin fərqi yoxdur. O bu məhəbbəti yalnız Alahın lütfü bilərək qiymətli sayır. Allahı sevən mömini yalnız Allahın diqqəti maraqlandırır. Xalqın onu sevib-sevməməsinin

¹ “Maidə”, 54.

onun üçün heç bir zərurəti yoxdur. Bu barədə Quranda buyurulur: **“Allaha iman gətirib, saleh iş görənləri Allah sevimli edər.”**¹ Bu zümrədən olan insanlara misal olaraq, İmam Rahili (r) göstərmək olar. Onu təkcə dostlar yox, hansı mənadasa düşmənlər də sevirdilər. Onlar yalnız mənafelərini əldən verməmək üçün imama qarşı çıxırdılar. Həzrət Əlinin (ə) qatı düşməni olan Müaviyə Əlinin (ə) səhabələrini gördükdə onlardan Əlinin fəzilətləri haqqında danışmasını istəyərdi. Bu fəzilətlərdən söhbət açılanda Müaviyə ağlayardı. Çünki hər bir insanın fitrəti yaxşılığı dəyərləndirir. Müaviyəni Əli (ə) və onun övladları ilə düşmən edən nəfs istəklərinin tüğyanı idi.

Merac hədisində buyurulur: *“Gecənin qaranlığında, gündüzün işığında onunla münacat edərkən ki, başqaları ilə danışmaqdan və yoldaşlıqdan çəkinsin.”* Bəli, bir vaxt Allahla minacət fürsəti axtaran mömin elə bir məqama çatmışdır ki, Allah onunla münacata başlayır. Hər bir aşıq öz məhbubu ilə ünsiyyət sorağındadır. Allah aşıqı üçün elə bir məqam çatır ki, məhbub özü onun sorağına gəlir və onunla söhbətə məşğul olur. Oyaq vaxtı və yuxuda Allahın münacatını

¹ “Məryəm”, 96.

hiss edən möminin sevincini təsəvvür etmək
çətindir!

ON DOQQUZUNCU DƏRS

*ABIDLƏRİN VƏ PEYĞƏMBƏRLƏRİN
MƏQAMI, AQILLIK VƏ ALLAH ZIKRİNİN
ROLU, QƏFLƏTDƏN HƏZƏR*

«يَا أَحْمَدُ؛ اجْعَلْ هَمَّكَ وَاحِدًا. فَاجْعَلْ لِسَانَكَ لِسَانًا وَاحِدًا وَاجْعَلْ بَدَنَكَ حَيًّا لَا تَغْفُل أَبَدًا؛ مَنْ غَفَلَ لَا أَبَالِي بِأَيِّ وَادٍ هَلَكَ. يَا أَحْمَدُ؛ اسْتَغْمِلْ عَقْلَكَ قَبْلَ أَنْ يَذْهَبَ. فَمَنْ اسْتَغْمَلَ عَقْلَهُ لَا يَخْطِئُ وَلَا يَطْغَى.

يَا أَحْمَدُ؛ هَلْ تَذَرِي لِأَيِّ شَيْءٍ فَضَّلْتُكَ عَلَى سَائِرِ الْأَنْبِيَاءِ؟ قَالَ اللَّهُمَّ لَا. قَالَ: بِالنِّقَمِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ وَسَخَاوَةِ النَّفْسِ وَرَحْمَةِ الْخَلْقِ وَكَذَلِكَ أَوْثَادُ الْأَرْضِ لَمْ يَكُونُوا أَوْثَادًا إِلَّا بِهَذَا.

يَا أَحْمَدُ؛ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا جَاعَ بَطْنُهُ وَحَفِظَ لِسَانَهُ عَلِمَتْهُ الْحِكْمَةُ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا تَكُونُ حِكْمَتُهُ حُجَّةً عَلَيْهِ وَوَبَالًا. وَإِنْ كَانَ مُؤْمِنًا تَكُونُ حِكْمَتُهُ لَهُ نُورًا وَبُزْهَانًا وَشِفَاءً وَرَحْمَةً. فَيَعْلَمُ مَا لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُ وَيَنْصُرُ مَا لَمْ يَكُنْ يَنْصُرُ. فَأَوَّلُ مَا أَبْصَرَهُ عُيُوبُ نَفْسِهِ حَتَّى يَشْتَغَلَ بِهَا عَنْ عُيُوبِ غَيْرِهِ وَأَبْصَرَهُ دَقَائِقُ الْعِلْمِ حَتَّى لَا يَدْخُلَ عَلَيْهِ الشَّيْطَانُ.

يَا أَحْمَدُ؛ لَيْسَ شَيْءٌ مِنَ الْعِبَادَةِ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَلَمْ يَحْفَظْ لِسَانَهُ كَمَنْ كَانَ قَامَ وَلَمْ يَقْرَأْ فِي صَلَاتِهِ، فَأَعْطَاهُ أَجْرَ الْقِيَامِ وَلَمْ أُعْطِهِ أَجْرَ الْعَابِدِينَ. يَا أَحْمَدُ؛ هَلْ تَذَرِي مَتَى يَكُونُ [إِلَى] الْعَبْدُ عَابِدًا؟

قَالَ لَا يَا رَبِّ. قَالَ إِذَا اجْتَمَعَ فِيهِ سَبْعُ خِصَالٍ وَرَعٌ يَحْجُزُهُ عَنِ الْمَحَارِمِ وَصَمْتُ يَكْفُهُ عَمَّا لَا يَنْبَغِيهِ، وَخَوْفٌ يَزِدُّهُ كُلَّ يَوْمٍ مِنْ بُكَائِهِ وَحَيَاءٌ يَسْتَحْيِي مَنَى فِي الْخَلَاءِ وَأَكْلٌ مَا لَا بُدَّ مِنْهُ وَتَبَعُضُ الدُّنْيَا لِبُغْضِي لَهَا وَحُبُّ الْأَخْيَارِ لِحُبِّي لَهُمْ.»

AĞILDAN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ, ALLAH ZİKRI VƏ QƏFLƏTDƏN HƏZƏR

Merac hədisində Allah-təala ilə həzrət Peyğəmbər (s) arasındakı söhbətlərin rəngarəng üsulu danışığda bəlağətin bir növüdür. Eyni bir üslubda söhbət yorucu olur. Rəngarəng üslublardan istifadə edildikdə isə söhbət təravətli və canlı olur.

Uyğun hədisin son iki bəhsində insana şirin və davamlı həyat bəxş edən sifətlərdən danışıldı. Bu xüsusiyyətlərlə yanaşı riza aşıqlərinin başqa xüsusiyyətləri də araşdırıldı. Hədisin bu hissəsində danışığ üslubu dəyişir və Allah-təala peyğəmbərə bir neçə tövsiyə verərək buyurur: *“Ey Məhəmməd, səyini bir istiqamətdə yönəlt və dilini bir halda qərar ver. Bədəninini diri saxla və heç vaxt qafil olma. Məndən qəflətdə olanların hansı vadiyə həlak olacağı mənim üçün mühüm deyil.”* Tövsiyələrdən belə bir nəticəyə gəlmək olmaz ki, insanın dünyada yalnız bir məqsədi olmalıdır. Məqsəd odur ki, insan yalnız Allahın razılığı intizarında olmalıdır. İstər ictimai, istər fərdi, istər maddi, istərsə də mənəvi işlərdə Allahın razılığı əsas götürülməlidir. Rəvayətdə tövsiyə olunur ki, insan gah dünya, gah da axirət ardınca

qaçmamalıdır. Onun bütün səy və təlaş Allahın razılığını qazanmaq istiqamətində yönəlməlidir.

Şirk (Allaha şərikin qoşma) səbəbindən insan həm Allahı istəyir, həm də başqalarını. Bu xüsusiyyət onun əməl və rəftarında da öz təsirini qoyur. İnsan şəraitə uyğun danışmağa və hərəkət etməyə başlayır. Belələrinin əsas məqsədi istənilən bir vasitə ilə başqalarının diqqətini cəlb etməkdir. Axirət əhli isə belə deyil.

Sonra Allah qəflətin bəlası kimi pis aqibəti bəyan edir. Allahı yaddan çıxaran insan istənilən bir fəlakətə düşər ola bilər. Allahın varlıq aləmindəki qaydalarına görə insan azaddır. Allahın buyuruqları isə sadəcə insanı qəflətdən oyatmaq üçündür. Qurani-kərimdə oxuyuruq: **“Allahın zikrindən dönənə şeytanı urcah edərik ki, onunla yoldaş olsun.”**¹ Şeytan Allahı zikr edən insana heç vəchlə yol tapa bilməz. Quranda oxuyuruq: **“Şeytanlar onları doğru yoldan çıxarar, onlar isə haqq yolda olduqlarını güman edərlər.”**²

Merac hədisinin davamında oxuyuruq: *“Ey Məhəmməd, ağlını əlindən çıxmamış işə sal. Ağlından istifadə edən kəs xəta, tüğyan etməz.”* Bəli, ağılından bəhrələnən insan hədləri tanıyır və

¹ “Zuxruf”, 37.

² “Zuxruf”, 37.

riayət edir. Ağlını bir kənara qoyan insan isə həddi aşaraq şəhvət və ya qəzəbə məğlub olur.

İSLAM PEYĞƏMBƏRİNİN (S) BAŞQA PEYĞƏMBƏRLƏRDƏN ÜSTÜNLÜK MEYARI

Hədisdə oxuyuruq: *“Ya Əhməd, bilirsənmi səni başqa peyğəmbərlərdən nə üçün üstün etdik?” Həzrət ərz etdi: “Pərvərdigara, bilmirəm.”* Allah-təala buyurdu: *“Yəqin, xoşrəftarlıq, səxavət, müdara, xalqla mərhəmət vasitəsi ilə sənə üstünlük bağışladım.”* Peyğəmbər ilk öncə yəqin sifəti ilə vəsf olunur. Bütün peyğəmbərlərdə belə bir sifət olmuşdur. Amma yəqinin mərtəbələri vardır. Belə ki, yəqin sifətinin ən üstün mərtəbəsi İslam Peyğəmbərinə (s) məxsus olmuşdur. Qurani-kərimdə əməl məqamında səbr və mərifət baxımından yəqinlik rəhbərlik və imamlıq meyarı kimi təqdim olunur. Xoşrəftarlıq, səxavət, mərhəmət, mehribanlıq həzrət Peyğəmbərin (s) digər üstün xüsusiyyətlərindəndir. Qurani-məciddə buyurulur: **“Peyğəmbər sizin hidayətinizə hərisdir və möminlərlə mehribandır.”**¹ Allah-təala merac hədisində İslam Peyğəmbərinin (s) üstünlüklərindən danışdıqdan sonra belə buyurur: *“Əgər yer üzünün böyükləri*

¹ “Tövbə”, 128.

belə olmasaydılar, həmin məqama nail olmazdılar." Rəvayətdən məlum olur ki, cəmiyyətdə peyğəmbərlərdən əlavə səbr və yəqin sifətlərinə malik başqa aparıcı insanlar da var. Rəvayətin ərəbi mətnində onlar "Əvtad", yəni "Mıx" kəlməsi ilə yad edirlər. Mıxın rolu müxtəlif hissələri bir-birinə bərkitməkdir. Bu insanlar yer üzündə həmin funksiyanı daşıyırlar.

AZ DANIŞMAĞIN VƏ AZ YEMƏYİN DÜŞÜNCƏYƏ TƏSİRİ

Merac hədisində buyurulur: *"Ey Məhəmməd, əgər bəndəmin qarnı ac olsa və dilini hifz etsə, kafir də olmuş olsa, ona hikmət öyrədərəm. Kafir olduğu təqdirdə bu hikmət onun ziddinə dəlil olasıdır. Mömin şəxs üçün isə həmin hikmət nur, şəfa, mərhəmətdir."* Rəvayətin əvvəlində də sükut və aclıq haqqında danışılmışdı. Allah-təala yenidən sükut və aclığı tövsiyə edərək, bu iki xüsusiyyətə malik olanlara hikmət əta edəcəyini bildirir. O da qeyd olunur ki, əgər həmin iki xüsusiyyətə malik olan insan iman əhli olarsa, kamala doğru yüksələcək, əgər iman əhli olmazsa, əldə etdiyi hikmət dəlil olaraq onun ziddinə tamamlanacaq. Çünki hikmət qazanmış insan Allaha üz tutmursa, o bu işi bilərəkdən edir.

Mömin üçün isə hikmət nur, mənəvi dərdlərə şəfadır.

Rəvayətin davamında buyurulur: *“Mömin hikmət vasitəsi ilə bilmədiyini bilər, görmədiyini görür. Ona ilk göstərilən öz eybləri olar ki, başqalarının eyblərinə məşğul olmasın.”* Təbii ki, çoxyeyən və çoxdanışan insan öz eyblərindən xəbərsizdir. Çünki onun diqqəti qarnında və dilindədir. O öz sözləri ilə xalqın diqqətini cəlb etmək, onların xoşuna gəlmək istəyir. Belə bir insan daim başqalarının diqqətini qazanmaq istədiyindən özündən xəbərsiz qalır. Amma az yeyən və sükuta riayət edən insan özünə diqqətli olur və öz eyblərini görür. İnsanın öz eyblərindən xəbərdar olması hikmət əlamətidir. Hikmətin başqa bir təsiri qəlbin işıqlanmasıdır. Rəvayətdə buyurulur: *“Ona elm həqiqətlərini öyrədərək ki, şeytana məğlub olmasın.”* Məlum olur ki, şeytanın ən böyük nüfuz yolu insanda vəsvəslər, şəkk-şübhələr yaratmaqdır. Güclü elmə malik olan insanı şeytan aldada bilmir. İnsanın elm və agahlığı azaldıqca o şeytanın vəsvəsələrinə daha asanlıqla təslim olur. Şeytanın üzünə açılmış ilk pəncərə düşüncə pəncərəsidir. Bu yolla insana nüfuz edən şeytana başqa yollar da açılır. Allah-təala bildirir ki, peyğəmbərin başqalarından ilk

üstünlüyü onun yəqin məqamına çatmasıdır. Yəqin halının əksi isə şəkk-şübhədir.

Merac hədisinin davamında buyurulur: *“Ey Məhəmməd, bilirsənmi mənim bəndəm nə vaxt abid olur?”* Peyğəmbər ərz etdi: *“Xeyr, mənim mövlam.”* Allah buyurdu: *“Əgər onda yeddi xüsusiyyət cəm olsa: Onu haramdan qoruyan təqva; onu boş işdən saxlayan sükut; onun ağlamasını günbəgün artıran qorxu; onun xəlvətdə də məndən çəkinməsinə səbəb olan həya; zəruri həddə qidalanmaq; dünya ilə düşməncilik; salehlərlə dostluq.”* Rəvayətdə buyurulan göstərişlər arifanə bir yüksəliş üçün proqram ola bilər. Bəli, alimlər elə bir təqvaya malik olmalıdırlar ki, bu təqva onları haramdan və günahdan saxlasın. Abid insan kamillik üçün faydalı olmayan boş danışıklardan çəkinməlidir. Həqiqi abid ibadət zamanı günahlarını yada salır, Allahın əzabını xatırlayaraq göz yaşları axıdır. Qurani-kərimdə buyurulur: *“Möminlər o kəslərdir ki, Allahın adı çəkildiyi zaman qəlbləri qorxuya düşər, lərzəyə gələr.”*¹ Abidlər həm də o qədər həyalı olurlar ki, hətta xəlvətdə də Allahdan çəkinirlər. Cəmiyyətdə günahdan çəkinən insan əslində Allahdan yox, xalqdan həya edir. Abidlər

¹ “Ənfal”, 2.

isə xəlvətdə olduqları vaxt Allahdan həya edərək günaha yol vermirlər. Abidlər yalnız zəruri ehtiyacları qədər yeyər və yediklərinin fərqinə varmazlar. Övliyaların süfrəsində arpa çörəyindən başqa bir şeyin olmaması təəccüb doğurmamalıdır. Abidlər şeytanın vəsvəsə meydanı olan dünyanı dost tutmazlar. Onların başqa bir xüsusiyyəti salehlərlə dostluqdur.

İYİRMİNCİ DƏRS

ALLAHA MƏHƏBBƏT

يَا أَحْمَدُ؛ لَيْسَ كُلُّ مَنْ قَالَ أَحِبَّ اللَّهَ أَحَبَّنِي، حَتَّى يَأْخُذَ قُوْتاً وَ يَلْبِسَ دُوناً وَ
 يَنَامَ سُجُوداً وَ يُطْبِلَ قِيَاماً وَ يَلْزَمَ صُنْتاً وَ يَتَوَكَّلَ عَلَى وَ يَتَكَيَّ كَثِيراً وَ يَعْلَمُ
 ضِحْكَاً وَ يُخَالِفَ هَوَاهُ وَ يَتَّخِذَ الْمَسْجِدَ بَيْتاً وَ الْعِلْمَ صَاحِباً وَ الزُّهْدَ جَلِيساً
 وَ الْعُلَمَاءَ أَحِبَّاءَ وَ الْفُقَرَاءَ رُقَقَاءَ وَ يَطْلُبُ رِضَايَ وَ يَقَرَّ مِنَ الْغَاصِبِينَ فِرَاراً وَ
 يَشْتَغِلَ بِذِكْرِي إِشْتِغَالاً وَ يُكَثِّرَ التَّسْبِيحَ دَائِماً وَ يَكُونَ بِالْعَهْدِ صَادِقاً وَ بِالْوَعْدِ
 وَافِياً وَ يَكُونَ قَلْبُهُ طَاهِراً وَ فِي الصَّلَاةِ ذَاكِياً وَ فِي الْقَرَائِصِ مُجْتَهِداً وَ فِيهَا
 عِنْدِي مِنَ الثَّوَابِ رَاغِباً وَ مِنْ عَذَابِ رَاهِباً وَ لِأَحِبَّائِي قَرِيباً وَ جَلِيساً.
 يَا أَحْمَدُ؛ لَوْ صَلَّى الْعَبْدُ صَلَاةَ أَهْلِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ صَامَ صِيَامَ أَهْلِ السَّمَاءِ
 وَ الْأَرْضِ وَ طَوَى مِنَ الطَّعَامِ مِثْلَ الْمَلَائِكَةِ وَ لَبَسَ لِبَاسَ الْغَارِي، ثُمَّ أَرَى فِي
 قَلْبِهِ مِنْ حُبِّ الدُّنْيَا ذَرَّةً أَوْ سَمْعَتَهَا أَوْ رِيَاسَتَهَا أَوْ حُلَّتَهَا أَوْ زِينَتَهَا لَا يُجَاوِزُنِي
 فِي دَارِي وَ لَا تَزِعَنِّي مِنْ قَلْبِهِ مَحَبَّتِي وَ عَلَيْكَ سَلَامِي وَ رَحْمَتِي وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ

İLƏHİ MƏHƏBBƏTİN SİRRİ

Merac hədisindəki məsələləri iki qismə bölmək olar: İnsanın Allaha doğru hərəkəti ilə bağlı məsələlər və ilahi məhəbbətə nail olduqdan sonra Allahın insana yardımları ilə bağlı məsələlər. Demək olar ki, hədisdəki söhbətlərin mehvərini ilahi məhəbbət təşkil edir. Əvvəlcə bu məhəbbətə nail olmağın müqəddiməsi haqqında danışılır, sonra isə həmin məhəbbətin nəticələri bəyan olunur. O da bildirilir ki, Allah məhəbbəti dünya məhəbbəti ilə bir araya sığmır. Hədisin sonunda ilahi məhəbbətin necəliyindən, Allah aşiqinə layiq olan rəftarlardan danışılır.

ZÖHD VƏ İBADƏTİN İLƏHİ MƏHƏBBƏTLƏ RABİTƏSİ

Hədisdə buyurulur: *“Ey Məhəmməd, hər kəs “Allahı dost tuturam” deməklə mənə dost olmaz. Mənə dost olan az yeməklə kifayətlənməli, sadə geyimə qane olmalı, gecəsi səcdədə keçməli, namazın qiyamını uzatmalı və sükuta üz tutmalıdır.”* İlahi məhəbbətdə iddialı olan çoxdur. Əlbəttə ki, qiymətli şeyə sahib duran çox olar. İlahi məhəbbətdən nəfis bir şey yoxdur, belə bir iddianı başa düşmək olar. Bütün dinlər və ilahi məktəblər ilahi məhəbbətdən dəm vurur. Amma ilahi

məhəbbətin insanda zühur edən əlamətləri var. Hədisdə zikr olunduğu kimi, Allah aşiqi az yeməklə kifayətlənməlidir. Həqiqi aşiq qiymətli libaslar həvəsində olmamalı, yuxu aparana dək səcdədə qalmalı, namazını tələsik qılmamalı, sükuta riayət etməlidir. Bir sözlə, Allah aşiqi öz sadə həyat tərzilə seçilməlidir. Ləziz xərəklərə, əlvən geyimlərə, rahatlığa əsir olan insanın qəlbi Allah məhəbbətinin yeri deyil.

Aşiq öz məhbubu ilə daha çox ünsiyyətdə olmağa çalışır. Bu baxımdan Allaha ibadətdə səcdə və qiyamın uzunluğu təəccüb doğurmamalıdır. Namaz qılmaqdən yorulan insan sözsüz ki, Allahla ünsiyyətin ləzzətini dadmamışdır. Məgər həqiqi aşiq məşuqla söhbətdən yorularmı?”

Həzrət Peyğəmbər (s) haqqında nəql olunur ki, həzrət namazın qiyamında o qədər dayanardı ki, ayaqları ağrıyardı. Həzrətin səcdələri o haldan gedənə dək uzanardı. Həzrət peyğəmbərin səhabəsi Üveys Qərəninin gecəni sübhə dək bəzi günlər səcdədə, bəzi günlər rükuda, bəzi günlər isə qiyam halında qalması nəql olunur. Bəzi din alimləri gecə Quran oxumağa başlayıb sübhə dək onu xətm edərmışlər. Şübhəsiz ki, eşq olan yerdə yorğunluğun mənası yoxdur. Aşiq Allahla

ünsiyyətdən ləzzət aldığından bu ünsiyyətin uzunluğu onu yormur.

Hədisin sonunda həzrətə sükuta riayət etməsi tövsiyə olunur. Danışiq insanın diqqətini yayındırdığından aşiq məşuqun hüsurunda susmağa üstünlük verir. Mərhum Əllamə Təbatəbaidən soruşurlar ki, namazda qəlbin iştirakına necə nail olmaq olar? Mərhum Əllamə cavab verir ki, bundan ötrü az danış. Bəli, diqqəti bir nöqtəyə toplamaq istəyən insan sükuta riayət etməlidir. Rəvayətdə oxuyuruq: *“Mənim doslarım o kəslərdir ki, mənə təvəkkül etsinlər, çox ağlasınlar, az gülsünlər və nəfs istəklərinə qarşı çıxsınlar.”*

İLƏHI MƏHƏBBƏT VƏ GÖZ YAŞLARI

İlahi məhəbbət yoluna qədəm qoymuş insan ilk öncə Allah qorxusundan göz yaşları axıtmalı, ötən günahlarından ötrü narahat olmalıdır. İnsan ağlayıb, kamil tövbə etmədən qəlbi çirkinliklərdən və günahlardan təmizlənməz. Göz yaşları bütün günah çirkabını yumaq gücündədir.

Həzrət Şüeyb haqqında bildirirlər ki, o, uzun illər ağladı və gözləri kor oldu. Allah-təala ona vəhy etdi: *“Ey Şüeyb, nə üçün bu qədər ağlayırsan? Əgər mənim əzabımdan qorxursansa, mən cəhənnəmi sənə haram etdim. Əgər behişt şövqündən*

ağlayırsansa, mən behiştə sənə ixtiyarına qoydum.” Həzrət Şüeyb ərz etdi: *“Pərvərdigara, sən yaxşı bilirsən ki, mən nə cəhənnəmə qorxusundan, nə də behişt şövqündən ağlayıram. Məni ağladan Səninlə görüş şövqüdür.”* Allah-təala buyurdu: *“Düz dedin, bundan sonra öz həmsöhbətim Kəlimi sənə xadim etdim.”* Bu vaxt həzrət Musa Misirdən qaçdı və Şüeybin yanına gəldi. O Şüeybin qızlarından biri ilə evləndi və müqavilə bağladı ki, on il orada qalacaq və Şüeybə xidmət edəcək. Bəli, Şüeyb on il ilahi eşqlə ağlayıb kor olduqdan sonra Allah öz Kəlimini (Musanı) ona xidmətçi qərar verdi. Şüeyb ilahi eşq sayəsində belə bir ləyaqətə nail oldu. Musa kimi bir peyğəmbər on il müddətində Şüeybin xidmətində dayandı. Bəlkə də, elə Şüeybə xidmət səbəbindən peyğəmbərlik məqamına nail oldu. Bəli, Allah dostları az gülür və çox ağlayırlar.

ALIMLƏR VƏ FƏQİHLƏRLƏ DOSTLUĞUN ROLU

Rəvayətin davamında oxuyuruq: *“Allah aşiqi məscidi öz evi bilər, elmi özünə yoldaş, zöhdü özünə dost, alimləri özünə məhbub, fəqirləri isə rəfiq qərar verir.”* Allah aşiqinin məscidə məhəbbəti təbii bir istəkdir. Aşiq vaxt tapan kimi məscidə tələsir, öz Allahı ilə münacata başlayır. O öz elmini

artırmaqla Allaha mərifətini artırır. Allahı dost tutan insan Allahın dostlarını da dost tutur. Alimlər isə Allahın ən üstün dostlarındanlardır. Əlbəttə ki, alim dedikdə din alimləri nəzərdə tutulur. Allahı sevən insan fəqiranə həyat tərzini keçirən Allah dostları ilə də yaxındır. Bir çox peyğəmbərlər və övliyalar yetərinə var-dövlətə malik olsalar da, bu var-dövləti fəqirlər arasında bölmüşlər. Hədisdə buyurur: *“O insanlar mənim dostumdur ki, mənim razılığımı axtarar və günahkarlardan qaçarlar.”* Allah dostu yalnız onun razılığını cəlb etmək fikrindədir. Bu yolda bütün vücudu ilə səy göstərir. Allah aşiqi nəinki Allah düşmənlərinə yaxınlaşmır, hətta onlardan qaçır. Yalnız günahkarları islah etmək məqsədi ilə bəzən onlarla ünsiyyət saxlayır. Hədisdə buyurulur: *“Məni dost tutanlar daim mənim zikrimə məşğuldur, çoxlu təsbihi deyirlər, öz əhdlərinə sadıqdirlər, vədlərinə əməl edirlər.”* Əlbəttə ki, aşiq üçün məşuqu xatırlamaqdan ləzzətli iş yoxdur. Allahı dost tutan insan hiylə işlətməz, əhdinə sadıq olar. Öz məhəbbətində sadıq olan kəs başqalarına qarşı da sadıq olur. Sədaqətsiz insan isə münafiqcəsinə hərəkət edir.

Rəvayətdə oxuyuruq: *“Məni dost tutanın qəlbi pakdır, namazda alovlanır, vacib əməllərin*

icrasında çalışqandır. O, gözünü mənim yanımdakı savablara dikmişdir, mənim əzabımdan qorxur, daim mənim dostlarımla yoldaşdır.” Allah zikrinə məşğul olan qəlb çirkinliklərdən paka çıxır. Allahı dost tutan insan dünyadan uzaqlaşır. Çünki ilahi məhəbbətlə dünya məhəbbəti bir araya sığmır. Əlbəttə ki, Allah məhəbbətinin də müxtəlif dərəcələri vardır. Bu məhəbbət xalis həddə çatdıqda Allahdan qeyrisi gözə görünmür. Rəvayətdə oxuyuruq: *“Ey Məhəmməd, əgər bir bəndən səma və yer əhli qədər namaz qılsa, oruc tutsa, mələklər tək yeməkdən çəkinsə, fəqirənə geyinsə, amma qəlbində bir zərrə dünya məhəbbəti olsa, onu öz yaxınımına qoymaram və məhəbbətimi qəlbindən xaric edəməm.”*

Hədisin sonu çox təsirlidir. Bu tövsiyələri nəzərdə saxlamağa çalışaq. Əgər bir zərrə dünya məhəbbəti insanın bir ömür ibadətini puça çıxarırsa, dünya məhəbbətindən Allaha pənah aparaq! *“Və ələykə səلامي və rəhməti vəlhəmdullillahi Rəbbil-ələmin!”*

Mündəricat

Müqəddimə	4
Birinci dərs.....	6
Riza və təvəkkül məqamı	7
Riza və təvəkkül məqamı	8
Quran baxımından təvəkkülün mahiyyəti	9
Məsumlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə təvəkkül mövzusu	10
Təvəkkül Allaha imanın şərtidir	20
Təvəkkül və fəaliyyətin zəruriliyi	21
Həzrət İbrahim və onun Allaha etimadı	22
İkinci dərs	23
Təvəkkül və Allahın qəzavü-qədərindən razılığın dəyəri.....	24
Təvəkkül və rizanın dəyəri	25
Allah-təalanın insana xeyirxahlığı	30
Üçüncü dərs	31
İlahi məhəbbət və ona aparan yol.....	32
İlahi məhəbbət və ona aparan yol.....	40
İlahi məhəbbətə aparan yol.....	41
Dördüncü dərs	42
İlahi övliyaların xüsusiyyətləri.....	43
Övliyaların xüsusiyyətləri.....	50
Möminlərin sevinci	51

Allah zikri ilə ilahi məhəbbət arasındakı əlaqə.....	5
Zöhd və pəhrizkarlığın əldə edilməsi	5
Beşinci dərs.....	6
Behiştə, aclıq və sükuta yol tapanların xüsusiyyətləri.....	6
Dörd xüsusiyyət.....	6
Dəyərli irslər.....	6
İzah	6
Aclıq haqqında.....	6
Aclığın və sükutun müsbət təsirləri	6
ALTINCI dərs.....	7
Namaza diqqət və Allah hüsurunun dərkinin zəruriliyi.....	7
Namaza diqqət və ilahi hüsur	7
Həqiqi namaz və onun mahiyyəti.....	7
Namazın əhəmiyyəti və dəyəri	7
Namazda düşüncə və Allahın əzəməti	7
Yeddinci dərs	8
İlahi övliaların imtiyazları	8
Övliaların imtiyazları	8
Allahın zikri və Onunla ünsiyyət.....	8
Səkkizinci dərs	9
Yoxsullarla dostluq və məhəbbət zərurəti.....	9
Fəqirlərlə dostluq.....	9
Mömin fəqirlərin xüsusiyyətləri	9
İzah	9

Varlıqlıq, kasıblıq imtahan vasitəsidir.....	10
Fəqirlərlə yoldaşlıq.....	10
Doqquzuncu dərş	10
Nəfs istəklərinə etiraz	10
Nəfs istəklərindən həzər.....	11
Nəfs istəkləri	11
Onuncu dərş	12
Dünya və dünyagirləriN məzəmməti	12
Dünya və axirət istəyinin mahiyyəti, bu iki istəyin mərhələləri.....	12
İslam və küfr, dostluq və düşmənçiliyin meyarı	13
Dünya əhlinin iyirmi xüsusiyyəti	13
On birinci dərş	14
Axirət əhlinin xüsusiyyətləri	14
Axirət əhli	14
Din alimlərinin və övliyaların həya xüsusiyyəti.....	14
Qəlb oyaqlığı	14
Övliyalar və ilahi əzəmətdən qorxu	15
On ikinci dərş	15
axirət əhlinin xüsusiyyətləri barədə söhbətin davamı.....	15
Axirət əhli və Allaha diqqət.....	15
Övliyalar və Allahla həqqi tanışlıq	16
Axirət əhlinin dünyapərəstlərdən mühüm fərqi	16
On üçüncü dərş.....	16

Axirət əhlinin xüsusiyyətləri haqqında üçüncü söhbət	16
Əmmarə nəfslə mübarizənin əhəmiyyəti	17
Övliyaların ibadəti.....	17
Övliyalara ilahi mərhəmət	17
On dÖRDÜNCÜ dərs	18
Zahidlərin məqamı və mərifəti.....	18
Zahidlər	18
Zahidlərin ibadəti.....	18
İbadət edənlərin üç qismi	18
İlahi mərifətə çatmaq üçün addım.....	18
On beşinci dərs.....	19
Oruc və sükutun rolu.....	19
Allahla yaxınlığın mənfi və müsbət fəaliyyətlərdən asılılığı	19
Sükutun rolu	19
Orucun faydaları	19
On altıncı dərs	20
Yəqin məqamına yol tapmış möminlər	20
Yəqin məqamına çatmış mömin.....	20
Dünyadan qırılmaq diqqətin nəticəsidir.....	20
Möminin ən böyük istəyi Allahın razılığıdır.....	20
Kəramət, ilahi tövfiq və möminin təkamülü	20
On yeddinci dərs	21
Şirin və davamlı həyatın xüsusiyyətləri.....	21
Şirin həyatın xüsusiyyətləri	21

Davamlı həyatın xüsusiyyətləri	21
On səkkizinci dərs	22
İlahi sınaqda müvəffəqiyyət və Allahın xüsusi lütfləri.....	22
Sınaqda müvəffəqiyyət və xüsusi lütflər	22
Allaha diqqət, onun nemətləri, möminlərin düşüncə və baxışı	22
Möminin gözündə dünyanın kiçikliyi	22
Riza əhlinə əta olunmuş üç xasiyyət	22
On doqquzuncu dərs	23
Abidlərin və peyğəmbərlərin məqamı, aqillik və Allah zikrinin rolu, qəflətdən həzər	23
Ağıldan istifadənin əhəmiyyəti, Allah zikri və qəflətdən həzər	23
İslam Peyğəmbərinin (s) başqa peyğəmbərlərdən üstünlük meyarı.....	23
Az danışmağın və az yeməyin düşüncəyə təsiri	23
İyirminci dərs	24
Allaha məhəbbət.....	24
İlahi məhəbbətin sirri.....	24
Zöhd və ibadətin ilahi məhəbbətlə rəbitəsi	24
İlahi məhəbbət və göz yaşları	24
Alimlər və fəqihlərlə dostluğun rolu.....	24